

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

Факультет історії та географії
Кафедра всесвітньої історії, релігієзнавства
та методик їх викладання

Олександр Лахно

Навчально-методичний посібник із курсу

**«ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН»
(У ДВОХ ЧАСТИНАХ)**

**для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр»
галузі знань 01 Освіта
спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),
освітня програма «Середня освіта (Історія)»**

*Навчально-методичне видання
рекомендовано до друку
Вченою радою Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г.Короленка,
протокол № 11 від 27.04.2026 року*

Полтава - 2026

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН (ЧАСТИНА І):

Робоча навчальна програма	3
Силабус освітнього компонента	30
Методичні рекомендації до практичних занять	50
Самостійна робота з курсу	64

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН (ЧАСТИНА ІІ):

Робоча навчальна програма	79
Силабус освітнього компонента	140
Методичні рекомендації до практичних занять	157
Самостійна робота з курсу	184
Перелік ІНДЗ	207
Питання до підсумкового контролю	211

ІСТОРИЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН (частина I):

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Обов'язкова	
	Рік підготовки:	
	4	4
Загальна кількість годин – 90	Семестр	
	7	7
Кількість змістових модулів (за умов поділу) – 2	Лекції	
	16 год.	4 год.
	Семінарські заняття	
	-	-
Самостійна робота – 58 год.	Практичні заняття	
	16 год.	6 год.
	Лабораторні заняття	
	-	-
	Самостійна робота	
	58 год.	80 год.
	Вид підсумкового контролю: залік	
Мова навчання	Українська	

Мета вивчення навчальної дисципліни

Метою курсу є вивчення головних закономірностей і тенденцій соціально-економічного, політичного та культурного розвитку слов'янських народів упродовж найдавнішого періоду,

доби Середньовіччя та раннього Нового часу в контексті основних напрямів розвитку людської цивілізації.

Завдання навчальної дисципліни:

- вивчити основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку слов'янських народів; піднесення їхньої культури, науки, техніки, побуту, звичаїв;

- сформувати базовий понятійний апарат дисципліни, ознайомити студентів з науковими підходами до вивчення історії зарубіжних слов'ян, що склалися у вітчизняній і зарубіжній історіографії;

- розширити й удосконалити раніше набуті знання і вміння, необхідні для роботи з історичними документами, науковою літературою, періодичними виданнями.

Програмні компетентності:

загальні:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

- критичність та самокритичність;

- здатність до пошуку, оброблення та аналізу історичної літератури з різних джерел;

- здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями з курсу;

- здатність оцінювати, порівнювати, пояснювати факти і явища дійсності на основі знань з курсу;

- здатність користуватися науковою термінологією;

- здатність дискутувати, аргументувати власну позицію з посиланням на джерело;

- здатність генерувати нові ідеї (креативність);

- здатність діяти соціальноповідально та свідомо;

- здатність працювати в команді, виконуючи провідну роль у мультикультурній групі;

фахові:

- знання основних історичних процесів і подій та їх взаємозв'язку, сучасних дискусій з проблем курсу;

- здатність застосовувати знання та проводити аналогії між здобутками сучасності та цінностями минулих епох;

- уміння застосовувати набуті знання для формування емоційноціннісної оцінки історичних подій і діяльності історичних осіб;
- здатність діагностувати й оцінювати історичні явища як потужні фактори сучасного соціального розвитку;
- здатність до осмислення аспектів соціального розвитку, сутності їхньої культурної динаміки;
- уміння аналізувати основні етапи розвитку, орієнтуватися у проявах міжкультурної взаємодії, еволюції окремих культур та їх залучення до орбіти загальносвітової культури;
- здатність характеризувати проблеми слов'янських народів у контексті сучасних глобальних викликів;
- здатність володіти методикою наукового пошуку та раціональної організації самостійної роботи під час вивчення курсу.

Загальні компетентності (ЗК) (за ОП):

ЗК 3, ЗК 8

Фахові компетентності (ФК) (за ОП):

ФК 1, ФК 2, ФК 3, ФК 4, ФК 5, ФК 6

Програмні результати навчання (за ОП):

ПРН 5, ПРН 7, ПРН 8, ПРН 9, ПРН 10, ПРН 11, ПРН 12, ПРН 14

Передумови для вивчення навчальної дисципліни

Історія первісного суспільства, Історія Середніх віків, Нова історія світу.

Очікувані результати навчання з дисципліни:

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку слов'янських народів; піднесення їхньої культури, науки, техніки, побуту, звичаїв; підходи до вивчення історії зарубіжних слов'ян, що склалися у вітчизняній і зарубіжній історіографії;

вміти: оперувати базовим понятійним апаратом дисципліни; використовувати набуті знання і вміння для роботи з історичними документами, науковою літературою, періодичними виданнями.

<p>Сума балів, накопичених студентом у процесі вивчення навчальної дисципліни</p>	<p>Рівень досягнення студентом запланованих результатів навчання з навчальної дисципліни</p>
<p>90-100</p>	<p>Глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих історичних джерелах; теоретично обґрунтовано й усебічно представлено викладення основ суспільств слов'ян; висловлено власні судження щодо проблем розвитку слов'ян; вміння аналітично мислити, установлювати причинно-наслідкові зв'язки у контексті розуміння сучасних суспільних і етнічних процесів; чітко, лаконічно, логічно відповідати на поставлені питання щодо розвитку слов'янських народів та оцінювати їхній внесок у скарбницю світової культури; орієнтуватися в дискусійних питаннях інтерпретації історичних проблем; розуміти специфіку життя слов'янських народів та її вплив на міжкультурну взаємодію</p>

<p>75-89</p>	<p>Міцні знання навчального матеріалу, послідовність викладу базових цінностей слов'янських суспільств, основних положень культури країн; вміння проводити аналогії між духовними здобутками сучасності та культурними цінностями минулих епох, виявляти єдність і різноманітність традицій слов'янських народів; розуміти аспекти культури окремих країн, норми наукового етикету, взаємодії в міжкультурному просторі; наявні власні судження щодо історичних явищ, глибоке розуміння шляхів пошуку національної ідентичності з урахуванням традиційних чинників, вміння аналізувати концепції різних історичних шкіл щодо розвитку народів, проте існують певні неточності у формулюванні відповідей</p>
<p>60-74</p>	<p>Достатні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені питання, очевидним є знання культурноцивілізаційних основ слов'янських суспільств, наявні власні судження щодо розвитку народів та їхнього внеску у скарбницю світової культури, загалом правильно викладено розуміння проблем розвитку, продемонстровано достатнє розуміння головних положень релігійно-етичних систем, є вміння визначати та аналізувати шляхи пошуку національної ідентичності з урахуванням традиційних чинників, проте існують неточності у формулюванні відповідей</p>
<p>35-59</p>	<p>Посередні знання навчального матеріалу, недостатньо аргументовані відповіді, посередні вміння застосовувати теоретичні</p>

	<p>положення при порівнянні основ традиційних слов'янських суспільств. Загалом логічно викладено матеріал, виявлено розуміння історичної термінології й частково вміння аналізувати матеріал, бачити причинно-наслідкові зв'язки у процесі становлення та розвитку традицій народів. Проте у відповідях наявні помилки, неправильні формулювання, часто порушується послідовність викладу</p>
<p>0-34</p>	<p>Наявні окремі елементи правильної відповіді чи відсутні окремі елементи правильної відповіді. Слабкі або дуже слабкі знання навчального матеріалу, неаргументовані відповіді, нелогічно викладено матеріал, не виявлено розуміння історичної термінології, відсутні вміння аналізувати матеріал, бачити причинно-наслідкові зв'язки в процесі розвитку народів й розуміти сутність культурно-цивілізаційних основ традиційних суспільств, відсутні вміння діагностувати й оцінювати рівень розвитку, досягнення духовної культури народів</p>

Засоби діагностики результатів навчання:

1. Конспекти лекцій.
2. Усні відповіді на практичних заняттях.
3. Конспекти практичних занять.
4. Тести (тематичні, модульні, підсумкові).
5. Модульні контрольні роботи.
6. Письмова самостійна робота.
7. Реферати та реферативні повідомлення, есе, презентації.

Програма навчальної дисципліни:

ВСТУП ДО КУРСУ.

Його предмет, характер, структура, тривалість, територіальні та хронологічні рамки. Завдання курсу.

Історична слов'яністика в руслі наукового гуманітарного знання. Міждисциплінарний характер досліджень у галузі наукової слов'яністики. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін. Місце курсу в системі історичної освіти.

Роль східних, західних і південних слов'ян у європейському та світовому історичному процесі.

Рекомендована навчальна література. Характеристика найважливіших джерел. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими. Огляд синтетичних праць.

Форми звітності та контролю з предмету.

РАННЯ ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯН.

Глотогенез і етногенез слов'ян. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу. Основні проблеми вияву та наукової інтерпретації історичних джерел з історії походження слов'ян як особливої мовної та етнічної спільноти в просторі давньої Європи.

Ранньослов'янський етнос у найдавніший період своєї історії: первісний ареал проживання, господарський лад, соціальна організація, мова, релігія та культура. Його подальша історична доля.

Проблема походження слов'ян: наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян, основні теорії етногенезу. Формування етноніму (венеди, анти, склавіни, хорвати, серби) та його сучасний стан. Наукові, політичні, ідеологічні аспекти в дискусії про походження етноніму "слов'яни".

Велике переселення народів і початок розселення слов'ян у місця їх пізнішого проживання. Основні напрямки, імовірні причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.

Дії слов'ян проти балканських володінь Східної Римської імперії (Візантії): від перших нападів до масової колонізації. Утвердження аварів на Середньому Дунаї та утворення Аварського каганату. Слов'яни та авари. Падіння влади Візантії та розселення слов'ян на Балканському півострові. Доля автохтонного (ранньовізантійського) населення Балканського півострову. Походження середньовічних влахів і албанців та основні віхи їх історії в епоху середньовіччя.

Перехід слов'ян до мирного освоєння захоплених територій на Балканах. Розвиток контактів із залишками автохтонного населення та уцілілими візантійськими центрами. Початок визрівання умов і передумов для виникнення власної державності.

Соціально-політична організація слов'ян на колишніх візантійських землях («славiнii»).

«Візантійська Реконкіста» та відновлення влади імперії над частиною земель Балканського півострова. Політика Візантії відносно підкорених слов'ян і поява слов'янського населення у Малій Азії. Історична доля слов'янського населення Візантії.

Особливості етногенезу східних слов'ян. Їх розселення та взаємодія з неслов'янськими етносами.

Ранні політичні об'єднання у східних слов'ян. Остаточне розселення східнослов'янських племен. Боротьба Півночі та Півдня. Визрівання передумов для утворення давньоруської держави — Київської Русі. Проблема походження терміну «Русь».

Письмові джерела, археологічні матеріали, лінгвістичні дані про ранню історію слов'ян. Землеробство як основа господарської діяльності. Ремесло і торгівля. Суспільний лад слов'ян. Релігія. Військова справа. Культура та повсякденний побут слов'ян.

СЕРЕДНЬОВІЧНА БОЛГАРСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ.

Протоболгари, хан Аспарух і утворення середньовічної болгарської держави. Болгаро-візантійське суперництво у боротьбі за підкорення балканських слов'ян. Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Болгарської

держави. Становлення єдиної військово-адміністративної та судової організації на територіальній основі.

Прийняття християнства та становлення єдиної й самостійної церковної організації (Болгарська архієпископія). Входження в орбіту церковного та культурного впливу Візантії й засвоєння Кирило-Мефодіївської традиції.

Проголошення царства й патріархії.

Перший культурний розквіт на шляху освоєння та відтворення основних досягнень візантійської церковної культури («Преславська цивілізація»). Формування болгарської (слов'яно-болгарської) середньовічної народності.

Ослаблення болгарської держави та початок візантійського завоювання. Рух комітопулів і возвеличення царя Самуїла («Самуїлова держава»).

Остаточне падіння I Болгарського царства та візантійське завоювання Болгарії. Богомільський рух.

Візантійська адміністрація в болгарських землях і становище місцевого населення. Болгарська Охридська архієпископія. Її значення для збереження Кирило-Мефодіївської традиції та історична доля. Збереження болгарських культурно-політичних традицій і великі антивізантійські виступи XI ст.

Криза та початок розпаду Візантійської імперії. Повстання братів Асенів і відновлення середньовічної Болгарської держави.

IV хрестовий похід, захоплення хрестоносцями Константинополя і розпад Візантійської імперії. Відроджена Болгарія між «греками» і «латинцями» у боротьбі за «візантійський спадок». Відновлення царства та патріархії.

Подальше ослаблення Болгарії: зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати.

II Болгарське царство напередодні османського завоювання: тимчасова стабілізація й останній культурний розквіт на основі церковного зближення з Палеологівською Візантією, відновлення удільного сепаратизму та розпад єдиної держави.

Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави. Османське завоювання та остаточне падіння середньовічної Болгарської держави.

ПРОЦЕС ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН.

Становлення ранньої давньоруської держави східних слов'ян. Формування території та державного ладу. Криза середини X ст. і реформи Ольги. Святослав-Завойовник.

Нова смута й утвердження в Києві Володимира. Його реформи та прийняття християнства, наслідки.

Епоха Ярослава Мудрого. Друга смута на Русі. Борис і Гліб. Боротьба Ярослава з Мстиславом Тмутараканським і нове об'єднання Русі. Розквіт держави Ярослава. Церква та релігія. Митрополит Іларіон. Печерські святителі. Становлення ранньофеодальних відносин. Державна влада. Міста. Торгівля. Військо. Від язичницьких бунтів до соціального протесту.

Міжусобиці на Русі. Бунт Олега Гориславича і нові князівські чвари. Початок військової діяльності Володимира Мономаха. Трагедія 1096-1097 рр. Хрестовий похід у степ 1111 р. Повстання 1113 р. і епоха Володимира Мономаха.

Смерть Мстислава Великого та початок нової кризи. Політична роздробленість Київської Русі.

Утворення на території Русі князівств-держав: Київське князівство, Чернігівське та Сіверське князівства, Галицько-Волинське князівство, Великий Новгород, Володимиро-Суздальське князівство та ін.

Передумови завоювання монголо-татар. Завоювання монголів і наступ на Русь. Оборона Північно-Західної Русі. Відносини Русі та Золотої Орди. Наслідки монголо-татарського іга.

Особливості та передумови об'єднання руських земель. Перший етап – возвеличення Москви та початок об'єднання. Боротьба за ярлик Великого князя Владимирського. Суперництво Москви й Твері. Економічне й військове зміцнення Московського князівства. Іван Калита та його сини. Причини возвеличення Москви.

Другий етап об'єднання. Завершення боротьби з Тверю. Початок боротьби з ігом. Куликовська битва. Подальше зміцнення Москви.

Династична війна другої чверті XV ст. Зміцнення князівської влади.

Третій етап. Завершення об'єднання руських земель. Приєднання Новгород, Твері. Завершення формування єдиної території. Боротьба за незалежність.

Формування загальноруських органів управління та особливої форми державності. Історичне значення утворення держави.

Соціально-економічний розвиток Московського князівства. Сільське господарство та селянство. Феодальне землеволодіння. Бояри та служилі люди. Місто й міське населення. Козацтво.

СЕРБЬСЬКІ, БОСНІЙСЬКІ, ХОРВАТСЬКІ ТА ІНШІ ПІВДЕННО-СЛОВ'ЯНСЬКІ ЗЕМЛІ У ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

Поява сербів на Балканському півострові та утворення перших сербських князівств. Сербські землі між Аварським каганатом, Візантією та I Болгарським царством. Зетська держава у боротьбі за звільнення від візантійської опіки.

Возвеличення Стефана Немані та становлення єдиної середньовічної Сербської держави під владою династії Неманичів. Здобуття повної державної незалежності та проголошення королівства. Св. Савва Сербський і утворення самостійної церковної організації (Сербська архієпископія). Підйом сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку. Формування середньовічної сербської народності.

Розквіт Сербської держави Неманичів і її територіально-політична експансія. Стефан Душан і його завоювання. «Законник» Стефана Душана. Проголошення царства та патріархії.

Розпад держави царя Душана та виокремлення Моравської Сербії серед інших сербських державних утворень. Битва на

Косовому полі й встановлення залежності від Османської держави. Битва біля Анкари, оформлення деспотовини та останній розквіт середньовічної Сербії.

Падіння Сербської деспотовини та остаточне встановлення османського панування у сербських землях.

Боснія серед сербських князівств періоду раннього середньовіччя. Установлення сюзеренітету над Боснією з боку Угорського королівства. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Відособлення Боснії від сусідніх сербських областей. Питання про формування середньовічної боснійської народності.

Краль Твртко та розквіт середньовічної Боснійської держави. Її подальше ослаблення та фактичний розпад. Герцог Стефан Вукчич Косача та його володіння. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.

Поява хорватів на Балканському півострові. Хорватські землі між Аварським каганатом, франками та Візантією. Перші слов'янські князівства.

Становлення середньовічної Хорватської держави. Затвердження християнства та входження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу Риму й західного християнства. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції. Князь Томислав і розквіт ранньосередньовічної Хорватії. Становлення середньовічної хорватської народності. Проблема приєднання Славонії та стабілізації хорватського етнополітичного ареалу.

Подальше ослаблення Хорватії. Король Дімітрій Звонімір і перехід Хорватії під владу Угорського королівства. Землі Хорватії та Славонії у складі середньовічної Угорщини. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Становлення станової організації та режиму станової монархії.

Зростання османської загрози, битва біля Мохача та османське завоювання. Перехід частини угорських і хорватських

володінь (“залишки залишків”) під владу австрійських Габсбургів.

Міста та фортеці Далматинського узбережжя між Візантією та слов'янами у період раннього середньовіччя. Відновлення та зміцнення церковних зв'язків із Римом.

Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою. Далматинські міста, сусідні держави та середземноморська торгівля. Особливості політико-адміністративної, господарсько-економічної, конфесійно-культурної та етномовної ситуації.

Встановлення венеціанського панування в Далмації. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії. Словенські землі в VII — I половині XIV ст. Особливості розвитку словенської економіки. Народні рухи. Культура.

Османська держава та основні віхи її територіально-політичної експансії щодо слов'ян. Найважливіші особливості її військового, адміністративного та релігійно-судового устрою на слов'янських землях. Тимарна система та система мілетів.

Слов'янські землі під османською владою та становище населення. Найважливіші соціально-демографічні, культурні та етнічні процеси. Значення християнства, церкви та її інститутів для збереження культурної й етнічної ідентичності місцевого населення. Антиосманські виступи в слов'янських землях.

ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ЗА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

Розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання). Слов'яни між германцями, Аварським каганатом і Франкською державою. Перші військово-політичні об'єднання та становлення державності. “Держава Само”. Карантанія. Велика Моравія та її значення для історії й культури Центральної Європи й середньовічного слов'янства. Подальша історична доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.

Історико-географічна область Богемія та її населення наприкінці античного часу і в раннє середньовіччя. Князь Борживій і утворення Чеського князівства.

Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Чеського князівства. Утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції.

Розвиток залежності від Священної Римської імперії та утворення єдиної церковної організації (Празьке єпископство). Входження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу середньовічного західного християнства. Становлення чеського етнополітичного ареалу та формування середньовічної чеської народності.

Політична роздробленість та відновлення єдиної держави. Колонізаційний процес. Утвердження королівського достоїнства та особливості державно-політичного становища Чехії у складі Священної Римської імперії.

Розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів. Чехія та імперська політика Карла Люксембурга. Наростання кризових явищ. Ян Гус, його попередники та наступники. Передумови гуситського руху. Політична боротьба в 1415-1419 рр. Повстання гуситів. Чашники, таборити та пікарди. Чотири празькі статті, їх трактування напрямками гуситів. Розгром гуситами хрестових походів. Проблема гусизму на Базельському соборі. Угода та об'єднання чашників і католиків. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Джерела та історіографія гуситського руху. Його значення для історії й культури середньовічної Чехії та середньовічного західного християнства.

Становлення станової організації й режиму станової монархії. Утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні. Особливості державно-політичної, конфесійно-культурної ситуації.

Боротьба чеських станів проти політики централізації та Контрреформації і їх співробітництво зі станами інших

габсбургських володінь. Повстання чеських станів і битва біля Білої гори. Чеські землі в період Тридцятирічної війни. Відновлення та зміцнення влади Габсбургів і втрата Чехією політичної самостійності. Політика Габсбургів у чеських землях та її наслідки для історії й культури чеського народу.

Включення словацьких територій до Угорського королівства в X-XI ст. Адміністративно-територіальна організація. Економічний розвиток Словаччини та соціальна структура суспільства. Словаччина в умовах феодальної роздробленості. Матуш Чак Тренчинський. Становище міст у XIV ст.

Словаччина в центрі боротьби за угорську корону. Діяльність братриків. Словаччина в системі монархії Габсбургів.

Польські землі у найдавніші часи. Поява і розселення слов'ян. Союзи племен. Династія Пястів. Виникнення держави та запровадження християнства. Зовнішня політика князів Мешка I, Болеслава Хороброго. Криза монархії та її подолання. Болеслав II Сміливий і Болеслав III Кривоустий. Політична роздробленість. Внутрішні чинники подолання роздробленості. Формування шляхти. Становище церкви. Культура та освіта в X-XIII ст.

Процес відродження державності. Владислав Локеток. Діяльність і реформи Казимира Великого. Розширення території Польського королівства й адміністративно-територіальний поділ. Центральна влада, шляхетський стан і його привілеї. Формування станової монархії.

Кревська унія. Велика війна з Тевтонським орденом, Грюнвальдська битва. Зростання міжнародних впливів Польщі. Унія з Угорщиною. Тринадцятирічна війна.

КУЛЬТУРА СЛОВ'ЯН В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

Процеси державно-політичної, конфесійно-культурної та етномовної інтеграції й диференціації. Значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян. Візантійсько-православна конфесійно-культурна традиція та середньовічна візантійсько-православна спільнота.

Культура середньовічних слов'янських країн візантійського культурного кола. Господарсько-економічний устрій. Соціально-політична організація. Духовне життя. Освоєння візантійської спадщини. Провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування й співпраці.

Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Кирило-Мефодіївська традиція та культурно-мовний простір *Slavia Orthodoxa*.

Розвиток літератури. Літературні жанри. Еволюція усної народної творчості. Народні й наукові знання на руських землях. Особливості архітектури Московського князівства. Живопис та інші види образотворчого мистецтва на Русі в період пізнього середньовіччя.

Освоєння західноєвропейських впливів і розвиток феодалних відносин. Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Доля Кирило-Мефодіївської традиції та культурно-мовний простір *Slavia Latina*. Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян. Книгодрукування. Становлення літературних мов і розвиток релігійної та світської словесної творчості на їх основі. Розвиток ренесансної науки. Реформаційні рухи та проблеми оновлення церковного життя. Контрреформація та католицька реформа. Особливості конфесійно-культурної ситуації у східнослов'янських землях Речі Посполитої.

ПІВДЕННІ І ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНИ В XVI — І ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ.

Балканські слов'янські народи під владою Туреччини. Система експлуатації турками Балкан. Завоювання турками Балкан і його наслідки для етнічних процесів. Турецьке управління Балканами. Ленна система. Становище слов'янського селянства; звичайна і "привілейована" райя; податки державні та спадкові. Криза ленної системи. Формування і розвиток чифтліської (читлукської) системи землеволодіння. Становище церкви. Національне гноблення. Слов'янська община та її еволюція в період турецького панування.

Болгарія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина в XVI — I половині XVII століття. Наслідки панування турецької військово-феодалної системи над південними слов'янами. Хорватія в XVI — I половині XVII століття під австрійським пануванням. Слов'янські землі під владою Австрії та Венеції.

Економічний і соціально-політичний розвиток Чехії в XVI — I половині XVII століття. Боротьба за владу в Чехії після розгрому таборитів. Утвердження Габсбургів на чеському престолі (1526). "Грамота величності" і повстання в Празі 1618 року. Втрата політичної самобутності Чехії після 1620 року. Чехія під час Тридцятилітньої війни. Економічний і соціально-політичний розвиток Словаччини в XVI — I половині XVII століття. Причини утворення антигабсбурзької опозиції, характеристика визвольної боротьби чеського народу. Розвиток культури Чехії та Словаків в XVI — I половині XVII століття.

Економічний і соціально-політичний розвиток Польщі в XVI — I половині XVII століття. Характеристика панщинно-фільваркової системи. Передумови формування фільварків. Розвиток відробіткової (панщинної) повинності, зміни господарського і правового становища селянства. Концентрація земельної власності у магнатів. Шляхта та її суспільно-політична роль. Послаблення економічного, політичного значення польських міст. Соціальний устрій і державні органи Речі Посполитої в XVI — I половині XVII століття. Складання станової демократії. Люблінська унія. Перше безкоролів'я. Генрикові артикули — основний закон Речі Посполитої. Сарматизм як ідеологія шляхетського стану. Династія Вазів. Специфіка станової монархії Речі Посполитої. Криза шляхетської Речі Посполитої в I половині XVII століття. Основні причини боротьби між шляхтою і магнатами. Сутність реформації, реформаційний рух: лютерани, чеські брати, кальвіністи, польські брати. Вимоги і досягнення польської реформації. Контрреформація, її особливості в Польщі. Діяльність єзуїтів. Берестейська унія. Посилення магнатських угруповань. Від станової демократії до магнатської олігархії. Роком М.

Зебжидовського. Польща у міжнародній політиці XVI — XVII століть: участь у війні за Лівонію, боротьба за московський трон, війна зі Швецією, польсько-турецькі відносини. Українське козацтво, козацькі війни кінця XVI століття. Польське Відродження. Освіта: протестантська школа, єзуїтські колегії, Краківський університет, Заморська академія. Друкарство. Художня література: Миколай Рей, Ян Кохановський, Миколай Семп-Шажинський, Лукаш Гурніцький, Себастьян Кльонович, Шимон Шимонович. Полемічна література — Станіслав Ожеховський, Пйотр Скарга. Історіографія: Мацай Меховський, Марцін Бельський, Марцін Кромер, Мацей Стрийковський, Шимон Старовольський. Розвиток наукової думки. Миколай Коперник. Архітектура, образотворче мистецтво.

МОСКОВСЬКА ДЕРЖАВА У XVI — І ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ.

Розвиток господарства в XVI — I половині XVII століття. Московська держава у 30-х роках XVI століття. Початок правління Івана IV. Внутрішня політика самодержавства, “Ізбрана рада” та її реформи. Боротьба з боярською опозицією. Опричина, її мета, завдання, хід та наслідки. Сутність опричинни в оцінках істориків.

Основні напрямки зовнішньої політики держави в XVI столітті. Казанські походи, приєднання Казанського та Астраханського ханств, Ногайської орди. Лівонська війна, її мета, хід воєнних дій. Початок завоювання народів Сибіру.

Господарська розруха та запустіння північно-західних земель і центру держави в 70—80-ті роки XVI століття. Проблема закріпачення селянства.

Політична криза в Московській державі. Земський собор 1613 року і початок правління династії Романових. Шляхи відродження господарства. Еволюція форм феодального землеволодіння й господарства. Феодально-кріпосницька експлуатація. Соціальна структура феодального суспільства в XVII столітті. Розвиток суспільного поділу праці й товарного виробництва. Перші мануфактури та їх характер. Розвиток

внутрішньої та зовнішньої торгівлі, зростання купецтва. Початок формування всеросійського ринку.

Міські повстання в середині XVII століття. “Соборне уложення” 1649 року. Завершення юридичного оформлення загальнодержавної системи кріпосного права та його значення в подальшій історії Московії.

Московсько-польські та московсько-шведські відносини. Війна з Річчю Посполитою 1632-1634 років. Боротьба проти турецько-татарської агресії. Національно-визвольна війна українського народу. Земський собор 1653 року. Переяславські статті.

МОСКОВСЬКА ДЕРЖАВА У II ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ.

Органи влади, центральне та місцеве управління. Земські собори. Посилення самодержавної влади, початок переходу до абсолютизму. Московське військо XVII століття. Податна реформа.

Справа Никона. Розкол, його сутність та наслідки.

Загострення соціальних протиріч у другій половині XVII століття. Зростання втеч селян від поміщиків, становище козацтва.

Народи Поволжя в XVII столітті. Феодальний та національний гніт. Селянська війна під проводом С.Разіна, її особливості, причини поразки та значення. Народні рухи після селянської війни. Народи Сибіру в XVII столітті. Російські землепрохідці в Сибіру: Семен Дежнев, Єрофій Хабаров. Вихід на узбережжя Тихого океану.

Розвиток культури Московії в XVII столітті. Освіта. Слов’яно-греко-латинська академія. Наукові знання. Географічні відкриття. Література. Нові жанри. Суспільно-політична думка. Ю. Крижанич, А. Ордин-Нащокін. Роль Києво-Могилянської академії в поширенні освіти і наукових знань. Вплив української культури на формування та розвиток культури російського та інших слов’янських народів.

РОСІЯ В І ЧВЕРТІ XVIII СТОЛІТТЯ. СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.

Внутрішня та зовнішня політика в наприкінці XVII століття. Боротьба придворних угруповань за владу. Стрілецький заколот 1682 року. Правління Софії. “Вічний мир” з Річчю Посполитою. Кримські походи. Початок правління Петра I. Стрілецький заколот 1698 року.

Реформи першої чверті XVIII століття. Розвиток продуктивних сил країни. Сільське господарство. Ремесло. Піднесення мануфактурного виробництва та його характер. Розширення внутрішнього ринку, розвиток зовнішньої торгівлі, митна політика уряду. Зміцнення панівного становища дворянства. Реформа центрального та місцевого апарату влади й управління. Сенат, колегії. Губернії, провінції, дистрикти, полкові двори. Міська реформа й магістрати. Церковна реформа. Створення регулярної армії та флоту, рекрутська система.

Перетворення Росії в абсолютну монархію. Формування чиновницько-бюрократичного апарату абсолютизму. Боротьба з опозицією. “Справа” царевича Олексія.

Політичне становище слов'янських народів у Російській імперії. Загострення соціальних протиріч. Астраханське повстання. Повстання на Дону під проводом К. Булавіна. Повстання в Поволжі, Слобідській Україні та Башкирії.

Дипломатична та військова підготовка Північної війни. Основні етапи війни. Ніштадський мир. Проголошення Росії імперією.

Культура першої чверті XVIII століття. Суспільно-політична думка. І.Т.Посошков, Ф.Прокопович, А.Д.Кантемир, В.М.Татищев. Виникнення світської школи. Перша російська друкована газета. Реформа календаря. заснування Академії наук. Розвиток техніки. Будівництво, архітектура, живопис, гравюра. Зміни в побуті. Розвиток культури слов'янських народів Російської імперії. Наступ царизму на культуру українського і білоруського народів.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма навчання				Заочна форма навчання					
	л.	пр.	лаб.	сам.	Теми узаг. лекцій	л.	пр.	лаб.	сам.	
Змістовий модуль 1. Рання та середньовічна історія слов'янських народів										
Тема 1. Походження та рання історія слов'ян	4	-	-	5	Походження та рання історія слов'ян	1	-	-	6	
Тема 2. Перша і Друга Болгарська держави	-	4	-	5		-	4	-	6	
Тема 3. Еволюція східнослов'янської державності (IX-XIII ст.)	-	-	-	5		-	-	-	6	
Тема 4. Південнослов'янські землі в період Середньовіччя	2	-	-	5		-	-	-	6	
Тема 5. Слов'яни Центральної Європи в період Середньовіччя	2	-	-	5	Слов'яни Центральної Європи в період Середньовіччя	1	-	-	7	
Тема 6. Утворення Московії	-	4	-	5	Європи в період Середньовіччя	-	-	-	7	
Разом змістовий модуль 1	8	8	-	30		2	4	-	38	
Змістовий модуль 2. Слов'янські народи в період раннього Нового часу (середина XVI – середина XVIII ст.)										
Тема 7. Основні закономірності формування централізованих держав і його особливості у Східній Європі	4	4	-	4	Основні закономірності формування централізованих держав і його особливості у	2	2	-	7	
Тема 8. Річ Посполита у період розвитку феодално-кріпосницької системи	2	2	-	5		-	-	-	7	
Тема 9. Включення Чехії до складу монархії	-	2	-	5		-	-	-	7	

Габсбургів і подальший розвиток чеських земель					Східній Європі				
Тема 10. Словаччина у складі володінь Габсбургів у XVII – XVIII ст.	-	-	-	5		-	-	-	7
Тема 11. Болгарія та Сербія під Османським ярмом у XVI – XVIII ст.	2	-	-	5		-	-	-	7
Тема 12. Хорватські та словенські землі під владою Габсбургів і Венеції в II половині XVI – I половині XVIII ст.	-	-	-	4		-	-	-	7
Разом змістовий модуль 2	8	8	-	28		2	2	-	42
Всього годин	16	16	-	58		4	6	-	80

Теми семінарських занять
(не передбачено навчальним планом)

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1.	Болгарська середньовічна державність	4	4
2.	Централізація Північно-Східної Русі навколо Москви	4	-
3.	Утвердження абсолютизму в Росії та реформи першої чверті XVIII ст.	4	2
4.	Державний і суспільний лад Речі Посполитої	2	-

5.	Соціально-економічне і політичне становище чеських земель у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.	2	-
Разом годин		16	6

Теми лабораторних занять
(не передбачено навчальним планом)

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1.	Походження та рання історія слов'ян	5	6
2.	Перша і Друга Болгарська держави	5	6
3.	Еволюція східнослов'янської державності (IX-XIII ст.)	5	6
4.	Південнослов'янські землі в період Середньовіччя	5	6
5.	Слов'яни Центральної Європи в період Середньовіччя	5	7
6.	Утворення Московії	5	7
7.	Основні закономірності формування централізованих держав і його особливості у Східній Європі	4	7
8.	Річ Посполита у період розвитку феодально-кріпосницької системи	5	7
9.	Включення Чехії до складу монархії Габсбургів і подальший розвиток чеських земель	5	7
10.	Словаччина у складі володінь Габсбургів у XVII – XVIII ст.	5	7

11.	Болгарія та Сербія під Османським ярмом у XVI – XVIII ст.	5	7
12.	Хорватські та словенські землі під владою Габсбургів і Венеції в другій половині XVI – першій половині XVIII ст.	4	7
Разом годин		58	80

Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань
(не передбачено)

Форми поточного та підсумкового контролю

Усні відповіді на практичних заняттях, тести (тематичні, модульні, підсумкові), письмова самостійна робота, реферати та реферативні повідомлення.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточний контроль і модульний контроль, самостійна робота			Сума
Змістовий модуль 1, МКР 1	Змістовий модуль 2, МКР 2	Самостійна робота	
до 30 балів	до 30 балів	до 40 балів	до 100 балів

Шкала оцінювання успішності студентів

Сума балів за всі види навчальної діяльності за 100-бальною шкалою	Форма семестрового контролю <i>залік</i>
	<i>Значення оцінки</i>
90 – 100	зараховано
75-89	

60-74	
35-59	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Інструменти, обладнання та програмне забезпечення (за потреби):

Карти, атласи, відеообладнання, проєктор, комп'ютер, електронні презентації, наукова література.

Рекомендовані джерела інформації

Основна:

Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2020.

Зінько О., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Вінниця, 2017.

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред. В.І.Ярового. Київ, 2018.

Історія південних і західних слов'ян. Підручник. Київ, 1997.

Історія слов'янських народів (давня і середньовічна): Робочий зошит студента для самостійної роботи над курсом / Уклад. О.Лакно. Полтава, 2022.

Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2021.

Кріль М. Історія Словаччини. Львів, 2016.

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: давня доба, середньовіччя. Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Либідь, 2021.

Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2017.

Додаткова:

Баран В.Д. Давні слов'яни. Київ, 1998.

Баран В. У пошуках прабатьківщини слов'ян. Історія в школах України. 2003. №1. С.29-34.

Головін Ю. Московська держава за Івана Грозного. Історія України. 2007. №47. С.18-23.

Головін Ю. Ян Гус, його життя і діяльність. Історія України. 2007. №7. С.9-15.

Дрогомирецька Л.Р., Лахно О.П., Побережець Г.С. Переосмислення Київської Русі в сучасній українській історіографії: між імперським міфом та національною самобутністю. Вісник науки та освіти. 2025. Вип. 10 (40). Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія». К.: Вид. група «Наукові перспективи», 2025. С.2656-2679.

<https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/31302/31264>

Лахно О. Джон Вікліф і реформаційні ідеї Яна Гуса в Чехії: спільне та відмінне. Епоха Реформації та сучасна Україна: збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Десятого Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. До 500-ліття Реформації в Європі», 28-29 березня 2017 року. Полтава: Астрей, 2017. С. 96-104.

Лахно О. Історичні закономірності формування світогляду давніх людей. Сучасні соціогуманітарні проблеми в історії: компаративні нариси: колективна монографія / За ред. доц. Лободи Д.О. та доц. Лахна О.П. Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2025. С.9-48.

Лахно О.П., Савич А.В., Хоменко О.О. ПРИСВОЄННЯ СПАДЩИНИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ: ЯК РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ СФОРМУВАЛА ІМПЕРСЬКИЙ НАРАТИВ. Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»): журнал. №2(44). 2026. С. 895-908. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-2\(44\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-2(44))

Лахно О., Удовенко В. Християнство як причина зародження лицарства на прикладі Центральної Європи. Збірник матеріалів XXVI наукової конференції здобувачів вищої освіти факультету історії та географії. Квітень 2023 року. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2023.

Лахно О.П. Давні слов'яни на шляху до державності. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». №17 (липень, 2022): за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes», що проводилася 22 липня 2022 року. Вінниця-Відень: ГО «Європейська наукова платформа»; ТОВ «International Centre Corporate Management», 2022. С. 482-496.

Сегеда С. Походження та рання етнічна історія слов'ян. Народна творчість та етнографія. 2008. №6. С.24-31.

Lakhno, O. (2025). Historical aspects of representing the Slavic pagan heritage in digital archives. Society. Document. Communication, 10(4), PP.20-32. <https://doi.org/10.69587/sdc/4.2025.20>

Інформаційне забезпечення:

«Проблеми слов'янознавства», електронна версія:

<http://institutes.lnu.edu.ua/slavonic-studies/problemy-slovyanoznavstva/arhiv-otsyfrovanyh-vypuskiv/n1-12/>

Давні слов'яни, розселення, мапи: <http://ukrmap.su/uk-uh7/295.html>

Електронна бібліотека (Україна): www.lib.com.ua

Інститут історії НАНУ: www.history.org.ua

Літопис руський: <http://litopys.freesevers.com>

СИЛАБУС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Галузь знань	01 Освіта	
Спеціальність	014.03 Середня освіта (Історія)	
Освітня програма	Середня освіта (Історія)	
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)	
Статус освітнього компонента	Обов'язковий освітній компонент циклу професійної підготовки	
Період викладання	4 рік навчання, 7 семестр	
Форма навчання	Денна / заочна	
Мова навчання	Українська	
Кредити ЄКТС / загальна кількість годин	3 кредити / 90 годин	
Формат освітнього компонента	Лекції, практичні заняття, самостійна робота, індивідуальна робота, консультації, реферати, презентації, модульна контрольна робота	
Форма контролю	Залік	
Матеріально-технічне забезпечення	Комп'ютери, ноутбуки, смартфони, планшети, відеопроєктор, екран, атласи, мапи, навчальна та наукова література	
Сторінка освітнього компонента	https://classroom.google.com	
ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧІВ		
	Лекції / практичні	Лекції / практичні
П І Б	Лахно Олександр Петрович	Лахно Олександр Петрович

Науковий ступінь	кандидат історичних наук	кандидат історичних наук
Вчене звання	доцент	доцент
Профайл	http://historic.pnpu.edu.ua/index.php/lahno/	http://historic.pnpu.edu.ua/index.php/lahno/
E-mail	fhg.lahno@gsuite.pnpu.edu.ua	fhg.lahno@gsuite.pnpu.edu.ua
Консультації	fhg.lahno@gsuite.pnpu.edu.ua	fhg.lahno@gsuite.pnpu.edu.ua

АНОТАЦІЯ ДО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Короткий опис, особливості, переваги	<p>Історія зарубіжних слов'ян є складовою частиною світової історії, під якою ми розуміємо шлях, пройдений людством за період свого існування. Найближчі сусіди України — західні, південні та східні слов'яни — впродовж багатьох століть відігравали й відіграють своєрідну і важливу роль не лише в історії Європи, а й світу. З давніх давен слов'янські народи мають тісні контакти з українцями. Зумовлюється це як етнічною та територіальною близькістю, мовними та культурними традиціями, так багатовіковими переплетіннями історичних доль слов'ян, розумінням непростих сюжетів їхніх взаємин. Тому вивчення курсу відкриває для студентів можливість глибшого та різнобічного осягнення минувшини й сьогодення нашої держави.</p> <p>Взаємини між слов'янськими народами та сусідніми країнами завжди були набагато різноманітнішими, ніж це може здатися з перегляду сучасної літератури. Не тільки нові політичні реалії — незалежні Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія, Сербія тощо та їх роль у формуванні сучасної Європи, а й мова, інтелектуальна атмосфера, досягнення світової</p>
---	--

	гуманістики вимагають перегляду усталених поглядів на тих, хто живе поряд, близько чи далеко. Треба спробувати з'ясувати, чому і як минулі покоління сприймали сучасну їм дійсність, вимагали в ній свого місця й створювали неповторну культуру. Все це повинно показувати, що всі народи більшою чи меншою мірою причетні до цивілізаційних здобутків, які стали надбанням людства і з яких ми сьогодні можемо користати.
Мета	Розуміння головних закономірностей і тенденцій соціально-економічного, політичного та культурного розвитку слов'янських народів упродовж найдавнішого періоду, доби Середньовіччя та раннього Нового часу в контексті основних напрямів розвитку людської цивілізації.
Перед-реквізити	Історія первісного суспільства, Давня історія України, Історія Середніх віків, Середньовічна історія України
Пост-реквізити	Історія зарубіжних слов'ян (частина II)
Загальні компетентності, якими повинен оволодіти здобувач після завершення вивчення освітнього	ЗК 3. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; зберігати та примножувати цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань. ЗК 8. Здатність до збору, обробки, збереження, продукування і передачі професійно важливої інформації з метою її використання в рамках професійного контенту.

компо- нента	
<p>Фахові компетентності, якими повинен оволодіти здобувач після завершення вивчення освітнього компонента</p>	<p>ФК 1. Здатність володіти базовими загальними знаннями з історії, а саме, розуміти загальну структуру історичної науки, предмет і завдання її дослідження, знати ключові історичні події та явища, що відносяться до основних хронологічних періодів історії, від стародавнього до новітнього, орієнтуватися в сучасному стані розвитку історичної науки в обсязі, необхідному для здійснення професійної діяльності.</p> <p>ФК 2. Здатність орієнтуватися в історичному просторі, а саме, співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн та природними умовами; використовуючи історичні карти, пояснювати причини і наслідки історичних подій, процесів вітчизняної та всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин та геополітичні чинники розвитку країн; характеризувати історичний процес та його регіональні особливості.</p> <p>ФК 3. Здатність до самостійного пошуку, аналізу, систематизації й інтерпретації різних джерел (електронних, письмових, архівних, усних тощо), наукової інформації з історії окремого регіону, України та всесвітньої історії; спроможність виявляти тенденційну інформацію й пояснювати її необ'єктивність.</p> <p>ФК 4. Здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки подій світової та вітчизняної історії, аналізувати сучасні цивілізаційні трансформації, критично оцінювати й прогнозувати їхній вплив на соціальні процеси,</p>

	<p>розуміти зв'язок між подіями сьогодення і процесами в минулому.</p> <p>ФК 5. Здатність формулювати оцінки і версії історичного руху й розвитку, порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб з позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати власну позицію щодо суперечливих питань історії; виявляти інтереси, потреби, протиріччя в позиціях соціальних груп і окремих осіб та їх роль в історичному процесі, тенденції і напрями історичного розвитку; оцінювати різні версії й думки про минулі історичні події.</p> <p>ФК 6. Здатність використовувати професійну і предметну термінологію та форми її вираження в усній та письмовій формах українською мовою.</p>
<p>Результати навчання (ПРН – для обов'язкових освітніх компонентів, РНД – для вибіркового освітніх компонентів)</p>	<p>ПРН 5. Аналізувати наукові тексти різних жанрів, користуватися різними базами даних наукової та освітньої інформації; представляти власні тексти навчального та творчо-пошукового характеру (есе, курсова робота).</p> <p>ПРН 7. Знати основні закономірності історичного процесу, напрями етногенезу, етнічної історії народів, найважливіші факти та події минулого українського народу і світових цивілізацій, аналізувати їх у порівнянні та взаємозв'язку.</p> <p>ПРН 8. Знати періодизацію і характеристики основних етапів історії окремого регіону, України та світової історії загалом.</p> <p>ПРН 9. Встановлювати причинно-наслідкові зв'язки розвитку суспільно-політичних, економічних, культурних процесів в історії України і зарубіжних країн.</p> <p>ПРН 10. Знати та аналізувати основні явища і процеси української і зарубіжної культури,</p>

характеризувати важливі періоди розвитку національної культури.

ПРН 11. Володіти категорійно-понятійним апаратом історичних дисциплін, знати і застосовувати психолого-педагогічну і методичну термінологію й номенклатуру в процесі характеристики освітнього процесу.

ПРН 12. Визначати роль людського чинника в історії, давати характеристики історичних особистостей, розкривати внутрішні мотиви їхніх дій, складати політичні та історичні портрети визначних діячів української та всесвітньої історії.

ПРН 14. Вміти обробляти і аналізувати інформацію з різних джерел, використовувати сучасні інформаційні технології для пошуку інформації та у навчанні історії; володіти навичками роботи з історичними документами, джерелами.

ПОЛІТИКА КУРСУ

Відвідування занять і усунення пропущених занять. Очікується, що всі студенти відвідають усі лекції і практичні заняття курсу. Студенти зобов'язані дотримуватися термінів виконання усіх видів робіт, передбачених курсом. Якщо студент не відпрацював пропущені навчальні заняття, отримав у сумі за практичні заняття, завдання модульної контрольної роботи (МКР), самостійної роботи менше, ніж 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види робіт, він вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами контролю. Пропущені заняття студент має відпрацювати. За відпрацьовані заняття ставляться бали середнього, достатнього та високого рівня.

Лекційні заняття. Структура кожного лекційного заняття поділяється на окремі питання, включає план і його розкриття. Ефективність слухання курсу лекцій значною мірою залежить

від активності й самостійності студента при підготовці до сприйняття лекційного матеріалу. Деякі питання, терміни, положення, які розглядаються на лекції і практичних заняттях, студент може недостатньо розуміти, що потребує додаткового ознайомлення з науковою літературою.

Практичні заняття. До цих занять викладач повідомляє: теми та запитання, які потребують вивчення; список літератури та інтернет-адреси інформаційних ресурсів, де можна знайти необхідний матеріал для підготовки питань практичних і самостійних робіт у повному обсязі; завдання самостійної роботи. Цей вид підготовки передбачає виступи на практичних заняттях або ж індивідуальні звітування про виконання на консультаціях викладача.

Література. Робота по вивченню рекомендованої літератури є основним видом підготовки студентів до практичних занять. Конспект курсу лекцій не може замінити підручник, оскільки в лекціях немає можливості викласти увесь курс у повному обсязі. Опрацьовуючи підручник та рекомендовану літературу, студенту важливо користуватися рекомендаціями викладача до вивчення цієї дисципліни. Це дає можливість чітко усвідомити обсяг знань за кожною темою та їх послідовність. Уся література, яку студенти не можуть знайти самостійно, буде надана викладачем виключно в освітніх цілях без права її передачі третім особам. Студенти заохочуються до використання також й іншої літератури та джерел, яких немає серед рекомендованих.

Самостійна робота. Більша частина змісту навчальної дисципліни виділяється на самостійне опрацювання. Самостійна робота повинна бути чітко спланована на увесь період навчання. Конспектувати треба після того, коли матеріал повністю зрозумілий. Конспект повинен бути скороченим. Записувати рекомендується основну думку, а також невідомі способи обґрунтування, визначення, розкриття термінології та понять. В окремих випадках конспект може являти собою тільки план та скорочені тези опрацьованого матеріалу.

Стислий конспект є результатом напруженої розумової діяльності студента над змістом підручника. Конспектувати посібник та рекомендовану літературу доцільно у тому ж зошиті, у якому записані лекції. Це дозволяє співвіднести матеріали конспектування літератури та лекції, взаємно їх доповнити та систематизувати.

Консультації. Якщо у студентів виникають питання, то вони можуть звернутись із ними до викладача. Викладач призначає консультації, які потрібні для роз'яснення незрозумілих питань, для відпрацювання пропущених занять, для перевірки виконання самостійних завдань. А також студенти можуть звернутись на кафедру та в бібліотеку університету за літературою, за методичними рекомендаціями та іншими навчальними матеріалами.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Проблемний, репродуктивний, пошуковий, пояснювально-ілюстративний.

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Методи контролю	Усне опитування, комбіноване опитування, письмовий контроль, тестовий контроль.
Критерії оцінювання аудиторної роботи	<p>4-5 балів – відповідь повна або достатньо повна, змістовна, з посиланням на наукові джерела, цитування авторів, зв'язок з попередньо вивченими темами та проекцією на професійну діяльність, є відповідь на уточнюючі питання, часткова опора на конспект.</p> <p>1-3 балів – неповне або часткове розкриття змісту питання, неповна або неґрунтована відповідь на додаткові питання, допущені незначні помилки під час відповіді, значна опора на конспект.</p> <p>0 балів – відмова від усної доповіді та відсутня підготовка з теми.</p>

	На занятті заохочується активність здобувачів, участь в обговоренні питань.	
Критерії оцінювання самостійної роботи <i>(ІНДЗ – за наявності)</i>	Самостійна робота є частиною підготовки здобувача до заняття. Проводиться у формі письмової відповіді на теоретичні питання / тести. За виконання студент може отримати до 15 балів. Додатково до 5 балів можна отримати за виконання ІНДЗ.	
Критерії оцінювання модульних контрольних робіт	МКР є частиною підготовки здобувача. Проводиться у формі письмової відповіді на питання, впливає на формування фахових компетентностей здобувача. Модульні контрольні роботи (разом оцінюються до 10 балів) складаються із відповідної кількості завдань у розрахунку 1 завдання = 1 бал максимум.	
Шкала оцінювання успішності студентів	Сума балів, накопичених студентом у процесі вивчення освітнього компонента	Рівень досягнення студентом запланованих результатів навчання з освітнього компонента
	90-100	Студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички,

		<p>необхідні для роботи в установах гуманітарного спрямування; відповідь чітка і завершена, у письмовій роботі не повинно бути помилок. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне, вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знас історичну термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, відмінно орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Повною мірою володіє історичним критичним мисленням, аналізом (вміти розбивати історичну інформацію на компоненти, розуміючи їх взаємозв'язки та організаційну структуру. Здатен(на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати</p>
--	--	---

		<p>суспільні явища, процеси і тенденції історії слов'янських народів. Вміє організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Має синтетичне мислення. Бере активну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності, бере на себе відповідальність; проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі, вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням</p>
--	--	--

		<p>ставиться до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність.</p>
	<p>89-75</p>	<p>Студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен (на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, у письмовій роботі є незначні помилки. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Знає історичну термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Достатньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен(на) самостійно на</p>

		<p>основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції історичних подій давнини, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати певні способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних проблем; будує аргументацію на основі 2-3 доказів, може рецензувати відповіді ровесників. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Має певний рівень синтетичного мислення. Бере участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію (в аргументації зустрічаються окремі</p>
--	--	--

		<p>неточності), базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності; проводить самооцінку пізнавальної діяльності, вдосконалює з достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставиться до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність.</p>
	<p>60-74</p>	<p>У студента(ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (більше 50%), елементарні уміння і навички; не здатен(на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і спрощена, у письмовій роботі є суттєві помилки. Ознайомлений(а) з досягненнями історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, а просто перераховує. Посередньо знає історичну термінологію і володіє понятійним апаратом, задовільно орієнтується в історичній хронології, не достатньо володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити,</p>

		<p>порівнювати історичний матеріал. Посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен(на) по середньо оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції історії слов'янських народів, до кінця не здатен(на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати, рецензії відповідей ровесників поверхові. Вміє організовувати пошук історичних джерел, але не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику, але не може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактору в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. Бере пасивну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях; не застосовує оптимальну стратегію діяльності, не бере на себе відповідальність; не проводить рефлексію, самооцінку та</p>
--	--	---

		<p>коригування пізнавальної діяльності. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставиться до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність. Вдосконалює з посереднім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.</p>
	<p>35-59</p>	<p>У студента(ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; відповідь не змістовна і не доречна, у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Практично не знає історичну термінологію (до 25%), незадовільно орієнтується в історичній хронології (до 25%), не володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація, самооцінка і оцінка</p>

		<p>інших. Не вміє організовувати пошук історичних джерел, не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику на рівні переліку історичних постатей. Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. У групових формах роботи тільки присутній(я) без особистої відповідальності, стратегії; не дотримується норм професійної етики, не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей, не вдосконалює здобуті під час навчання компетенції.</p>
	<p>0-34</p>	<p>Наявні окремі елементи правильної відповіді чи відсутні окремі елементи правильної відповіді. Слабкі або дуже слабкі знання навчального матеріалу, неаргументовані відповіді, нелогічно викладено матеріал, не виявлено розуміння історичної термінології, відсутні вміння аналізувати матеріал, бачити причинно-наслідкові зв'язки в процесі розвитку слов'янських народів, відсутні вміння діагностувати й оцінювати рівень розвитку досягнень людства.</p>

ДИДАКТИЧНА КАРТА ОСВІТЬОГО КОМПОНЕНТА

Форми організації навчальної діяльності	Лекції		Практичні / семінарські заняття		Лабораторні заняття		Самостійна робота		Оцінювання (кількість балів за тему)
	К-ть годин (денна)	К-ть годин (заочна)	К-ть годин (денна)	К-ть годин (заочна)	К-ть годин (денна)	К-ть годин (заочна)	К-ть годин (денна)	К-ть годин (заочна)	
Назва змістового модуля, теми									
Змістовий модуль 1. Рання та середньовічна історія слов'янських народів									
Тема 1. Походження та рання історія слов'ян	4	1	-	-	-	-	5	6	5
Тема 2. Перша і Друга Болгарська держави	-	-	4	4	-	-	5	6	5
Тема 3. Еволюція східнослов'янської державності (IX-XIII ст.)	-	-	-	-	-	-	5	6	4
Тема 4. Південнослов'янські землі в період Середньовіччя	2	-	-	-	-	-	5	6	4
Тема 5. Слов'яни Центральної Європи в період Середньовіччя	2	1	-	-	-	-	5	7	4
Тема 6. Утворення Московії	-	-	4	-	-	-	5	7	4
Змістовий модуль 2. Слов'янські народи в період раннього Нового часу (середина XVI – середина XVIII ст.)									
Тема 7. Основні закономірності формування централізованих держав і його особливості у Східній Європі	4	2	4	2	-	-	4	7	4
Тема 8. Річ Посполита у період розвитку феодално-кріпосницької системи	2	-	2	-	-	-	5	7	4
Тема 9. Включення Чехії до складу монархії Габсбургів і подальший розвиток чеських земель	-	-	2	-	-	-	5	7	4
Тема 10. Словаччина у складі володінь Габсбургів у XVII – XVIII ст.	-	-	-	-	-	-	5	7	4
Тема 11. Болгарія та Сербія під Османським ярмом у XVI – XVIII ст.	2	-	-	-	-	-	5	7	4
Тема 12. Хорватські та словенські землі під владою Габсбургів і Венеції в другій половині XVI – першій половині XVIII ст.	-	-	-	-	-	-	4	7	4
Модульна контрольна робота									10
Всього (кл-ть год.)	16	4	16	6	-	-	58	80	
Розподіл балів	Аудиторна робота								60
	Самостійна робота								40
	Усього балів								100

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Основні	<p>Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2020.</p> <p>Зінько О., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Вінниця, 2017.</p> <p>Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред. В.І.Ярового. Київ, 2018.</p> <p>Історія південних і західних слов'ян. Підручник. Київ, 1997.</p> <p>Історія слов'янських народів (давня і середньовічна): Робочий зошит студента для самостійної роботи над курсом / Уклад. О.Лахно. Полтава, 2022.</p> <p>Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2021.</p> <p>Кріль М. Історія Словаччини. Львів, 2016.</p> <p>Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: давня доба, середньовіччя. Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Либідь, 2021.</p> <p>Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2017.</p>
Додаткові	<p>Баран В.Д. Давні слов'яни. Київ, 1998.</p> <p>Баран В. У пошуках прабатьківщини слов'ян. <i>Історія в школах України</i>. 2003. №1. С.29-34.</p> <p>Головін Ю. Московська держава за Івана Грозного. <i>Історія України</i>. 2007. №47. С.18-23.</p> <p>Головін Ю. Ян Гус, його життя і діяльність. <i>Історія України</i>. 2007. №7. С.9-15.</p> <p>Лахно О. Джон Вікліф і реформаційні ідеї Яна Гуса в Чехії: спільне та відмінне. <i>Епоха Реформації та сучасна Україна: збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Десятого Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. До 500-ліття Реформації в Європі», 28-29 березня 2017 року</i>. Полтава: Астрєя, 2017. С. 96-104.</p> <p>Лахно О.П. Особливості національно-культурного відродження у Чорногорії та Сербії у XVIII-XIX ст.</p>

	<p><i>Збірник матеріялаў Міжнароднай навукова-практичнай інтэрнэт-канферэнцыі «Краіны Цэнтральнай, Усходняй і Паўднёва-Усходняй Еўропы ў гістарычным дыскурсе Заходняй цывілізацыі» (7 красавіка 2020 года). Палтава-Віцебск, 2020. С. 160-175.</i></p> <p>Лахно О., Удовенко В. Хрыistianство як причина зароджэння лицарства на прыкладі Цэнтральнай Еўропы. <i>Збірник матэрыялаў ХХVI навуковай канферэнцыі здобувачів вищої освіти факультету історії та географії.</i> Квітень 2023 року. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2023.</p> <p>Лахно О.П. Давні слов'яни на шляху до державності. <i>Міжнародний науковий журнал «Грааль науки».</i> №17 (липень, 2022): за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes», що проводилася 22 липня 2022 року. Вінниця-Відень: ГО «Європейська наукова платформа»; ТОВ «International Centre Corporate Management», 2022. С. 482-496.</p> <p>Сегеда С. Походження та рання етнічна історія слов'ян. <i>Народна творчість та етнографія.</i> 2008. №6. С.24-31.</p>
Електронні	<p>«Проблеми слов'янознавства», електронна версія: http://institutes.lnu.edu.ua/slavonic-studies/problemu-slovyanoznavstva/arhiv-otsyvrovanyh-vypuskiv/n1-12/</p> <p>Давні слов'яни, розселення, мапи: http://ukrmap.su/uk-uh7/295.html</p> <p>Електронна бібліотека (Україна): www.lib.com.ua</p> <p>Інститут історії НАНУ: www.history.org.ua</p> <p>Літопис руський: http://litopys.freesevers.com</p>

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Болгарська середньовічна державність

План:

1. Державний устрій і політична структура болгарського суспільства в VII-IX ст.
2. Прийняття християнства та проголошення царства.
3. Виникнення та занепад Західної Болгарської держави.
4. Особливості візантійського панування на болгарських землях.
5. Відновлення та утвердження Болгарської держави.
6. Послаблення Болгарського царства напередодні османського завоювання.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Працюйте з картою Балкан: зміни кордонів — ключ до розуміння теми.
- Ведіть хронологічну таблицю (дати + події + правителі).
- Звертайте увагу на причини → процес → наслідки.
- Виділяйте терміни: хан, цар, болярство, патріархія.

1. Державний устрій (VII–IX ст.):

Що опрацювати:

- Формування держави після переселення болгар.
- Роль ханської влади.
- Взаємодія протоболгар і слов'ян.

На що звернути увагу:

- Чим відрізнялася влада хана від європейських монархій.
- Роль військової організації.

Питання для самоконтролю:

Які соціальні групи існували?

Як формувалася рання державність?

2. Прийняття християнства і проголошення царства:

 Ключова постать: Борис I.

 Що зрозуміти:

- Причини християнізації (політичні, культурні).
- Значення переходу від язичництва.

👉 Важливо:

- Християнство = інтеграція в європейський світ.
- Посилення центральної влади.

👉 Питання:

Чому це був стратегічний крок?

3. Західна Болгарська держава:

👉 Ключова постать: Самуїл.

👉 Що вивчити:

- Причини виникнення.
- Боротьба з Візантією.

👉 Причини занепаду:

- Військове виснаження.
- Поразки від Візантії.

👉 Питання:

Чому держава не втрималася?

4. Візантійське панування:

👉 Що важливо:

- Адміністративна система Візантії.
- Політика щодо болгар.

👉 Зверніть увагу:

- Збереження місцевої еліти.
- Податкова система.

👉 Питання:

Чому болгарська ідентичність збереглася?

5. Відновлення Болгарської держави:

👉 Подія: повстання Асенів.

👉 Ключові постаті: Іван Асен II.

👉 Що зрозуміти:

- Причини повстання.
- Роль Другого Болгарського царства.

👉 Питання:

Чому держава швидко зміцнилася?

б. Послаблення перед османським завоюванням:

👉 **Причини:**

- Політична роздробленість.
- Внутрішні конфлікти.
- Зовнішній тиск.

👉 **Ключовий результат:** Османське завоювання.

👉 **Питання:**

Чи можна було уникнути падіння?

Як готуватися ефективно:

- Складіть схему розвитку держави (етапи).
- Виділіть 3–4 ключові переломні моменти.
- Порівняйте Болгарію з іншими державами регіону.
- Підготуйте короткі відповіді (2–3 речення) на кожен пункт.

Міні-чеклист перед заняттям:

- ✓ Знаю ключові дати.
- ✓ Розумію причинно-наслідкові зв'язки.
- ✓ Орієнтуюся в персоналіях.
- ✓ Можу пояснити розвиток держави по етапах.

Література:

- ✓ Брудницька Л. Дух хана Кубрата: Коріння болгарського народу віднайдено на українській землі. Політика і культура. 2001. №35. С. 32-33.
- ✓ Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства. К., 2004.
- ✓ Етнокультурні процеси у Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. К.; Львів, 1997.
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) / За ред. В.І.Ярового. Київ, 2018.
- ✓ Історія південних і західних слов'ян. Підручник. Київ, 1997.
- ✓ Історія слов'янських народів (давня і середньовічна): Робочий зошит студента для самостійної роботи над курсом / Уклад. О.Лахно. Полтава, 2022.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів

історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2021.

- ✓ Наливайко С. Аспарух: ім'я засновника Болгарської держави у світлі індоіранських фактів. Українознавство. 2005. №4. С. 246-252.
- ✓ Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. К.: Львів, 1997.
- ✓ Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: давня доба, середньовіччя. Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Либідь, 2021.
- ✓ Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2017.

Тема 2. Централізація Північно-Східної Русі навколо Москви

План:

1. Причини та передумови зміцнення Московського князівства у XIV-XV ст.
2. Політика Івана I Калити.
3. Діяльність Дмитрія Донського.
4. Династична війна в Московському князівстві.
5. Подальше об'єднання північно-східних руських земель навколо Москви упродовж XV – початку XVI ст.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Обов'язково складіть хронологічну шкалу (XIV – поч. XVI ст.).
- Працюйте з картою: Москва, Твер, Новгород, Литва, Орда.
- Аналізуйте через логіку: “чому Москва?” (а не інші центри).
- Виділіть ключові поняття: ярлик, Орда, централізація, удільні князі.

1. Причини зміцнення Москви (XIV–XV ст.):

Що опрацювати:

- Географічне положення Москви.
- Політична ситуація після розпаду Русі.
- Взаємини з Золотою Ордою.

👉 На що звернути увагу:

- Чому Москва виграла конкуренцію у Твері.
- Роль Орди в піднесенні Москви.

👉 Питання:

Які фактори були вирішальними — політичні чи економічні?

2. Політика Івана I Калити:

👉 Що вивчити:

- Отримання ярлика на велике князювання.
- Збір данини для Орди.
- Зміцнення Москви як політичного центру.

👉 Важливо:

Політика “лояльності до Орди” як стратегія.

👉 Питання:

Чи можна вважати його політику прагматичною?

3. Діяльність Дмитрія Донського:

👉 Ключова подія: Куликовська битва.

👉 Що зрозуміти:

- Значення боротьби з Ордою.
- Символічний і реальний результат.

👉 Важливо:

Це ще не кінець залежності від Орди.

👉 Питання:

Чому ця битва стала переломною?

4. Династична війна:

👉 Що опрацювати:

- Причини боротьби за владу.
- Конфлікти всередині князівської династії.

👉 Зверніть увагу:

Як внутрішня боротьба вплинула на централізацію.

👉 Питання:

Чому Москва зберегла лідерство попри кризу?

5. Об'єднання земель (XV – поч. XVI ст.):

👉 Ключові постаті: Іван III, Василій III.

👉 Що вивчити:

- Приєднання Новгород, Твері.
- Ліквідація залежності від Орди.

👉 Важлива подія:

Стояння на річці Угрі.

👉 Питання:

Чому саме в цей період завершується централізація?

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте схему: роздробленість → піднесення Москви → боротьба → централізація.
- Порівняйте Москву з іншими центрами (Твер, Новгород).
- Вивчіть роль особистостей (дуже важливо!).

Типові помилки:

- Зводити все лише до Куликовської битви.
- Ігнорувати роль Орди.
- Не розрізняти етапи централізації.

Міні-чеклист:

- ✓ Розумію, чому Москва стала центром.
- ✓ Знаю ключових князів.
- ✓ Орієнтуюся в подіях і датах.
- ✓ Можу пояснити процес централізації поетапно.

Література:

- ✓ Волович О. Олександр Невський – символ Росії або Парадокси російського міфотворення. День. 2009. 24 січня. С. 7.
- ✓ Мицик Ю. Опис Московської держави у хроніці О.Гваньїні. Історичний журнал. 2006. №1. С. 86-97.
- ✓ Нариси історії Росії / За заг. ред. О.О.Чубар'яна. К., 2007.
- ✓ Штепа П. Московство: Його походження, зміст, форми й історична тяглість. 6-е вид. Дрогобич, 2007.

Тема 3. Утвердження абсолютизму в Росії та реформи першої чверті XVIII ст.

План:

1. Адміністративні реформи:
  - а) заміна Боярської думи Сенатом;
  - б) заміна приказів колегіями;
  - в) формування нових органів місцевого управління.
2. Перетворення церкви на частину державного апарату.
3. Створення регулярної армії та флоту.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему як систему реформ, а не окремі факти.
- Орієнтуйтеся на логіку: війна → модернізація → посилення влади → абсолютизм.
- Ведіть таблицю: реформа — мета — зміст — наслідки.
- Ключова постать: Петро I.

1. Адміністративні реформи:

а) Заміна Боярської думи Сенатом:

👉 Що вивчити:

- Причини ліквідації старих органів.
- Функції Сенату.

👉 Важливо:

Сенат = вищий орган управління при відсутності царя.

👉 Питання:

Чим нова система ефективніша за стару?

б) Заміна приказів колегіями:

👉 Що зрозуміти:

- Перехід до європейської моделі управління.
- Колегіальність прийняття рішень.

👉 Зверніть увагу:

- Чіткий розподіл функцій.
- Контроль і підзвітність.

👉 Питання:

У чому переваги колегій над приказами?

в) Місьцеве управління:

👉 Що опрацювати:

- Поділ на губернії.
- Призначення губернаторів.

👉 Важливо:

Централізація + контроль з центру.

👉 Питання:

Як змінилася роль місцевої влади?

2. Церковна реформа:

👉 Подія:

- Ліквідація патріаршества.
- Створення Синоду.

👉 Що зрозуміти:

Церква → частина державного апарату.

👉 Важливо: Посилення контролю держави над духовним життям.

👉 Питання:

Чому Петро I підпорядкував церкву державі?

3. Військові реформи:

👉 Що вивчити:

- Створення регулярної армії.
- Рекрутська система.
- Формування флоту.

👉 Важлива подія: Північна війна.

👉 Зверніть увагу: Армія як основа абсолютизму.

👉 Питання:

Як військові реформи вплинули на державу?

Ключова ідея теми:

👉 Реформи = не просто модернізація, а:

- посилення влади монарха,
- формування абсолютизму,
- створення “служилої держави”.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте схему: старі органи → реформи → нова система.
- Виділіть 3 головні цілі реформ Петра І.
- Порівняйте Росію “до” і “після” реформ.

Типові помилки:

- Перелік реформ без пояснення.
- Ігнорування їх зв'язку з війною.
- Недооцінка ролі централізації.

Міні-чеклист:

- ✓ Розумію логіку реформ.
- ✓ Знаю основні органи влади.
- ✓ Можу пояснити наслідки.
- ✓ Бачу зв'язок із абсолютизмом.

Література:

- ✓ Нариси історії Росії / За заг. ред. О.О.Чубар'яна. К., 2007.
- ✓ Штепа П. Московство: Його походження, зміст, форми й історична тяглість. 6-е вид. Дрогобич, 2007.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2021.

Тема 4. Державний і суспільний лад Речі Посполитої

План:

1. Особливості політичного устрою Польщі.
2. Вальний сейм як орган політичного панування шляхти.
3. Порядок обрання і коронації королів. Права і обов'язки короля.
4. Органи управління, фінанси, суд і збройні сили Речі Посполитої.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему через поняття «шляхетська демократія».
- Постійно відповідайте на питання: хто реально мав владу — король чи шляхта?

- Створіть схему: король — сейм — шляхта — магнати.
- Виділіть ключові терміни: *liberum veto*, елекція, конфедерація.

1. Особливості політичного устрою:

👉 Що опрацювати:

- Форма держави: виборна монархія.
- Провідна роль шляхти.
- Обмеження влади короля.

👉 Важливо: Річ Посполита = не абсолютна монархія.

👉 Питання:

Чому цю систему називають «шляхетською демократією»?

2. Вальний сейм:

👉 Що вивчити:

- Структура сейму: король, сенат, посольська ізба.
- 👉 Ключове поняття: *liberum veto* — право блокування рішень.

👉 Важливо: Сейм = головний орган влади.

👉 Питання:

Чому *liberum veto* стало причиною кризи держави?

3. Обрання короля:

👉 Що зрозуміти:

- Виборність монарха.
- Участь усієї шляхти.

👉 Ключові документи:

- «Пакти конвента».
- «Генріхові артикули».

👉 Важливо: Король залежний від шляхти.

👉 Питання:

Чи можна вважати короля реальним правителем?

4. Органи управління, фінанси, суд, військо:

Управління:

- Центральні та місцеві органи.
- Велика роль магнатів.

Фінанси:

- Слабка податкова система.

- Контроль шляхти.

Суд:

- Становий характер.

- Привілеї шляхти.

Військо:

- Обмежене, нерегулярне.

- Залежність від сейму.

👉 Питання:

Чому держава мала слабку керованість?

Ключова ідея теми:

👉 Річ Посполита — це:

- держава з широкими правами шляхти,

- але зі слабкою центральною владою,

- що призвело до політичної нестабільності.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте таблицю: елемент влади — хто контролює — наслідки.

- Порівняйте з абсолютними монархіями Європи.

- Виділіть плюси і мінуси системи.

Типові помилки:

- Вважати Річ Посполиту сильною централізованою державою.

- Ігнорувати роль шляхти.

- Недооцінювати *liberum veto*.

Міні-чеклист:

✓ Розумію політичну систему.

✓ Знаю роль сейму.

✓ Можу пояснити виборність короля.

✓ Бачу причини слабкості держави.

Література:

✓ Крикун М.Г., Зашкільняк Л.О. Історія Польщі. Л., 2002.

✓ Україна і Польща в період феодалізму: Збірник наукових праць. К., 1992.

- ✓ Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. Львів, 1998.

Тема 5. Соціально-економічне і політичне становище чеських земель у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.

План:

1. Велькостатек в XVII ст., становище селянства.
2. Повстання селян 1680 р. Повстання ходів у 1693 р.
3. Розвиток міст, мануфактури, торгівлі. Процес первісного нагромадження капіталів.
4. Чеські землі в складі монархії Габсбургів у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему в контексті наслідків Тридцятилітньої війни.
- Орієнтуйтеся на логіку: криза → посилення феодалізму → модернізація → інтеграція в імперію.
- Працюйте з поняттями: велькостатек, панщина, мануфактура, абсолютизм.
- Звертайте увагу на зв'язок економіки та політики.

1. Велькостатек і становище селянства:

Що опрацювати:

- Формування великих феодальних маєтків (велькостатек).
- Посилення залежності селян.

Важливо:

- Зростання панщини.
- Обмеження особистої свободи селян.

Питання:

Чому після війни посилювався феодальний гніт?

2. Селянські повстання:

Події:

- Селянське повстання 1680 р.

- Повстання ходів 1693 р.

👉 Що зрозуміти:

- Причини: посилення експлуатації.

- Характер: локальні, стихійні.

👉 Важливо: Відсутність організованого керівництва.

👉 Питання:

Чому повстання не досягли успіху?

3. Розвиток міст і економіки:

👉 Що вивчити:

- Відновлення міст після війни.

- Поява мануфактур.

- Розвиток торгівлі.

👉 Ключовий процес: Первісне нагромадження капіталу.

👉 Важливо: Співіснування феодалізму і раннього капіталізму.

👉 Питання:

Чому економічний розвиток був нерівномірним?

4. Чеські землі в монархії Габсбургів:

👉 Що опрацювати:

- Інтеграція до Габсбурзької монархії.

- Політика централізації.

👉 Зверніть увагу:

- Онімечення та католицизм.

- Обмеження автономії.

👉 Важливо: Формування абсолютизму.

👉 Питання:

Як змінилося становище чеських земель у складі імперії?

Ключова ідея теми:

👉 Чеські землі в цей період:

- економічно відновлюються.

- соціально залишаються феодальними.

- політично інтегровані в централізовану імперію.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте схему: війна → криза → феодалізація → економічне відновлення.
- Виділіть 2 паралельні процеси: посилення кріпацтва, розвиток мануфактур.
- Порівняйте з іншими регіонами Європи.

Типові помилки:

- Розгляд тільки економіки без політики.
- Ігнорування наслідків Тридцятилітньої війни.
- Недооцінка ролі Габсбургів.

Міні-чеклист:

- ✓ Розумію становище селян.
- ✓ Знаю причини повстань.
- ✓ Орієнтуюся в економічних змінах.
- ✓ Бачу роль Габсбурзької влади.

Література:

- ✓ Хрестоматія по історії южних и западных славян. В 3-х тт. Т. I. Епоха феодализма. Т. II. Новая история. Минск, 1987–1989.
- ✓ Центральна і Східна Європа в XV–XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. Львів, 1998.

САМОСТІЙНА РОБОТА З КУРСУ

Походження та рання історія слов'ян

Проаналізуйте роль готів у розселенні давніх слов'ян.

Охарактеризуйте взаємини давніх слов'ян із гуннами та аварами.

Занесіть до колонок їх відповідники:

Основні види господарства давніх слов'ян	Допоміжні види господарства давніх слов'ян
<i>бортництво, рибальство, землеробство, мисливство (полювання), городництво, хліборобство, скотарство (тваринництво), бджільництво, садівництво, виноградництво</i>	

Укажіть причини невирішеності проблеми походження слов'ян до нашого часу.

Перелічіть відомі вам гіпотези походження слов'ян і їх авторів.

Обґрунтуйте найбільш вірогідну, на ваш погляд, концепцію походження давніх слов'ян.

Які агрокультури вирощувалися слов'янами?

На основі чого О.Трубачов дійшов висновку, що носії ранніх слов'янських діалектів були в тісному контакті з германцями та італіками?

Співвіднесіть:

<i>а) слов'яно-германські контакти;</i>	<i>А) XII-X ст. до н.е.;</i>
<i>б) слов'яно-кельтські контакти;</i>	<i>Б) V-III ст. до н.е.;</i>
<i>в) слов'янсько-іранські контакти;</i>	<i>В) III-II ст. до н.е.;</i>
<i>г) слов'яно-італійські контакти.</i>	<i>Г) V-VI ст. н.е.</i>

Розселення слов'ян на Балканському півострові

Заповніть таблицю:

Східні слов'яни	Західні слов'яни	Південні слов'яни
...	...	...

Назвіть причини «Великого переселення народів».

Визначте долю Союзу семи слов'янських племен унаслідок Великого переселення народів.

Простежте причини та напрями переселення протоболгар на Балканський півострів.

Назвіть причини та наслідки асиміляції протоболгар слов'янами.

Розвиток східних слов'ян до утворення держави

Співвіднесіть у таблиці прибічників норманізму та антинорманізму:

Норманісти	Антинорманісти
<i>А.Шльоцер, Г.Міллер, М.Ломоносов, І.Забелін, С.Геденов, Г.Байер, В.Татищев, М.Карамзін, М.Щербатов, Д.Гловайський</i>	

Покажіть схематично систему влади у східних слов'ян додержавного періоду.

Перелічіть і проаналізуйте спільне та відмінне в державотворенні Києва та Новгороду упродовж IX століття.

Назвіть відомі Вам думки вчених щодо розташування Артанії.

Установіть відповідність між історичними особами та політичними об'єднаннями, які вони очолювали:

<i>Кий</i>	<i>правитель у антів</i>
<i>Бож</i>	<i>візантійський імператор</i>
<i>Костянтин</i>	<i>полянський князь</i>
<i>Пирогаст</i>	<i>готський король</i>
<i>Германаріх</i>	<i>антський полководець</i>

Перша Болгарська держава

Заповніть таблицю:

Дата	Основні події I Болгарського царства
...	...

Перелічіть основні положення вчення богомилів.

Порівняйте умови союзного договору 862 р. з положеннями

Глибокого миру 863 р. Які наслідки укладення останнього?

Опишіть походи кийського князя Святослава на Болгарію.

Заповніть таблицю:

Правитель	Роки правління доби I Болгарського царства
...	...

Еволюція східнослов'янської державності (IX-XIII ст.)

Заповніть таблицю:

Норманізм		Антинорманізм	
сильні сторони теорії	слабкі сторони теорії	сильні сторони теорії	слабкі сторони теорії
...	...	...	...

Яке походження етноніму «Русь»?

Наведіть докази того, що процес утворення держави у східних слов'ян завершився тільки на кінець X ст.

Охарактеризуйте наслідки Любецького з'їзду руських князів.

Обґрунтуйте значення 1132 р. для Київської держави.

Знайдіть та выпишіть статті «Руської Правди» щодо поглиблення соціальної неоднорідності та становлення індивідуальної власності у Київській Русі.

Знайдіть і выпишіть статті «Руської Правди» щодо фіксації зміцнення державності.

Що значить вислів: «Кождо да держить отчину свою»?

Події 1169 р. у Києві: сутність і наслідки.

Назвіть функції та повноваження новгородського князя упродовж IX-XIII ст.

У чому відмінності між новгородським та іншим руським боярством? Обґрунтуйте.

Друге Болгарське царство

Заповніть таблицю:

Повстання Івайло

1.	Хронологічні рамки	
2.	Причини виступу	

3.	Рушійні сили	
4.	Хід, події повстання	
5.	Території поширення	
6.	Наслідки повстання	

Розкрийте роль болгарського царя Івана Александра (1331-1371 рр.) у зміцненні Болгарського царства.

Опишіть причини, умови та наслідки коронації Калояна та унії болгарської церкви з Римом.

Заповніть таблицю:

Правителі Другого Болгарського царства

Роки правління	Правитель (династія)
...	...

Сербські землі в період раннього середньовіччя.

Держава Неманичів

Складіть схему всіх правителів династії Неманичів у Сербії.

Заповніть таблицю:

Роки	Основні події з історії держави Неманичів
...	...

У чому основне значення битви на р. Мариці? Обґрунтуйте.

Проаналізуйте політику Джураджа Бранковича.

Охарактеризуйте середньовічну сербську культуру.

Середньовічна Боснія та основні віхи її історії

Проаналізуйте еретичні рухи в боснійських землях XII-XIII століть.

Розташуйте події в хронологічній послідовності:

- бій біля м. Білича;
- похід Лайоша проти Сербії;
- проголошення Твртко королем Сербії та Боснії;
- смерть Твртко;
- битва на Косовому полі;
- визнання влади боснійського короля всіма містами Далмації.

Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії

Проаналізуйте соціально-економічний розвиток хорватських земель у XII-XV століттях.

Охарактеризуйте хорватську культуру середньовічного періоду.

Проаналізуйте процес прийняття християнства Хорватією.

Розкрийте основні етапи становлення церковної організації в хорватських землях.

Назвіть причини посилення угорського впливу на хорватські території Балканського півострова.

З'ясуйте долю хорватських земель у XVI столітті.

Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.)

Який вплив на культуру слов'ян зробили турки-османи після їх завоювання?

Проаналізуйте наслідки хрестового походу проти турків-османів у другій половині XIV ст. для балканських народів.

Якими були наслідки битви на річці Мариці для слов'янських народів Балканського півострова?

З'ясуйте результати та наслідки битви на Косовому полі 1389 р.

У чому полягав подвиг слов'янина Милоша Обілича?

Чому князь Лазар Хребелянович був оголошений сербською православною церквою мучеником?

Опишіть процес включення до складу Османської імперії Македонії та Дубровника.

Слов'яни Центральної Європи в період раннього середньовіччя

Перелічіть основні риси політичного та економічного розвитку західних слов'ян у ранньосередньовічну добу.

З'ясуйте долю лужицьких сербів у середні віки.

Проаналізуйте політику «тиску на Схід» у ранньому середньовіччі.

Визначте роль просвітницької діяльності Кирила та Мефодія для слов'янських народів раннього середньовіччя.
З'ясуйте долю словацьких земель у складі Угорського королівства упродовж X-XII століть.

Становлення та розвиток середньовічної Чеської держави

Напишіть міні-твір «У Празькому університеті XIV століття». Імператор Священної Римської імперії і чеські землі: визначте особливості розвитку.

Заповніть таблицю:

Течія гуситів	<i>Чашники</i>	<i>Помірковані таборити</i>	<i>Радикальні таборити</i>
<i>Представники</i>	...	...	
<i>Вимоги</i>	...	...	

З'ясуйте ідеологічні передумови гусизму.

Існують різні точки зору щодо оцінки гуситського руху: гуситський рух національна трагедія Чехії; вища фаза розвитку чеського суспільства й героїчних проявів; гуситський рух класова, антифеодальна боротьба. Як Ви вважаєте, який із цих підходів відповідає дійсності? Обґрунтуйте.

Чому хрестові походи проти гуситів зазнали поразки? Обґрунтуйте свою відповідь по кожному з них.

Чи можна стверджувати, що гуситський рух зазнав поразки? Обґрунтуйте відповідь.

Напишіть оповідання про хрестові походи від імені таборита.

Що нового додали до військової справи гусити?

Складіть політичний заповіт Яна Гуса.

Опишіть від імені хрестоносця тактику гуситів.

Втрата Чехією політичної самостійності

Визначте зміни в соціальній структурі чеського суспільства унаслідок гуситського руху.

Проаналізуйте передумови соціальних конфліктів на зламі XV-XVI століть у чеських землях.

З'ясуйте особливості діяльності товариств «Чеських братів».

Проаналізуйте новели закону 1487 р. чеського сейму щодо селянства. Якою була реакція самого чеського селянства?

Прослідкуйте зв'язок Селянської війни в Німеччині з чеськими землями.

Яка роль Габсбургів для слов'янських земель через призму османської загрози початку XVI століття?

Словаки у середньовічну добу

Визначте причини та передумови входження словацьких земель до Угорського королівства.

Проаналізуйте процес приєднання словацької етнічної території до Угорського королівства.

Охарактеризуйте економічний розвиток Словаччини в складі Угорського королівства.

Проаналізуйте діяльність Матуша Чака Тренчинського.

Прослідкуйте участь Я.Іскри в подіях руху «братиків» на словацьких землях.

Охарактеризуйте становище словацьких земель упродовж XIV століття.

Проаналізуйте боротьбу з османською навалою на словацьких землях.

Дайте характеристику словацьким землям у складі монархії Габсбургів упродовж XV-XVI століть.

Визначте особливості Реформації та Контрреформації на словацьких теренах.

Охарактеризуйте становище словацьких земель у період османсько-габсбурзького протистояння.

Хід повстання, рушійні сили та форми боротьби «братиків».

Наслідки та значення руху «братиків».

Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави

Проаналізуйте умови формування давньопольської державності. Установіть значення запровадження християнства для Польського князівства в короткостроковій перспективі.

Проаналізуйте причини скликання та результати Гнезненського з'їзду 1000 року.

Проаналізуйте положення та наслідки проголошення Болеславом III Кривоустим принципів успадкування верховної влади в Польщі (Статут Болеслава III).

Дайте загальну характеристику привілею 1180 року.

Проаналізуйте вплив феодалної роздробленості на економіку польських земель.

Простежте процес поширення на польських територіях німецького права. Що нового воно принесло?

Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XVI ст.)

Проаналізуйте політику Казимира Великого щодо Галицької Русі.

Яке значення для Польської державності мали «Статути Казимира Великого»?

Які причини призвели до укладення Кревської династичної унії?

Проаналізуйте появу в Польщі Ягеллонської династії. Чи була в ній потреба?

Якими були наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятилітньої війни?

Порівняйте умови обох Торунських мирних договорів Польщі та Тевтонського ордену XV століття.

Перелічіть і складіть схему основних інститутів станової монархії Польського королівства XIV-XVI ст.

Якими були основні пункти Кошицького привілею? Значення цього документу.

Проаналізуйте умови Корчинського привілею 1386 року.
Проаналізуйте основні положення Петровських статутів.
Дайте коротку характеристику Червинському (1422) та Єдлинському (1430) привілеям.
Проаналізуйте основні форми колонізації в Польщі упродовж XII-XV ст.

Боротьба східних слов'ян за незалежність у XIII-XIV ст.

Скласти хронологічну таблицю «Боротьба руських князівств проти татаро-монголів».
Проаналізуйте долю західних руських земель після звільнення від золотоординського іґа.
Поясніть неодноразові спільні військові дії русичів і половців на початку XIII століття непримиренних ворогів попереднього періоду.
Визначте головні причини поразки руських військ від татаро-монголів у ході походу Батия.
Дайте характеристику системі баскацтва.
Поясніть словосполучення «Дедюнева рать».
Поясніть словосполучення «Стояння на Угрі».
Яку подію можна вважати остаточною ліквідацією татаро-монгольського іґа на руських землях? Чому?

Об'єднання руських земель та утворення Московської держави

Розкрийте основну ідею теорії «Москва – третій Рим».
Чому Іван III спочатку підтримував нестяжателів?
Напишіть листа одному з московських князів за власним вибором. Чому саме йому? Що б Ви йому порадили?
Схематично покажіть систему управління «Пана Великого Новгорода».
Заповніть таблицю:

Повноваження вищих посадових осіб у Великому Новгороді

<i>Посадник</i>	<i>Архієпископ</i>	<i>Тисяцький</i>	<i>Князь</i>
...	...	...	...

Заповніть таблицю:

Розширення території Московської держави в XIV-XV ст.

<i>Роки</i>	<i>Князь</i>	<i>Нові землі</i>	<i>Подія, в результаті якої відбулося приєднання</i>
...	...	...	...

Територіальне зростання Московської держави у XV столітті закономірний процес чи заслуга царя Івана III? Якби не було Івана III, чи об'єдналися б землі Північно-Східної Русі у XV столітті? Обґрунтуйте відповідь.

Яке значення в житті Великого Новгорода мав князь?

Що сталося з Володимиро-Суздальським князівством після смерті Всеволода Велике Гніздо?

Які методи застосовували московські князі для збільшення своїх володінь? Відповідь підтвердити фактами.

Які фактори були вирішальними у звільненні від татаро-монгольського іґа Московської держави? Обґрунтуйте відповідь.

Чому міжусобиці в Московському князівстві першої половини XV століття не призвели до його розпаду, як це було з Київською Руссю? Обґрунтуйте відповідь.

Основні закономірності формування централізованих держав та особливості процесу централізації на східноєвропейських теренах

Порівняйте риси західноєвропейського абсолютизму та московського самодержавства. Що спільного і що відмінного в цих політичних системах?

Проаналізуйте наслідки боярського правління для Московського князівства.

Процес формування централізованої Московської держави за часів "Ізбраної ради"

Проаналізуйте основні напрями і наслідки зовнішньої політики Московської держави в XVI ст.

Заповніть таблицю: "Реформи "Ізбраної ради":

Реформа	Мета	Наслідки

Поясніть значення реформ середини XVI ст.

Складіть схему "Органи влади і управління Московії після реформ Івана IV".

Дайте відповідь на питання: Чи була політика подальшої централізації влади і управління в Московській державі закономірною та неминучою, чи вона залежала від характеру й амбіцій правителів? Відповідь аргументуйте.

Московія в 60 – 80-ті роки XVI ст.: Опричнина

Російський історик В. Ключевський писав про Івана Грозного: "Цар Іван був видатний письменник, мабуть, навіть меткий політичний мислитель, але він не був державним діячем... Грізний цар більше замислював, ніж робив, сильніше діяв на уяву і нерви своїх сучасників, ніж на сучасний йому державний устрій". Чи згодні ви з такою характеристикою Івана IV? Які факти підтверджують або спростовують її?

Період Смути у Московській державі (1591 – 1613 рр.)

Якою була політика уряду щодо урочних років наприкінці XVI – на початку XVII ст.?

Боярина і одночасно "принца крові", який зайняв престол після того, як перервалася основна династія, звали ...

Про кого сказано: "Народився у вас цар, а у нього двої зуби, одними йому з'їсти нас татар, а іншими вас"?

У часи смути на московський престол запрошували іноземного принца ...

Чому відмінили селянські переходи у Юр'їв день?

З'ясуйте причини самозванства у Московії.

Соціально-економічний розвиток Московії у XVII ст.

Назвіть типи мануфактур, поширених у Московії в XVII ст.

Дайте визначення типів мануфактур:

а) централізована: ...

б) розпорошена: ...

в) змішана: ...

Визначте, чим підсічна система землеробства відрізнялася від розчищення ділянок від чагарників і лісів для облаштування двопільної чи трипільної систем землеробства.

Заповніть таблицю: "Нові риси в економіці Московії XVII ст.":

Сільське господарство	
Промисловість	
Торгівля	

Дайте відповідь на питання: "Чи праві історики, які вважають XVII ст. новим періодом у розвитку Московської держави?"

Внутрішня політика Московії в першій половині та середині XVII ст. Соборне Уложення 1649 р.

Як змінився термін урочних років за указом 1637 року?

Як змінився термін урочних років за указом 1641 р.?

Які причини уведення заповідних років?

Які соціальні верстви були зацікавлені в уведенні заповідних років?

Назвіть види холопства, джерела його формування і правовий статус холопів.

Які юридичні документи склали основу селянського кріпосного стану?

Які ви знаєте форми залежності селянина від поміщика?

Що таке "білі слободи"?

Чим відрізнявся статус холопа від кріпосного селянина?

Назвіть глави Соборного Уложення, які законодавчо оформили самодержавну владу в Московії.

Що свідчило про зміцнення влади монарха за Соборним Уложенням?

Що свідчило про зближення статусу помістя і вотчини?

У чому полягало обмеження влади поміщика над особою селянина?

Чим відрізнялося становище чорних посадських людей від становища населення білих слобод?

Яким чином закріпачувалося населення посадів?

"Бунташне" XVII ст. Московської держави

Проаналізувавши умови Андрусівського перемир'я, визначте його значення для Московії.

Чому Московія відмовилася приєднувати завойований козаками Азов?

З'ясуйте, чи можна вважати війни, які вела Московія, загарбницькими? Свою думку аргументуйте.

Поясніть основні відмінності селянської війни від селянського повстання.

Рекомендована література:

1. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2020.
2. Зінько О., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Вінниця, 2017.
3. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) / За ред. В.І.Ярового. Київ, 2018.
4. Історія південних і західних слов'ян. Підручник. Київ, 1997.
5. Історія слов'янських народів (давня і середньовічна): Робочий зошит студента для самостійної роботи над курсом / Уклад. О.Лахно. Полтава, 2022.
6. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2021.
7. Кріль М. Історія Словаччини. Львів, 2016.
8. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: давня доба, середньовіччя. Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Либідь, 2021.
9. Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2017.
10. Баран В.Д. Давні слов'яни. Київ, 1998.
11. Баран В. У пошуках прабатьківщини слов'ян. Історія в школах України. 2003. №1. С.29-34.
12. Головін Ю. Московська держава за Івана Грозного. Історія України. 2007. №47. С.18-23.
13. Головін Ю. Ян Гус, його життя і діяльність. Історія України. 2007. №7. С.9-15.
14. Лахно О. Джон Вікліф і реформаційні ідеї Яна Гуса в Чехії: спільне та відмінне. Епоха Реформації та сучасна Україна: збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Десятого Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. До 500-ліття Реформації в Європі», 28-29 березня 2017 року. Полтава: Астрей, 2017. С. 96-104.

15. Лахно О.П. Особливості національно-культурного відродження у Чорногорії та Сербії у XVIII-XIX ст. Збірник матеріялаў Міжнароднай навукова-практычнай інтэрнэт-канферэнцыі «Краіны Цэнтральнай, Усходняй і Паўднёва-Усходняй Еўропы ў гістарычным дыскурсе Заходняй цывілізацыі» (7 красавіка 2020 года). Палтава-Віцебск, 2020. С. 160-175.
16. Лахно О., Удовенко В. Хрыстіянство як прычына зароджэння лицарства на прыкладі Цэнтральнай Еўропы. Збірник матэрыялаў XXVI навуковай канферэнцыі здобувачів вищої освіти факультету історії та географії. Квітень 2023 року. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2023.
17. Лахно О.П. Давні слов'яни на шляху до державності. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». №17 (липень, 2022): за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes», що проводилася 22 липня 2022 року. Вінниця-Відень: ГО «Європейська наукова платформа»; ТОВ «International Centre Corporate Management», 2022. С. 482-496.
18. Полещук Т. Історія Росії XIX – початку XX ст.: Навч. посіб. Львів: ПАІС, 2008.
19. Сегеда С. Походження та рання етнічна історія слов'ян. Народна творчість та етнографія. 2008. №6. С.24-31.

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН (частина II):

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Обов'язкова	
	Рік підготовки:	
	4	4
Загальна кількість годин – 90	Семестр	
	8	8
Кількість змістових модулів (за умов поділу) – 2	Лекції	
	14 год.	4 год.
	Семінарські заняття	
	-	-
Самостійна робота – 62 год.	Практичні заняття	
	14 год.	4 год.
	Лабораторні заняття	
	-	-
	Самостійна робота	
	62 год.	82 год.
	Вид підсумкового контролю: екзамен	
Мова навчання	Українська	

Мета вивчення навчальної дисципліни

Метою курсу є оволодіння студентами теоретичними знаннями та практичними вміннями їх застосування в

професійній діяльності відносно закономірностей і тенденцій соціально-економічного, політичного та культурного розвитку зарубіжних слов'ян упродовж Нового та Новітнього часу в контексті основних напрямів розвитку людської цивілізації.

Завдання навчальної дисципліни:

- розкрити основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку зарубіжних слов'ян; піднесення їхньої культури, науки, техніки, побуту, звичаїв в означений період;

- сформувати базовий понятійний апарат дисципліни, ознайомити студентів з науковими підходами до вивчення історії зарубіжних слов'ян, що склалися у вітчизняній і зарубіжній історіографії;

- розширити й удосконалити раніше набуті знання і вміння, необхідні для роботи з історичними документами, науковою літературою, періодичними виданнями.

Загальні компетентності (ЗК) (за ОП):

ЗК 3, ЗК 8

Фахові компетентності (ФК) (за ОП):

ФК 1, ФК 2, ФК 3, ФК 4, ФК 5, ФК 6

Програмні результати навчання (за ОП):

ПРН 5, ПРН 7, ПРН 8, ПРН 9, ПРН 10, ПРН 11, ПРН 12, ПРН 14

Передумови для вивчення навчальної дисципліни

Історія зарубіжних слов'ян (частина I).

Очікувані результати навчання з дисципліни:

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку зарубіжних слов'ян; піднесення їхньої культури, науки, техніки, побуту, звичаїв; підходи до вивчення історії зарубіжних слов'ян, що склалися у вітчизняній і зарубіжній історіографії;

вміти: оперувати базовим понятійним апаратом дисципліни; використовувати набуті знання і вміння для роботи з історичними документами, науковою літературою, періодичними виданнями.

<p>Сума балів, накопичених студентом у процесі вивчення навчальної дисципліни</p>	<p>Рівень досягнення студентом запланованих результатів навчання з навчальної дисципліни</p>
<p>90-100</p>	<p>Глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих історичних джерелах; теоретично обгрунтовано й усебічно представлено викладення основ суспільств слов'ян; висловлено власні судження щодо проблем розвитку слов'ян; вміння аналітично мислити, установлювати причинно-наслідкові зв'язки у контексті розуміння сучасних суспільних і етнічних процесів; чітко, лаконічно, логічно відповідати на поставлені питання щодо розвитку слов'янських народів та оцінювати їхній внесок у скарбницю світової культури; орієнтуватися в дискусійних питаннях інтерпретації історичних проблем; розуміти специфіку життя слов'янських народів та її вплив на міжкультурну взаємодію</p>

<p>75-89</p>	<p>Міцні знання навчального матеріалу, послідовність викладу базових цінностей слов'янських суспільств, основних положень культури країн; вміння проводити аналогії між духовними здобутками сучасності та культурними цінностями минулих епох, виявляти єдність і різноманітність традицій слов'янських народів; розуміти аспекти культури окремих країн, норми наукового етикету, взаємодії в міжкультурному просторі; наявні власні судження щодо історичних явищ, глибоке розуміння шляхів пошуку національної ідентичності з урахуванням традиційних чинників, вміння аналізувати концепції різних історичних шкіл щодо розвитку народів, проте існують певні неточності у формулюванні відповідей</p>
<p>60-74</p>	<p>Достатні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені питання, очевидним є знання культурноцивілізаційних основ слов'янських суспільств, наявні власні судження щодо розвитку народів та їхнього внеску у скарбницю світової культури, загалом правильно викладено розуміння проблем розвитку, продемонстровано достатнє розуміння головних положень релігійно-етичних систем, є вміння визначати та аналізувати шляхи пошуку національної ідентичності з урахуванням традиційних чинників, проте існують неточності у формулюванні відповідей</p>
<p>35-59</p>	<p>Посередні знання навчального матеріалу, недостатньо аргументовані відповіді, посередні вміння застосовувати теоретичні</p>

	<p>положення при порівнянні основ традиційних слов'янських суспільств. Загалом логічно викладено матеріал, виявлено розуміння історичної термінології й частково вміння аналізувати матеріал, бачити причинно-наслідкові зв'язки у процесі становлення та розвитку традицій народів. Проте у відповідях наявні помилки, неправильні формулювання, часто порушується послідовність викладу</p>
<p>0-34</p>	<p>Наявні окремі елементи правильної відповіді чи відсутні окремі елементи правильної відповіді. Слабкі або дуже слабкі знання навчального матеріалу, неаргументовані відповіді, нелогічно викладено матеріал, не виявлено розуміння історичної термінології, відсутні вміння аналізувати матеріал, бачити причинно-наслідкові зв'язки в процесі розвитку народів й розуміти сутність культурно-цивілізаційних основ традиційних суспільств, відсутні вміння діагностувати й оцінювати рівень розвитку, досягнення духовної культури народів</p>

Засоби діагностики результатів навчання:

1. Конспекти лекцій.
2. Усні відповіді на практичних заняттях.
3. Конспекти практичних занять.
4. Тести (тематичні, модульні, підсумкові).
5. Модульні контрольні роботи.
6. Письмова самостійна робота.
7. Реферати та реферативні повідомлення, есе, презентації (ІНДЗ).
8. Екзамен (усний або письмовий).

Програма навчальної дисципліни:

Змістовий модуль 1.

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН У НОВИЙ ЧАС

РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ В СЕРЕДИНІ ТА II ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ. СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ В ЕПОХУ "ПАЛАЦОВИХ ПЕРЕВОРОТІВ".

Внутрішня та зовнішня політика Росії в другій чверті XVIII століття. Катерина I та Петро II. Верховна Таємна Рада. Змова верховників. "Біронівщина". Початок царювання Єлизавети Петрівни. Розширення прав і привілеїв дворянства. Розвиток кріпосного права.

Міжнародне становище Росії в 1725-1762 роках. Відносини з Річчю Посполитою. Війна з Туреччиною. Участь Росії у Семилітній війні.

Соціально-економічний розвиток Росії в II половині XVIII століття. Стан сільського господарства. Зростання кріпосницької експлуатації та її форми. Розширення дворянських привілеїв. Розклад феодально-кріпосницьких відносин і формування капіталістичного укладу. Розвиток промисловості. Кадри мануфактурних робітників. Внутрішня і зовнішня торгівля.

Палацовий переворот 1762 року. Політика "просвітницького абсолютизму", її соціальна сутність. Кріпосницьке законодавство Катерини II. Секуляризація церковного землеволодіння, її мета і наслідки. Уложена комісія, мета її скликання.

Передумови і рушійні сили селянської війни О.Пугачова, її хід. Причини поразки, історичне значення й вплив на формування антикріпосницької суспільної думки.

Внутрішня політика самодержавства після селянської війни. Посилення реакційного курсу. Ліквідація Запорозької Січі. Поширення кріпацтва на Лівобережній і Слобідській Україні. Зміцнення бюрократичного державного апарату. Жалувана грамота дворянству. Жалувана грамота містам. Внутрішня політика Павла I. Загострення соціальної боротьби.

Зовнішня політика Росії у II половині XVIII століття та слов'янські народи. Російсько-турецька війна 1768-1774 років. Кючук-Кайнарджийський мир. Утвердження Росії в Північному Причорномор'ї.

Перший поділ Польщі. Приєднання Криму і Прикубання. Російсько-турецька війна 1787-1791 років. Ясський мир. Значення російсько-турецьких воєн XVIII століття для економічного розвитку Росії і становища пригноблених Османською імперією народів Балкан. Війна зі Швецією. Розвиток військового мистецтва. О.В.Суворов, Ф.Ф.Ушаков.

Консолідація сил європейської реакції для боротьби з Великою французькою буржуазною революцією. Розправа уряду Катерини II з суспільним рухом у країні, посилення політичного гноблення.

Загарбання Росією Правобережної України, Білорусії, Литви та Курляндії. Політика царизму на приєднаних землях.

Участь царської Росії у коаліціях проти буржуазної Франції.

Російська культура і суспільна думка в II половині XVIII століття. Внесок українських майстрів у розвиток російського мистецтва: А. Лисенко, Д. Левицький, В. Боровиковський.

РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ В I ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ.

Соціально-економічний розвиток. Розвиток товарного характеру промислового виробництва в Росії. Російська імперія за царювання Олександра I. Оцінка палацового перевороту 1801 року. Реформи в галузі державного управління і освіти, реакційний зміст аракчеєвщини. Зовнішня політика Російської імперії I чверті XIX століття. Російсько-французька війна. Наслідки закордонних походів російської армії. Суспільно-політичні процеси в Російській імперії в I половині XIX століття. Характеристика декабристського руху, значення, цілі і наслідки повстань декабристів у Росії, їх вплив на формування основних ідейних напрямів у 30-40-ві роки XIX століття. Польське повстання 1830-1831 років.

Росія за царювання Миколи I. Зовнішня політика Росії в I половині XIX століття. Колоніальна експансія Російської імперії в Закавказзі. Загарбання Грузії, Азербайджану, Бессарабії, Вірменії. Слов'янські народи Російської імперії в I половині XIX століття.

РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ В ПЕРІОД «МОДЕРНІЗАЦІЇ».

Росія в епоху Великих реформ. Поглиблення кризи кріпосного ладу напередодні реформи 1861 р. Назрівання політичної кризи в кінці 50-х рр. Селянський рух. О.І.Герцен, М.Г.Чернишевський, М.О.Добролюбов та їх роль у боротьбі за ліквідацію кріпосного права. Вільна російська преса. "Колокол". "Современник". Ліберально-буржуазні течії в суспільному русі передреформенної Росії. Криза верхів.

Підготовка до скасування кріпосного права. Програма реформ. Загострення соціального руху в зв'язку з реформою. Положення 19 лютого 1861 р. Основні положення реформи. Особисте звільнення селян. Наділи і повинності селян. Тимчасовозобов'язаний стан. Викуп. Характер реформи та її значення. Кріпосницькі пережитки. Поширення реформи на інші категорії залежного селянства.

Реалізація реформи 1861 р. Складання уставних грамот. Укладання викупних угод. Особливості реалізації реформи в національних регіонах Російської імперії.

Селянський і революційно-демократичний рух у 1861-1863 рр. Селянський протест проти реформи. Утворення товариства "Земля і воля" 60-х рр. Повстання в Польщі, Литві та Білорусі. Їх характер та значення.

Визвольний рух у середині та другій половині 60-х рр. "Русское слово" і Д.І. Пісарев. Гурток ішутінців.

Внутрішня політика самодержавства в 60-70-х рр. Буржуазні реформи. Положення про земські установи. Нові судові статuti. Реформи в галузі освіти. Цензурні правила. Міська реформа 1870 р. Військова реформа. Замах Д.В. Каракозова та зміни реформаторського курсу. Боротьба різних течій в урядовій

політиці. Програма П.О. Шувалова. Проблема завершення реформ. Підсумки урядової політики 60-70-х рр.

Розвиток капіталізму та утворення класів буржуазного суспільства в Російській імперії в 60-90-х рр. XIX ст.

Територія і населення Російської імперії в другій половині XIX ст. Соціальна структура. Розвиток капіталізму в сільському господарстві. Буржуазна еволюція поміщицького і селянського господарства. Соціальне розшарування селянства. Два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві.

Утворення внутрішнього ринку для великої промисловості. Основні етапи розвитку капіталізму в промисловості. Завершення промислового перевороту в Росії. Розвиток фабрично-заводської промисловості. Залізничне будівництво. Створення нових промислових центрів. Формування промислового пролетаріату. Буржуазія. Економічна політика самодержавства. Темпи, характер та особливості розвитку капіталізму в Росії.

Суспільний рух 60-90-х рр. XIX ст. Народницький рух. Пожвавлення демократичного руху в кінці 60-х рр. Утворення російської секції I Інтернаціоналу. Революційний народницький рух 70-х р. та його теоретичні засади. Основні напрямки революційного народництва. Революційні гуртки та групи на початку 70-х рр. "Ходіння в народ". "Земля і воля" 70-х рр. "Народна воля", "Чорний переділ".

Селянський і робітничий рух у 70-х рр. "Південноросійський союз робітників". "Північний союз російських робітників". Земський і ліберальний рух.

Загострення соціальних і політичних суперечностей на кінець 70-х рр. Діяльність "Народної волі". Суспільний рух кінця 70-х – початку 80-х рр.

Криза урядової політики. М.Т. Лорис-Меліков і його програма. Вбивство Олександра II. Крах "Народної волі".

Олександр III і маніфест про "непорушність" самодержавства. "Священна дружина". Проекти скликання Земського собору. Міністерство М.П. Ігнат'єва. Перемога реакції. Діяльність К.П. Победоносцева і М.П. Каткова. Реформи М.Х. Бунге.

Економічний курс І.О. Вишнеградського Політика уряду в селянському питанні. Реакційна політика в галузі освіти і преси. Положення про земських начальників. Земська контрреформа. Нове міське положення.

Робітничий рух 80-х - початку 90-х рр. XIX ст. Зародження марксизму в Росії. Морозовський страйк 1885 р. Робітниче законодавство.

Поширення ідей марксизму в Росії. Група "Визволення праці" та її історичне значення. Критика Г.В. Плехановим народництва.

Зовнішня політика Російської імперії (1856 – 1894 рр.). Міжнародне становище Росії після Східної війни. Боротьба російської дипломатії за перегляд Паризького миру. Відміна обмежувальних статей Паризького миру. Військова тривога в Європі в 1875 р., позиція Росії. Союз трьох імператорів. Далекосхідна політика Росії. Відносини з Китаєм та Японією.

Боротьба слов'янських народів проти турецького іґа. Слов'янське питання та ставлення до нього різних верств населення Росії.

Російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр. Участь болгарського ополчення і румунських військ у війні. Сан-Стефанський мир. Протидія західноєвропейських держав на чолі з Англією умовам Сан-Стефанського миру. Берлінський конгрес. Роль Росії у визволенні балканських народів.

Міжнародне становище і зовнішня політика 80-х - початку 90-х років. Англо-російські суперечності на Середньому Сході. Нова розстановка сил на міжнародній арені. Створення Троїстого союзу. Оформлення франко-російського союзу.

Приєднання Середньої Азії та Казахстану до Росії. Соціально-економічний та політичний лад середньоазіатських ханств. Економічні і політичні інтереси Росії на Середньому Сході. Просування російських військ у Середню Азію. Організація управління Середньою Азією. Колоніальний гніт царизму. Наслідки приєднання Середньої Азії і Казахстану до Росії.

Соціально-економічний розвиток Російської імперії в кінці XIX — на початку XX ст. Становлення монополістичного

капіталізму. Промислове піднесення 90-х рр. XIX ст. Економічна криза і депресія 1900-1908 рр. Промислове піднесення 1909-1913 рр. Економіка Росії з роки Першої світової війни. Російський монополістичний капіталізм і його особливості.

Сільське господарство. Загальні умови його розвитку в період імперіалізму. Поміщицьке господарство. Селянське господарство. Населення Росії в період імперіалізму. Зростання і переміщення населення. Соціальна структура. Робітничий клас. Селянство. Буржуазія. Дворянство. Народи національних окраїн Росії.

Назрівання революційної кризи в Росії наприкінці XIX - на початку XX ст. Загострення економічних, соціальних і політичних суперечностей у країні. Страйковий рух у 1895-1900 рр. Поширення соціал-демократичного руху. Союзи боротьби за визволення робітничого класу. Утворення РСДРП. "Економізм". Боротьба російського пролетаріату. Зміни в характері і формах боротьби. Першотравнева демонстрація в Харкові в 1900 р. Обухівська оборона. Страйк у Ростові-на-Дону в 1902 р. Загальний страйк на Півдні Росії у 1903 р. Грудневий загальний страйк у Баку в 1904 р. II з'їзд РСДРП. Виникнення більшовизму.

Селянські заворушення. Рух демократичної інтелігенції і студентства. Утворення партії соціалістів-революціонерів. Земсько-ліберальний рух. "Союз визволення" та "Союз земців-конституціоналістів".

Внутрішня політика царизму на початку XX ст. Самодержавство Миколи II. Система С.Ю. Вітте та її альтернативи. Урядова політика та проблема місцевого самоврядування. Аграрна політика В.К. Плеве. В.П. Мещерський та маніфест 26 лютого 1903 р. Проект децентралізації державного управління. "Особлива нарада про потреби сільськогосподарської промисловості" під головуванням С.Ю. Вітте. Криза внутрішньої політики напередодні революції. Від спроб реформ без введення представництва до ідеї дорадчої

Думи. Осінь 1904 р. - "урядова весна". Програма П.Д. Святополк-Мирського та указ 12 грудня 1904 р.

Зовнішня політика Росії в кінці XIX - на початку XX ст. Загострення суперечностей між імперіалістичними державами. Зовнішня політика царизму в Європі, на Близькому Сході. Суперечності імперіалістичних країн на Далекому Сході. Будівництво Китайсько-Східної залізниці, оренда Порт-Артура. Народне повстання в Китаї та інтервенція імперіалістів. Дипломатична ізоляція Росії.

Початок російсько-японської війни. Ставлення до війни різних верств російського суспільства. Хід воєнних дій на морі і на суші. Адмірал С.Й.Макаров. Битва під Ляояном і на р. Шахе. Оборона Порт-Артура. Падіння Порт-Артура. Мукденська битва. Цусіма. Портсмутський мир. Причини поразки царизму.

Буржуазно-демократична революція в Російській імперії (1905-1907 рр.). Характер, рушійні сили і особливості першої російської революції. Початок революції. Кривава неділя 9 січня 1905 р. Січнево-лютневі страйки. Рада міністрів і цар в лютому 1905 р. Акти 18 лютого. Булігінський проект: походження та доля. Буржуазно-опозиційний рух. Дві лінії в революції.

Розвиток революції навесні і влітку 1905 р. Першотравневі страйки. Івано-Вознесенський страйк. Барикадні бої в Лодзі. Боротьба селянських мас. Політичне розшарування селянства. Всеросійський селянський союз. Професійно-політичні союзи і "Союз союзів". Булігінська Дума. Всеросійський жовтневий політичний страйк. Початок і хід страйку. Ради робітничих депутатів.

Маніфест 17 жовтня. Кабінет С.Ю. Вітте. Перегляд положень про Думу та Державну Раду. Редакція Основних законів Російської імперії. Відставка першого кабінету С.Ю. Вітте.

Утворення буржуазних партій. Чорносотенні погроми. "Союз руського народу".

Піднесення селянського руху. Революційні виступи в армії і на флоті. Національно-визвольна боротьба народів Росії. Грудневе збройне повстання в Москві. Повстання інших містах

Росії. Відступ революції. Революційний рух армії і на флоті. Селянський рух. Допомога царизму з боку міжнародної буржуазії.

Перегляд положення про вибори до Державної думи. Реформа Державної ради. Зміна кабінетів. I Державна дума. Кадети і трудовики. Розгін Думи. Міністерство П.А.Столипіна. Указ 9 листопада 1906 р. II Державна дума. Державний переворот червня 1907 р. Причини поразки революції. Історичне значення революції 1905-1907 рр.

Російська імперія в період 1907-1914 рр. Третьочервнева система. Виборчий закон 3 червня 1907 р. Уряд П.А.Столипіна, його національна політика. Держава і церква. Влада і громадськість у третьочервневої системі. III Державна дума. Реформи П.А.Столипіна. Аграрна реформа та її значення. Проекти реформ місцевого самоврядування. Реформа місцевого суду та віросповідання. Підсумки реформаторського курсу П.А.Столипіна. "Новий курс" в економічній політиці.

Зростання чисельності і зміни в складі робітничого класу. Пожвавлення робітничого руху. Ленські події. Ріст страйкової боротьби в 1910-1914 рр. Легальні робітничі організації. Селянський рух. Революційні виступи в армії і флоті. IV Державна дума. Класи і партії в Думі.

Національно-визвольний рух. Загальнополітична криза в Росії напередодні війни. Робітничий рух влітку 1914 р. Загальний страйк у Баку. Барикади в Петрограді. Криза верхів.

Зовнішня політика Росії в 1907 – 1914 рр. Загострення суперечностей імперіалізму. Англо-російська угода 1907 р. і утворення Троїстої згоди. Боснійська криза. Потсдамська зустріч. Російсько-японська угода. Росія і Балканські війни.

Підготовка Росії до війни. Реорганізація армії. Військові переговори з Францією та Англією. Велика військова програма 1913 р.

Російська імперія у Першій світовій війні. Походження і характер війни. Вступ Росії в війну. Хід воєнних дій у 1914 р. Військові поразки царизму в 1915 р.

Державне управління Росії в умовах війни. Посилення залежності царизму від Антанти. Мілітаризація економіки. Формування державно-монополістичного капіталізму. Військові дії в 1916 р. Брусилівський наступ. Роль Східного фронту у зриві німецьких планів війни. Невдачі на фронті та консолідація опозиції. Розвал господарства і зубожіння народних мас. Криза верхів. Робітничий рух у 1915 р. Прогресивний блок. Селянський рух. Революційний рух в армії і на флоті.

Розвиток культури (60-ті рр. XIX ст. — 1917 р.). Соціально-політичні умови і основні етапи розвитку російської культури у другій половині XIX ст. — на початку XX ст. Політика царизму в галузі культури. Освіта. Школа. Преса. Книговидавнича справа. Періодична преса. Найбільші книжкові видавництва. Література і мистецтво. Театр. Драматургія. Музична культура. "Могутня кучка". Образотворче мистецтво. "Передвижники". Художники-реалісти. Архітектура, скульптура в другій половині XIX - на початку XX ст. Розвиток науки і техніки.

ПІВДЕННІ ТА ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНИ В II ПОЛОВИНІ XVII — НАПРИКІНЦІ XVIII СТОЛІТТЯ.

Болгарія під владою Османів у II половині XVII — наприкінці XVIII століття. Визвольна боротьба болгарського народу проти османського іґа під час Тирновського (1685) і Чипровецького (1688) повстань. Поглиблення розкладу Османської імперії в XVIII столітті.

Сербія, Македонія, Боснія і Герцеговина під владою Туреччини.

Розвиток Чорногорії та Хорватії у II половині XVII — наприкінці XVIII століття. Досягнення Чорногорією фактичної незалежності після перемоги над турками у битві 1796 року. Хорватія під владою Габсбургів.

Словаччина у II половині XVII — XVIII столітті. Антигабсбурзькі виступи. Економіка. Сільськогосподарське освоєння нових регіонів. Цехове ремесло. Розвиток мануфактурного виробництва. Торгівля.

Чехія під владою Габсбургів у II половині XVII століття. Чехія XVIII столітті. Початок розвитку капіталістичних відносин. Чехія у часи Марії Терези. Реформи Йосипа II (1780—1790 роки). Ліквідація кріпосного права в австрійських землях. Визвольна боротьба чеського і словацького народу в II половині XVII — наприкінці XVIII століття. Культура. Освіта. Зародження наукових знань. Ідеї гуманізму в літературі та мистецтві. Скульптура і живопис. Архітектура.

РІЧ ПОСПОЛИТА У II ПОЛОВИНІ XVII — XVIII СТОЛІТТЯХ.

Річ Посполита в II половині XVII століття. Війна проти повсталі України. Війни з Московією. Шведська агресія і польсько-шведська війна. "Ліберум вето". Боротьба за реформування державного устрою. Роком Є. Любомирського. Війни з Туреччиною. Ян III Собеський. Віденська битва. Вічний мир з Росією. Участь Речі Посполитої у Північній війні. Політична боротьба на початку XVIII століття. Польська держава у I половині XVIII столітті. Сандомирська, Варшавська і Тарногородська конфедерації. "Німий сейм". Правління Августа III. Магнатські угруповання Потоцьких і Чарторийських. Соціальні процеси і аграрні відносини. Піднесення торгівлі і промисловості у II половині XVIII століття. Міста, ремесло і поява мануфактур. Реформи 60-х років XVIII століття. Реформи Конвокаційного сейму 1764 року. Дисидентське питання. Барська конфедерація. Перший поділ країни. Політична боротьба в 70-80-ті роки XVIII століття. Реформи сейму 1773-1775 років. Реформаторський рух 80-х років. Чотирирічний сейм. Конституція з травня 1791 року. Торговицька конфедерація. Другий поділ Речі Посполитої. Повстання Тадеуша Костюшко: селянське питання, "Поланецький універсал". Третій поділ Речі Посполитої. Втрата незалежності. Причини кризи Речі Посполитої у II половині XVII — наприкінці XVIII століття.

Розвиток польської культури II половині XVIII століття. Польське барокко. Шляхетська культура, сарматизм. Впливи

Просвітництва. Освіта: початкова, середня, вища. Лицарська школа. Наукові знання. Суспільно-політична думка. Художня література. Патріотична література кінця XVIII століття. Образотворче мистецтво і музика. Архітектура.

БОРОТЬБА СЕРБСЬКОГО НАРОДУ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. УТВОРЕННЯ СЕРБСЬКОГО АВТОНОМНОГО КНЯЗІВСТВА.

Становище сербських земель наприкінці XVIII століття. Особливості експлуатації турками прикордонних районів. Белградський пашалик. Перше сербське повстання (1804-1813 роки). Створення основ сербської державності. Карагеоргій. Друге сербське повстання (1815 рік). Мілош Обринович. Росія і забезпечення сербської автономії. Хатт- і шерифи 1830 та 1833 років. Визнання Туреччиною сербського автономного князівства. Аграрна революція у Сербії. Ліквідація турецьких феодальних відносин. Зміни складу власників землі і юридичне узаконення переходу землі до сербів. Особливості аграрного перевороту, наявність напівфеодальних пережитків у сільському господарстві. Політика Обреновичів у аграрному питанні. "Закон про кучу". Процес первісного накопичення капіталів.

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В БОЛГАРІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ.

Політичне та економічне становище Болгарії. Політична анархія на переломі XVIII та XIX століть. Гайдуцький рух. Участь болгар у визвольних змаганнях сербського і грецького народів та в російсько-турецьких війнах. Анти турецькі змови і виступи 30-50-х років XIX століття.

Аграрна реформа 1834 року і ліквідація спахійської системи землеволодіння. Розвиток міст. Ремісничє виробництво. Розширення товарного господарства і становлення ринкових відносин. Формування національної буржуазії.

Культурно-національне відродження Болгарії. Роль монастирів як духовних осередків. Келійні школи. Проникнення

просвітницьких ідей в болгарське середовище. Загроза елінізації. "Рибний буквар" П.Берона. Роль Ю. Винеліна (Гуци) у національному пробудженні болгар. Створення світської школи. Поява інтелігенції. Книговидавнича справа. Періодика. Народні читальні. Болгарське літературно-наукове товариство. Література. Театр. Архітектура. Живопис. Суспільно-політична думка. Зростання національної свідомості болгар.

Боротьба за незалежну церкву. Перші виступи грецьких владик у 30-40-і роки XIX століття. Нова хвиля боротьби за болгарську національну церкву наприкінці 1850 — на початку 1860-х років. Самочинне відокремлення болгарської церкви від Константинопольської патріархії. Рух за об'єднання з Римом і виникнення греко-католицької церкви. Султанський фірман 1870 року та утворення незалежного болгарського екзархату. Наслідки церковної боротьби.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ.

Національне відродження в Чехії (кінець XVIII — перша половина XIX століття). Діячі чеського національного відродження кінця XVIII — I половини XIX століття. Розвиток історії, археології, філології, музеєзнавства, літератури (Палацкий, Ганка, Шафарик).

Національне відродження в Словаччині. Політичне та економічне становище Словаччини у складі імперії Габсбургів. Особливості промислового перевороту та його наслідки. Формування національної буржуазії. Зародження словацької просвітницької ідеології. Вплив етноконфесійного поділу на формування національного руху. Концепція слов'янської взаємності. Ідея національної окремішності словаків. Боротьба за створення словацької літературної мови. Словацьке вчене товариство. Братиславський лицей. Мовна реформа Л.Штура. Становлення національної науки. Розвиток гуманітарних знань. Культурно-освітнє товариство "Татрін". Література. Мистецтво.

Революція 1848-1849 років. "Вимоги словацького народу". Словацька національна рада. Проголошення самостійності Словаччини. Аграрна реформа 1848 року. Скасування панщини. Участь словаків у Слов'янському з'їзді. Словацько-угорські відносини. Соціально-політичні наслідки революції.

ПОЛЬСЬКІ ЗЕМЛІ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ — У СЕРЕДИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ.

Становище польських земель після третього поділу Польщі. Патріотичний рух. Польська еміграція та її орієнтації. Польські легіони в армії Наполеона. Польське питання в політиці Наполеона і Олександра. "Пулавський план" А.Чарторийського. Тильзитський мир. Утворення Варшавського князівства та його устрій. Кодекс Наполеона. Селянське питання. Польське питання в айстро-французькій війні 1809 року. Поляки в російській кампанії Наполеона. Віденський конгрес і його рішення з польського питання.

Створення і розвиток Королівства Польського. Конституція 1815 року. Аристократія при владі. Економічний розвиток і соціальні зміни. Розвиток культури. Варшавський університет. Великий князь Костянтин Павлович. Сеймова опозиція. Патріотичний рух. Студентські організації. Патріотичне товариство. В. Лукасінський, стосунки з декабристами. Наростання суперечностей між царем і польським суспільством. Листопадове повстанні 1830 року. Проголошення незалежності Королівства Польського, утворення Національного уряду. диктатура Ю. Хлопицького. Польсько-російська війна 1831 року. Політика Національного уряду. Битва під Остроленкою. Падіння Варшави. Поразка повстання та його наслідки.

Польська еміграція в Європі. Плани нового повстання. Польський месіанізм. Політичні табори. Польське демократичне товариство, його ідеологія та діяльність. Й. Лелевель, "Отель Ломбер" А.Чарторийського: програма польських консерваторів. Радикальні організації. Радикальні організації, "люди Польський".

Підготовка нового повстання. Краківська республіка та її устрій. Невдача Краківського повстання. Політична диференціація в польському національному русі: радикали і угодовці.

Польські землі під владою Пруссії. Становище Великого Познанського князівства: ліберальний курс, виникнення ідеології "органічної праці", К. Иарцинковський. Позиція польської аристократії та шляхти. Скасування автономії Великого Познанського князівства. Онімечення. земельні реформи 1816-1823 років. Особливості розвитку Сілезії, Помор'я. Польський національний рух під час революційних подій 1848 року. Центральний національний комітет в Познані. Познанське повстання та його невдача. Л. Мерославський.

Польські землі у складі імперії Габсбургів. Особливості етнічного складу і соціальних відносин у Галичині. Становий сейм. Польський конспіраційний рух, Ф. Смолька. Селянське питання. Листопадове повстання 1830-1831 років позиція польської шляхти Галичини. зародження українського національного руху. "Руська трійця". Польський національний рух під час революції 1848-1849 років. Утворення національної ради у Львові. Польсько-українські стосунки, Головна Руська рада, Руський собор. Краківське повстання. Ліквідація панщини. Придушення революції. Конституція 1849 року. Поляки в революції 1848-1849 років в європейських країнах. Легіон А. Міцкевича.

Політика царату в Королівстві Польському після Листопадового повстання. Органічний статут для королівства. "Ніч" І. Паскевича. Становище поляків в Україні, Білорусії та Литві. Пожвавлення польського національного руху. партії "білих" та "червоних". Підготовка нового повстання. Я. Домбровський. Початок повстання 1863 року. Партизанська боротьба і конспіраційний уряд. Декрети Тимчасового національного уряду. Невдачі повстання в Україні, повстанський рух у Литві. Боротьба течій в керівництві повстанням. Диктатура Р.Траугутта. Придушення повстання. Позиція європейських

держав. земельна реформа 1864 року в Королівстві Польському та її наслідки.

Польська культура I половини XIX століття. Національний рух і формування модерної польської нації. Національна свідомість. демократизація культурних процесів. Освіта. Варшавський, Краківський та Віленський університети. Аристократичне меценатство. Преса і публіцистика. Розвиток наукової думки. Варшавське товариство Друзів Наук. Польська романтична література. А. Міцкевич, Ю Словацький, З. Красиньський. Неокласицизм і романтизм в образотворчому мистецтві. О. Орловський, А. Бродовський, К. Міхаловський. Музична культура: Ю. Нльснер, Ф. Шопен, С. Монюшко.

ЗАХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ В ПЕРІОД МОДЕРНІЗАЦІЇ.

Польща в другій половині XIX — на початку XX ст. Зміни в устрої та управлінні Королівства Польського. Політика русифікації. Стан сільського господарства. Розвиток промисловості, торгівлі та комунікацій. Процес урбанізації. Банківська система. Занепад шляхти, зростання ролі національної буржуазії. Зміни суспільної свідомості. Ідеологія варшавського позитивізму та органічної праці. Роль костелу у громадському житті. Зародження робітничого руху. Поширення ідей соціалізму. Утворення соціалістичної та соціал-демократичної партій. Ліга Польська і заснування Національно-демократичної партії. Революція 1905 — 1907 рр. і її вплив на Королівство Польське. Повстання в Лодзі. Зміни у політичній орієнтації ендеків. Ю. Пілсудський та його плани відродження Польщі. Польські депутати у російській Державній Думі. Загострення національних і соціальних суперечностей на теренах Королівства Польського напередодні Першої світової війни, диференціація політичних сил.

Польська автономія в Галичині. Польсько-українські стосунки. Формування нових політичних течій. Польські консерватори: станчики і подоляки. Ліберальна течія.

Ф. Смолька. Утворення Польської соціал-демократичної партії Галичини і Сілезії. Розвиток селянського руху Б. Вислоух. Утворення Селянської партії (Стронніцтво Людове). Діяльність у Галичині Національної Ліги і національних демократів. Загострення польсько-українських суперечностей. “Нова ера” та її невдача. Економічний розвиток краю. Роль іноземного капіталу. Посилення демократичного руху в Галичині на початку ХХ ст. Боротьба за демократизацію виборчої системи. Польсько-українські конфлікти. Зміцнення проавстрійської орієнтації польських політичних партій.

Онімечення західних польських земель. Колонізаційна комісія. Утворення і діяльність Союзу східних територій (Гаката). Роль костелу у збереженні національної самобутності поляків. Культурно-освітні організації. Діяльність Національної ліги. Економічне становище Познанщини. Особливості розвитку Сілезії і Помор’я. Зміцнення позицій польських національно-демократичних сил на початку ХХ ст. Антипольське законодавство 1908 р Опір поляків політиці онімечення.

Польські землі в роки Першої світової війни. Плани воюючих блоків щодо Польщі. Ставлення до війни польських політичних партій. Польські військові формування у складі австро-угорської армії. Окупація Королівства Польського німецькими та австро-угорськими військами. Рескрипт 5 листопада 1916 р. німецького та австро-угорського монархів про створення маріонеткового Польського Королівства. Заснування 15 серпня 1917 р. проантантівського Польського національного комітету на еміграції. Польське питання у міжнародній політиці.

Культура другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Стан початкової і середньої освіти. Вища школа. Краківська академія знань. Розвиток природничих наук. Гуманітарні науки. Історичні школи. Польське історичне товариство. Неоромантизм в історіографії. Філологічні науки. Соціальні науки. Праці Б. Лімановського та Л. Кшивіцького.

Романтичні традиції в літературі. Реалістичний напрям. Література “Молодої Польщі”. Розвиток образотворчого

мистецтва. Історичний напрям. Модерністські впливи в живописі. Театр. Музичне мистецтво. Діяльність музично-театральних і хорових товариств.

Суспільно-політичні процеси та економічний розвиток Чехії другої половини XIX — початку XX ст. Спад політичної активності в умовах “неоабсолютизму”. Австрійські конституційні закони початку 1860-х років і політичні права Чеських земель. Виникнення Національної партії та спроби реалізації її програми в 1860-ті роки. Формування всередині партії двох політичних течій — консервативної (старочехи) і ліберальної (молодочехи), їх програмні засади. Крах планів федералізації Австрії. Відхід чеських депутатів з австрійського парламенту та земського сейму.

Пошвавлення чеського національного руху на початку 1870-х років. Табори (віча). Висунення державно-правових вимог Чеських земель. “Фундаментальні статті”. Розкол Національної партії. Повернення чеських політиків до активної діяльності у вищих представницьких органах влади. Утворення в австрійському парламенті Чеського клубу. Поділ земель Чеської корони на чеські та німецькі округи. Політичний крах старочехів. Боротьба за загальне виборче право. Дальше загострення національно-політичних суперечностей. Виникнення нових партій, їх програми і лідери. Т. Масарик. Громадське життя. Чеські проекти вирішення національного питання. К. Крамарж. Неославизм.

Економічний розвиток. Завершення промислової революції. Формування економічних районів. Становлення кредитно-фінансової системи. Живнотенський банк. Розвиток залізниць та інших видів транспорту і зв'язку. Роль національного капіталу у розвитку чеської економіки. Зміни в сільському господарстві. Спеціалізація сільськогосподарських районів Економічна еміграція селянства. Етносоціальна структура населення.

Чеські землі під час Першої світової війни. Початок світової війни і встановлення військово-поліційного терору. Поляризація чеських суспільних сил. Два центри політичної

еміграції. Утворення і діяльність “Чеської мафії”. Формування легіонів. Утворення Чехословацької національної ради у Парижі. Активізація проавстрійських чеських політичних кіл. Празький національний комітет. Віденський чеський союз. Радикалізація чеських політиків. Державно-правова декларація Чеського союзу 30 травня 1917 р. Скликання Генерального сейму. Трикоролівська декларація. Реорганізація Національного комітету. Політичний виступ 14 жовтня 1918 р. та його значення. Утворення тимчасового чехословацького уряду в Парижі. Укладення угоди між Паризьким і Празьким центрами національно-визвольного руху. Проголошення Чехословацької республіки.

Роль шкільних реформ у становленні системи освіти. Виникнення національних вищих шкіл. Розвиток техніки. Природничі науки. Гуманітарні знання. Концепція чеської історії. Діяльність нових наукових центрів. Чеська академія наук і мистецтв. Чеська технічна матиця. Література. Національна опера і музика. Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво. Архітектура.

Словаччина в другій половині XIX — на початку XX ст. Внутріполітичні процеси в імперії Габсбургів 50-60-х років XIX ст. і Словаччина. “Меморандум словацького народу”. Закон про політичну неподільність Угорщини. Наступ на національні права словаків, їх боротьба за визнання своїх національних і політичних прав. Відкриття Народного дому. Утворення румуно-сербо-словацького національного комітету. Словацька національна партія: течії та програмні вимоги. Поширення соціалістичних ідей. Словаччина в системі загальноугорської економіки. Виникнення перших підприємств. Формування національної промислової верстви. Аграрні відносини. Масова господарська еміграція та її форми.

Словаччина в роки Першої світової війни. Утворення культурно-політичного об'єднання. Словацька ліга. Ідея об'єднання чехів і словаків у федеративному союзі. Клівлендська

та Пітсбурзька угоди. Утворення Словацької національної ради. Входження Словаччини до складу Чехословацької республіки.

Культура Стан освіти. Розвиток науки. Діяльність Словацької матиці. Музейне словацьке товариство. Література. Утвердження національних традицій у мистецтві.

ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ В ПЕРІОД МОДЕРНІЗАЦІЇ.

Хорватські землі в другій половині XIX — початку XX ст.
Спад національного руху в умовах баховського абсолютизму. Активізація суспільно-політичного життя у 1860-х роках. Основні ідейно-політичні течії. Народняки. Ю. Штросмайер. Праваші. А. Старчевич. Е. Кватернік. Уніоністи. Хорвато-угорська угода 1868 р Обмеження хорватської автономії. Режим К. Хедерварі. Згуртування національно-демократичних сил Хорватії. Селянські заворушення. Формування політичних партій. Хорвато-сербська коаліція. Репресії угорської влади. Хорватські землі в роки Першої світової війни. Посилення антиавстрійських настроїв. Роль хорватських політичних діячів (Трумбич, Супило) у створенні Югославського комітету у Лондоні. Рішення хорватського сабору про розрив з Австро-Угорщиною.

Економічний розвиток. Промислова революція, її динаміка та особливості в хорватських землях. Транспорт і зв'язок. Зміни у сфері сільськогосподарського виробництва, його головні галузі. Внутрішня і зовнішня торгівля. Банківська справа. Поглиблення соціального розшарування суспільства. Зародження робітництва. Професійні спілки. Селянський рух.. Заснування кооперативів та кредитних товариств. Жіночі та молодіжні організації. Спорт.

Культура. Стан початкової та середньої освіти. Фахові школи. Відкриття університету в Загребі. Заснування Югослов'янської академії наук і мистецтв. Гуманітарні науки. Природничі науки. Література. “Хорватська модерна”. Символісти. Відкриття національного театру в Загребі (1861 р.). Становлення національної опери. Живопис. Архітектура.

Словенські землі другої половини XIX — початку XX ст. Політика онімечення в період бахівського абсолютизму. Австрійські державні реформи 60-х років та їх значення для Словенії. Громадсько-політичний рух. Ідейні течії. Старословенці (консерватори) і молодословенці (ліберали), їх політична орієнтація. Народні табори. Перегрупування суспільних сил. Створення політичних партій. Вибух антиавстрійських настроїв у 1908 р.

Економічний та соціальний розвиток. Промислова революція. Будівництво залізниць. Транспорт і зв'язок. Стан сільського господарства. Торгівля. Зміцнення позицій словенської національної буржуазії. Зародження робітництва. Профспілки. Кооперативний рух. Жіночі та молодіжні організації. Спорт.

Словенія в роки Першої світової війни. Зростання антиавстрійських настроїв. Поширення ідеї югослов'янізму. Культура. Розвиток освіти. Запровадження навчання словенською мовою. Створення кафедри словенської літератури і мови в лицейі м. Грац. Матиця словенська. Книговидання. Періодика. Наука. Література. Театр. Перші вистави словенською мовою. Заснування музичної матиці у Любляні. Живопис. Архітектура.

Суспільно-політичний та економічний розвиток Сербії кінця XIX — початку XX ст. Внутрішньополітичний стан країни. Зміна зовнішньополітичної орієнтації Сербії. Таємна угода Мілана Обреновича з Австро-Угорщиною. Проголошення Сербії королівством. Виникнення партій. Соціальна нестабільність. Селянське повстання 1883 р. Невдача у війні з Болгарією. Лібералізація політичного життя. Конституція 1886 р. Правління короля Олександра Обреновича. Обмеження функцій скупщини і встановлення абсолютизму в середині 90-х років XIX ст. Загострення політичної ситуації в країні. Антиурядові демонстрації та державний переворот 1903 р. Убивство короля Олександра. Запрошення на престол Петра Карагеоргійовича. Демократизація суспільного життя.

Стан сільського господарства, поглиблення його спеціалізації та збільшення товарності. Початок промислової революції та її особливості в Сербії. Економічна політика уряду. Зростання міст. Розвиток шляхів сполучення та зв'язку. Будівництво залізниць. Внутрішня і зовнішня торгівля. Банки. Кооперативний рух. Іноземні інвестиції. Посилення процесу розшарування суспільства. Зміцнення торговельно-підприємницької верстви. Початок робітничого руху і соціалістичної пропаганди. Громадські об'єднання. Культурні і спортивні товариства.

Сербія під час Балканських та Першої світової війн.

Початок нового курсу у зовнішній політиці. Орієнтація на Росію та Францію. Загострення відносин з Австро-Угорщиною. “Митна війна” і позиція Сербії в період Боснійської кризи. Створення Балканського союзу. Участь у Балканських війнах та їх наслідки для Сербії. Загострення міжнародних відносин у Європі. Початок Першої світової війни. Хід воєнних дій на австро-сербському фронті (серпень 1914 - вересень 1915 р.). Новий наступ австро-німецьких та болгарських військ восени 1915 р. Розгром та окупація Сербії. Переформування сербської армії та її участь у військових діях на Салоніцькому фронті. Контрнаступ антантівських військ восени 1918 р. і звільнення Сербії.

Культура. Початкова, середня, фахова та вища освіта. Перетворення Високої школи у Белграді в університет. Заснування сербської академії наук. Гуманітарні науки. Природничі науки. Література. Традиційні та модерністські течії. Живопис. Архітектура.

Розширення території. Зростання населення. Внутрішня політика Миколи Негоша. Посилення абсолютної влади монарха. “Майновий законник Чорногорії” 1888 р. Стан сільського господарства. Виникнення промислових підприємств. Торгівля. Зміни в соціальній структурі суспільства. Зростання опозиційних настроїв. Запровадження конституції. Виникнення політичних партій. Проголошення Чорногорії королівством. Зовнішньополітична орієнтація. Чорногоро-сербські та чорногоро-російські відносини. Загострення стосунків з Австро-

Угорщиною. Участь у Балканських війнах та їх наслідки для Чорногорської держави. Чорногорія в роки першої світової війни. Окупація країни австро-угорськими та німецькими військами. Утворення в Парижі Комітету національного об'єднання, його приєднання до Корфської декларації. Звільнення Чорногорії від чужоземної окупації.

Особливості культурного життя. Вплив церкви. Сербський характер чорногорської культури. Освіта. Культурно-просвітницька діяльність С. Мілутиновича. Альманах-календар "Горлиця". Літературна творчість Петра II Негоша. Секуляризація культури в другій половині XIX ст. Книговидання і книготоргівля. Періодика. Організація "Зетського дому".

Особливості етнічних процесів у Боснії та Герцеговині.

Відгомін визвольної боротьби сербського і чорногорського народів серед населення краю. Повстання Йовіци. Антиосманські виступи у Східній Герцеговині. Л. Вукалович. Надання внутрішньої автономії Герцеговині. Піднесення визвольного руху в 70-х роках XIX ст. Основні суспільно-політичні течії. В. Пелаги. Повстання 1875 — 1878 рр., його міжнародний резонанс Рішення Берлінського конгресу щодо Боснії та Герцеговини. їх окупація австро-угорськими військами.

Під владою Австро-Угорщини 1878 — 1918 рр. Встановлення окупаційного режиму. Опір населення Боснії та Герцеговини окупантам. Політика замирення краю. Інтеграція економіки у загальноавстрійський ринок. Інвестиції в промислове виробництво. Розвиток шляхів сполучення, транспорту і зв'язку. Торгівля. Піднесення товарності сільського господарства. Зміни у соціальній структурі суспільства. Політика Габсбургів у національно-релігійній сфері. Активізація громадсько-політичного руху на початку XX ст., його особливості. Християнсько-мусульманська угода 1902 р.

Повна анексія Боснії та Герцеговини Австро-Угорщиною. Боснійська криза. Ставлення боснійсько-герцеговинського населення до анексії. Запровадження в Боснії і Герцеговині конституції. Виникнення партій, громадських та профспілкових

організацій. Поляризація політичних сил. Лоялісти і патріоти. Зростання просербсько-югославистських настроїв. “Молода Боснія”. Сараєвське вбивство — пролог Першої світової війни. Боснія Герцеговина в роки війни.

Культура. Особливості розвитку культури. Поширення ідей Просвітництва. Вплив сербського і хорватського національного відродження. Відкриття сербських і хорватських шкіл. Літературна і фольклорна діяльність І.Ф. Юкича і Г. Мартича. Розширення мережі шкіл та активізація культурно-освітнього руху в кінці XIX — на початку XX ст. Заснування Музейного товариства в Сараєві. Культурно-релігійне життя слов'ян-мусульман.

Національно-визвольні змагання болгар 60-70-х років XIX ст. Наростання кризових явищ в Османській імперії після Кримської війни. Посилення податкового гніту і зростання народного невдоволення. Початок організованої боротьби за політичне визволення Болгарії. Г.С. Чаковський. Болгарська еміграція. Ідейні течії та політичні угруповання. Пожвавлення визвольного руху 1866 — 1868 рр. та його невдача. Пошуки нових організаційних форм. Утворення Болгарського революційного центрального комітету. Л. Каравелов. В. Левський. Ідейна та організаційна криза в БРЦК 1873 — 1874 рр. і спроби її подолання.

Вплив повстання у Боснії та Герцеговині на активізацію болгарської еміграції. Хр. Ботев. Відновлення БРЦК. Спроба збройного повстання восени 1875 р. Посилення антитурецьких настроїв у Болгарії. Квітневе повстання 1876 р. його хід, причини поразки і наслідки. Російсько-турецька війна і визволення Болгарії. Умови Сан-Стефанського договору та їх перегляд на Берлінському конгресі.

Відновлення болгарської держави та її розвиток у 1879 — 1894 рр. Утворення князівства Болгарія. Діяльність російського Тимчасового управління. Установчі збори. Тирновська конституція. Обрання Олександра Баттенберга князем Болгарії. Боротьба за владу між консерваторами і лібералами. Державний

переворот 1881 р і встановлення режиму надзвичайних повноважень князя. Зростання опозиційних настроїв. Відновлення конституції. Розкол у ліберальній партії.

Внутрішній устрій та міжнародний статус Східної Румелії (1879 — 1885 рр.). Визначення болгарської орієнтації автономної області Політичні партії та їх боротьба за владу. Рух за об'єднання з Болгарським князівством. Повстання у Пловдиві (вересень 1885 р.). Проголошення об'єднання та його міжнародні наслідки. Сербо-болгарська війна.

Внутрішнє і міжнародне становище об'єднаної Болгарії. Виникнення двох політичних таборів. Русофіли і русофоби. Політична криза 1886 — 1887 рр. Детронізація князя Олександра. Розрив російсько-болгарських дипломатичних відносин. Обрання на болгарський престол Фердинанда Кобурга. Стамболовістський режим. Боротьба з опозицією. Нестабільність міжнародного становища Болгарії. Відставка С. Стамболова.

Суспільно-політичний розвиток Болгарії кінця XIX — початку XX ст. Правління “народників” і “радославів”. Розширення спектру політичних партій. Соціальні рухи. “Сіромахомільство”. Заснування соціал-демократичної партії. Активізація селянства і створення Болгарського Землеробського союзу. Другий “стамболовістський” режим (1903 — 1908). Зміцнення особистої влади князя. Загострення соціального напруження в країні. Падіння уряду “стамболовістів”. Кабінет “демократів” на чолі з О. Маліновим. Зовнішньополітична орієнтація. Маніфест про незалежність Болгарії та проголошення її царством.

Економіка та соціальні відносини. Подолання відсталості народного господарства. Характер та наслідки аграрних перетворень. Розвиток міст. Протекційна економічна політика і поява промислових підприємств. Розвиток шляхів сполучень, транспорту і зв'язку. Внутрішня і зовнішня торгівля. Банківська справа і кредит. Економічна криза 1897-1900 рр. Еміграція. Прискорення індустріального розвитку Болгарії на початку XX ст. Зміни в соціальній структурі. Роль церкви в духовному

житті суспільства. Національні меншини. Помаки. Громадські об'єднання. Зв'язки з діаспорою. Фізкультура і спорт.

Балканські війни та участь Болгарії у Першій світовій війні. Активізація зовнішньої політики Болгарії після проголошення незалежності та її проросійська орієнтація. Створення Балканського союзу. Перша Балканська війна. Лондонська конференція. Зрив переговорів і відновлення військових дій. Лондонський мирний договір. Друга Балканська (міжсоюзницька) війна. Напад Румунії на Болгарію. Відновлення військових дій на турецько-болгарському фронті Пошуки шляхів примирення. Бухарестська та Константинопольська мирні угоди. Політичні та економічні наслідки балканських війн.

Зростання реваншистських настроїв. Переорієнтація на центральні держави. Вступ Болгарії у війну. Окупація Вардарської Македонії та Поморав'я. Звільнення Південної та окупація Північної Добруджі. Занепад болгарської економіки. Зростання народного невдоволення. Деморалізація армії. Наступ антантівських військ на Салоніцькому фронті. Відступ і стихійне повстання болгарських солдат. Проголошення республіки в Радомирі. Придушення повстання урядовими військами. Мирні переговори з представниками Антанти і капітуляція Болгарії. Зречення царя Фердинанда від престолу.

Розвиток освіти. Софійський університет. Книговидавнича діяльність. Читальні. Заснування національної бібліотеки. Перетворення Болгарського наукового товариства в Академію наук. Традиційні та модерністські течії в літературі. Мистецтво. Архітектура.

Становище македонських земель кінця XIX — початку XX ст. Політика Порти в Македонії після Берлінського конгресу. Посилення антитурецьких настроїв. Втручання сусідніх балканських держав у македонські справи. Особливості економічного розвитку краю. Занепад чіфлікчійства. Аграрне питання. Розвиток промисловості і торгівлі. Поява національної буржуазії.

Культурне життя. Освіта. Книговидавнича діяльність. Розвиток національної самосвідомості македонців. Відновлення дискусії навколо літературної мови. Болгарська екзархія і громадсько-культурне життя македонців.

Національно-визвольний рух. Перші таємні патріотичні гуртки. Заснування революційної організації (ВМОРО) та її програмні вимоги. Радикальна і поміркована течії у македонському визвольному русі. Створення Верховного Македонського комітету в Софії та його конфронтація із радикальними силами ВМОРО. Іллінденське повстання, його поразка і наслідки. Розкол у революційній організації. Македонська еміграція. Спроба порозуміння македонських радикальних сил з керівниками молодотурецької революції. Загострення міжнародних відносин на початку ХХ ст. та активізація антитурецької політики балканських держав. Македонське питання напередодні і під час Балканських війн. Розчленування Македонії. Македонські землі в роки першої світової війни.

Змістовий модуль 2.

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН У НОВІТНІЙ ЧАС

БОЛГАРІЯ (1918 — СЬОГОДЕННЯ).

Суспільно-політичний розвиток у міжвоєнні роки. Територія і населення. Кордони. Міжнародне становище і зовнішня політика. Неїський договір. Суспільна криза 1918 — 1919 рр. Розстановка політичних сил і виникнення нових партій. Боротьба за владу. Уряд О. Стамболійського. Державний переворот у червні 1923 р. Вересневе повстання 1923 р. та його наслідки. Масова політична еміграція. Правління уряду А. Ляпчева і спроби стабілізації країни. Прихід до влади Народного блоку. Уряд О. Малінова. Посилення авторитарних тенденцій у політичному житті. Травневий переворот 1934 р. Створення уряду К. Георгієва. Державний переворот 1935 р.

Встановлення авторитарного режиму царя Бориса. Формування політичної опозиції. Підпорядкування країни впливам фашистської Німеччини.

Економічне становище і соціальні відносини. Післявоєнна розруха. Стабілізація болгарської економіки у 20-ті роки, приплив іноземного капіталу. Кризові явища 1929 — 1934 рр. Орієнтація на німецький капітал. Мілітаризація економіки. Соціальні конфлікти та їх політичні аспекти. Роль релігії у духовному і суспільному житті. Громадські організації і товариства. Боротьба за вплив на читальні. Засоби формування громадської думки і масово інформації. Фізична культура і спорт.

Культура. Система початкової і середньої освіти. Вища школа. Розвиток науки. Д. Костов, І. Странський, Л. Чакалов, Д. Михалчев. П. Мутафчієв. М. Арнаудов. Роль наукових товариств. Основні напрямки розвитку літератури і мистецтва. Ідейна боротьба.

Болгарія у Другій світовій війні. Зовнішня політика на початку війни. Приєднання до Троїстого пакту. Болгарія — сателіт фашистської Німеччини. Участь болгарської армії у бойових діях на Балканах у 1941 р., розширення території країни. Організація антифашистського руху Опору в Болгарії та його особливості. Партизанська боротьба. Програма Вітчизняного фронту. Ставлення болгарських комуністів до проекту створення Балканської федерації. Політична криза в Болгарії в кінці літа 1944 р. Створення уряду І. Багрянова. Вересневий переворот 1944 р., роль зовнішнього фактора в ньому. Прихід до влади уряду Вітчизняного фронту. Участь Болгарії у військових діях на завершальному етапі війни.

Суспільно-політичний розвиток у 1945-1980-х роках. Територія і населення. Міжнародне становище. Питання кордонів і підписання мирного договору 1947 р. Придушення політичної опозиції. Г. Димитров. Посилення влади комуністів. Ліквідація монархії і проголошення Народної Республіки Болгарії. Конституція 1947 р. Реорганізація Вітчизняного фронту і розпуск політичних партій. Формування тоталітарної системи. Роль

компартії у суспільно-політичному житті країни. Репресії 1949-1953 рр. Спроби лібералізації режиму. Т. Живков. Концепція соціалістичного будівництва в програмних установах компартії. Адміністративно-територіальні реформи. Конституція 1971 р. Кризові явища у розвитку суспільства 70-80-х років. Виникнення дисидентського руху. Міжнаціональні відносини. Спроби проведення реформ у другій половині 80-х років. Початок краху тоталітарно-репресивної системи. Особливості демократичних перемін.

Економічне становище та соціальні відносини. Структурні зміни в економіці в 50-60-х роках. Реформи 60-70-х років. Застійні явища у 60-х роках і реформаційні заходи. Соціальна структура населення. Громадські організації. Релігійна ситуація. Система засобів масової інформації в умовах тоталітарного режиму. Фізична культура і спорт.

Політика держави в галузі освіти і науки. Реорганізація БАН. Здобутки природничих і гуманітарних наук. Основні тенденції розвитку літератури. Театральне життя. Кіномистецтво. Музична культура. Живопис і монументальна скульптура. Міжнародні виставки та фестивалі.

Болгарія на сучасному етапі. Зміни у політичній системі країни. Утворення нових політичних партій. Суспільно-політичні реформи. Конституція 1991 р. Розстановка політичних сил у посттоталітарний період. Парламентські вибори 1997 р. Економіка країни на сучасному етапі. Внутрішньополітичний розвиток у першій чверті ХХІ ст. Міжнародне становище.

ПОЛЬЩА (1918 - СЬОГОДЕННЯ).

Суспільно-політичний розвиток у міжвоєнний період. Вплив Першої світової війни і міжнародної ситуації на відбудову польської державності. Зовнішня політика Польщі і формування кордонів країни. Територія і населення. Адміністративний устрій. Політична боротьба в 1918 — 1919 рр. Початок соціальних та економічних реформ. Конституція 1921 р. Спроби подолання політичного протистояння. Національне питання.. Наростання

політичної кризи. Державний переворот у травні 1926 р. і встановлення санаційної диктатури. Особливості режиму Ю. Пілсудського. Посилення наступу на демократичні інститути. "Умиротворення" східних теренів паціфікації. Формування антисанаційної опозиції та її діяльність у 20-30-х роках. Конституція 1935 р. Посилення політичної боротьби в 1936 — 1937 рр. Особливості зовнішньої політики польських урядів у другій половині 30-х років. Її вплив на внутрішньополітичну обстановку в країні.

Економічне становище та соціальні відносини. Реформи початку 20-х років та їх вплив на економічний розвиток країни. Спроби стабілізації господарства. Реформи уряду В Грабського 1923 — 1925 рр. Програма уряду В. Квятковського. Залучення іноземного капіталу. Плани створення Центрального промислового округу та їх реалізація. Зміни у соціальній структурі населення. Роль костелу у суспільному житті. Громадські організації. Профспілки. Культурно-освітні товариства. Засоби масової інформації. Розвиток фізичної культури і спорту.

Культура. Розвиток початкової та середньої освіти. Вища школа. Університети. Національні проблеми у системі освіти. Наукові центри. Математична школа. Львівсько-варшавська філософська школа. Філологічні науки. Історичні науки. Літературні напрямки і школи. Драматургія і театр. Музична культура. Живопис і скульптура. Перші кроки кіномистецтва.

Польща у Другій світовій війні. Агресія проти Польщі з боку Німеччини та СРСР. Поділ польських земель. Окупаційний режим. Фашистський геноцид проти польського народу. Становище поляків у СРСР. Катинська справа. Характер та основні центри руху Опору. Утворення уряду на еміграції, його політика на міжнародній арені та в окупованій німецькими фашистами Польщі. Створення Армії Крайової. Поляки на фронтах Другої світової війни. Польська еміграція в СРСР. Створення Польської робітничої партії. Формування комуністичного Національного фронту. Польське питання на

міжнародній арені в кінці війни. Варшавське повстання. Визволення Польщі і встановлення нової влади.

Суспільно-політичний розвиток у 1945 — 1989 рр.

Територія і населення. Проблема кордонів і післявоєнна міграція населення. Операція “Вісла”. Характер нового режиму. Концентрація влади в руках комуністів. Політична боротьба 1945 — 1947 рр. Утворення і діяльність легальної та нелегальної опозиції комуністичному блоку. С. Миколайчик. Референдум 1946 р. Вибори до Законодавчого сейму 1947 р.. Монополізація влади в руках Польської об’єднаної робітничої партії (ПОРП), формування тоталітарного режиму.

Б. Берут і політичні репресії кінця 40-х — початку 50-х років. Економічні та політичні проблеми. Конституція ПНР 1952 р. Суспільно-політична криза 1956 р. Познанські події. Безуспішність спроб лібералізації режиму. Соціальні суперечності 50-60-х років. Відносини між державою і католицькою церквою. Правління В. Гомілки. Нові опозиційні сили. Діяльність польської еміграції. Студентські заворушення 1968 р. Суспільно-політична криза 1970 р. Спроби реформ у 70-х роках. Утворення і діяльність легальної та нелегально опозиції.

Події 1980 р. і початок затяжної суспільно-політичної кризи. Виникнення незалежної профспілки ”Солідарність”, її програма і діяльність. Криза в ПОРП. Запровадження військового стану в 1981 р. Внутрішня і зовнішня політика В. Ярузельського. Протидія політичної опозиції військовому режиму. Референдум 1987 р. Переговори за “круглим столом”. Вибори 1989 р. Початок краху тоталітарного режиму. Саморозпуск ПОРП.

Економічне становище і соціальні відносини. Зміни структури економіки країни в 50-70-х роках. Наслідки індустріалізації 50-х років. Диспропорція у розвитку економіки. Формування і функціонування адміністративно-розподільчої системи. Провал планів колективізації сільського господарства. Спроби економічних реформ 60-х років. Проекти О. Лонге. Політика іноземних кредитів 70-х років та її наслідки. Стан економіки у 80-х роках. Зміни у соціальній структурі населення.

Демографічні процеси. Роль і місце релігії у суспільно-громадському житті. Розвиток засобів масової інформації: преса, радіомовлення, телебачення, їх вплив на формування громадської думки. Польська еміграція, її контакти з батьківщиною. Фізична культура і спорт. Розвиток туризму, його зв'язок з ситуацією в економіці країни.

Реформи в системі освіти 40-70-х років. Ліквідація неписьменності. Підготовка педагогічних кадрів. Розширення вузівської мережі. I-III Конгреси польської науки. Створення і розвиток Польської академії наук. Здобутки польських вчених післявоєнного часу. Вплив суспільних умов на розвиток літератури і мистецтва. Музичні фестивалі та конкурси. Театральне мистецтво. Школа польського кіно. Архітектура і містобудівництво. Скульптура. Живопис.

Початок Третьої Речипосполитої польської. Діяльність уряду Т. Мазовецького. Зміни в Конституції Польщі. Формування нових структур влади. Початок і труднощі господарських реформ. Президентські вибори 1990 р. Президентство Л. Валенси. Здійснення економічного плану Л. Бальцеровича. Політична боротьба, утворення політичних таборів. Конфлікти між урядом і президентом. Вибори 1994 р., ліві при владі. Президентські вибори 1995 р. А. Квасьневський — президент. Стабілізація економіки країни. Приватизація. Конституція 1997 р., перемога правих сил. Уряд Є. Бузека. Президентські вибори 2000 р., перемога А. Квасневського. Внутрішньополітичний розвиток упродовж I чверті ХХІ ст. Міжнародне становище. Вступ до європейських структур. Прийом Польщі до НАТО, ЄС.

ЧЕХІЯ І СЛОВАЧЧИНА (1918 - СЬОГОДЕННЯ).

Суспільно-політичний розвиток міжвоєнного періоду. Утворення Чехословацької республіки та її міжнародне становище. Проблема кордонів. Територія і населення. Державно-політичний устрій. Урядові реформи 1919—1920 рр. Конституція 1920 р. Президент Т. Масарик і концепція

чехословакізму. Позапарламентські органи влади та їх роль у політичному житті країни. Основні політичні партії, їх діяльність у 20-х роках. Розстановка політичних сил у першій половині 30-х років. Національне питання. Мюнхенська конференція та її рішення. Поділ країни. Друга республіка. Посилення національно-визвольного руху. Закон "Про автономію Словаччини і Підкарпатської Русі". Остаточна ліквідація Чехо-Словаччини.

Економіка та соціальні відносини. Економічні реформи 20-х років. Розвиток промисловості. Протекціоністська політика держави. Утворення національних промислових та фінансових об'єднань. Економічна криза 1929 — 1933 рр. та її наслідки. Структура населення. Соціальна політика. Релігійна ситуація. Виникнення Чехо-словацької церкви. Діяльність громадських організацій і товариств. Мережа засобів масової інформації. Фізкультурний рух.

Система національної освіти. Вища школа. Загальнодержавні і регіональні наукові установи. Досягнення чеських і словацьких учених у сфері природничих і гуманітарних наук. Основні напрями в історіографії. Головні тенденції у розвитку національних літератур. Музична і театральна культура Чехії і Словаччини. Чеське і словацьке образотворче мистецтво. Архітектура.

Чехія і Словаччина в роки Другої світової війни. Окупація чеських земель Німеччиною. Проголошення "Протекторату Богемії і Моравії". Територія, населення і державно-політичний устрій. Окупаційна політика Німеччини. Два центри чеської політичної еміграції. Рух Опору в окупованій Чехії. Діяльність чехословацького уряду на еміграції. Роль компартії в русі Опору. Чехословацько-радянський договір 1943 р. Утворення Національного фронту чехів і словаків та його програма. Визволення Чехії. Празьке повстання.

Утворення Словацької республіки. Територія населення і кордони. Державно-політичний устрій. Міжнародне визнання Словацької держави. Внутрішня політика правлячого режиму.

Словацька політична еміграція. Об'єднання опозиційних режиму політичних сил. Утворення Словацької національної ради. Словацько-чеські переговори. Національне повстання. Звільнення Словаччини від фашизму.

Суспільно-політичний розвиток у 1940-х — 1989-х роках. Відновлення спільної Чехословацької держави. Територія і населення. Формування нових кордонів. Чесько-словацькі міждержавні відносини. Питання національних меншин. Розстановка політичних сил. Політична боротьба в 1945 — 1947 рр. Криза 1948 р. Політичні репресії кінця 40-х — 50-х років. Діяльність чеської та словацької антикомуністичної еміграції. Конституція 1960 р. Ідеологічне визначення у назві держави. Виникнення політичної опозиції в першій половині 60-х років. Криза у компартії. Суспільно-політична криза середини 60-х років. Спроби реформування соціалізму. “Празька весна” 1968 р. А. Дубчек. Військова інтервенція країн Варшавського блоку. Проголошення федерації Чехії і Словаччини. Репресії щодо політичної опозиції. Утворення і діяльність правозахисної організації “Хартія-77”. Суспільно-політична криза наприкінці 80-х років.

Економічне становище і соціальні відносини. Реформи другої половини 40-х років. Формування моделі централізованої планової економіки. Регіональні особливості економічного розвитку. Стан сільського господарства. Застійні явища в 70-80-х роках і невдалі реформаційні спроби. Соціальна структура населення. Громадські організації, їх роль у суспільно-політичному житті. Творчі спілки. Засоби масової інформації і громадська думка. Становище церкви у Чехії і Словаччині. Масовий фізкультурний рух.

Основні напрямки розвитку освіти. Середні і вищі навчальні заклади. Чехословацька і Словацька академії наук. Розвиток науково-дослідних установ. Природничі і гуманітарні науки в Чехії і Словаччині. Репресії проти науковців. Національні літератури в умовах тоталітарної держави. Чеське і словацьке мистецтво. Архітектура.

Процес демократизації Чехословаччини. “Оксамитова” революція 1989 р. Перші демократичні перетворення. Становлення нової суспільно-політичної системи. Реформи початку 90-х років. Прийняття загальнодержавних законів. “Декларація основних прав і свобод”. Проблема чесько-моравсько-словацької федерації. Чесько-словацькі відносини. Політична криза у Словаччині. Референдум у Словацькій республіці. Проголошення суверенітету Словаччини і прийняття конституції. Рішення Федеральних зборів про припинення існування федерації.

Чеська республіка. Утворення самостійної держави. Територія, населення і кордони. Політичний розвиток. Президентські вибори 1993 р. Економічні реформи. Зовнішня політика на сучасному етапі.

Словацька республіка. Утворення самостійної держави. Територія, населення і кордони. Державно-політичний устрій. Президентські вибори 1993 р. Стан економіки. Внутрішньополітичний розвиток упродовж I чверті XXI ст. Міжнародне становище і зовнішня політика на сучасному етапі.

ДЕРЖАВИ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ (1918 - СЬОГОДЕННЯ).

Суспільно-політичне життя Югославії у 1918 — 1941 рр. Утворення королівства сербів, хорватів і словенців та його міжнародне становище. Територія і населення. Проблема кордонів. Державно-політичний устрій. Соціальні виступи 1919 — 1920 рр. Видовданська конституція. Основні політичні партії. Розстановка політичних сил у 1920-х роках. Державний переворот 1929 р. і проголошення Королівства Югославії. Адміністративні реформи. Конституція 1931 р. Режим королівської влади. Участь у Малій Антанті. Проблема Балканської федерації. Югославія і Балканська Антанта. Зміна зовнішньої орієнтації у другій половині 30-х років. Уряд М. Стоядіновича. Сербо-хорватська угода 1939 р. Утворення уряду Цветковича-Мачека. Політична криза на початку Другої

світової війни. Державний переворот 1941 р. Національне питання. Крила югославізму. Хорватський сепаратизм. Усташська організація.

Економічне становище та соціальні відносини. Особливості економічного розвитку національних територій. Земельна реформа 1919 р. Ситуація в аграрній сфері. Еміграція. Економічна криза 1929 — 1933 рр. і подолання її наслідків. Кооперативний рух.

Громадські організації і товариства. Релігійні конфесії та їх роль у суспільному житті. Засоби масової інформації. Фізкультура і спорт.

Спільне та особливе у культурному розвитку народів Югославії. Ситуація в галузі освіти. Вища школа. Університети. Діяльність сербської, словенської і хорватської академій наук. Наукові досягнення. Головні напрями історичної науки. Розвиток національних літератур. Театр і музика. Образотворче мистецтво. Архітектура.

Югославія у Другій світовій війні. Окупація країни та розчленування її територій. Окупаційний режим. Утворення Хорватської і Сербської держав та їх конституювання. Два центри руху Опору та їх цілі. Початок збройного повстання к 1941 р. Четницький рух. Діяльність компартії в справі організації руху опору. Народно-визвольна партизанська боротьба у 1942-1943 рр. Й. Броз-Тіто. Утворення і діяльність Антифашистського віча народного визволення Югославії. Формування нових органів влади в національних територіях. Діяльність королівського емігрантського уряду. Відносини уряду в еміграції з новими органами влади Югославії. Югославське питання у зовнішній політиці великих держав. Звільнення Югославії.

Суспільно-політичний розвиток Югославії в 1945-1980-х роках. Проголошення нової федерації. Територія і населення. Міжнародне становище і проблема кордонів. Державно-політичний устрій. Перші кроки нової влади. Розстановка політичних сил у 1945 — 1946 рр. Ліквідація монархії і проголошення Федеративної Народної Республіки Югославії.

Конституція 1946 р. Формування тоталітарного режиму. Радянсько-югославський міжпартійний і міждержавний конфлікт 1948 р., його наслідки. Пошуки власного шляху до соціалізму. Запровадження системи самоуправління. Конституційний закон 1953 р. Реорганізація органів влади. Створення югославської моделі “соціалістичного” устрою. Посилення тоталітаризму в країні. Конституції 1963 і 1974 рр. Зміна назви держави та її ідеологічне забарвлення. Суспільно-політичні реформи 60-70-х років, їх наслідки. Політика неприєднання — основа зовнішньополітичного курсу Югославії.

Економічне становище. Особливості післявоєнного розвитку економіки. Перехід до самоуправління. Реформи другої половини 60-х років та їх наслідки. Програма економічної стабілізації початку 80-х років. Стан сільського господарства. Зміни соціальної структури населення. Проблема зайнятості населення і безробіття. Питання зовнішнього боргу Югославії. Міжрегіональні економічні суперечності. Спроба нової економічної реформи наприкінці 80-х років. Закон про вільні зони 1990 р.

Основні напрямки розвитку освіти. Вища школа. Координація наукових досліджень у федерації. Діяльність республіканських академій наук і їх установ. Розширення фундаментальних досліджень. Математика. Фізика. Природознавство. Гуманітарні науки. Література і мистецтво народів Югославії.

Назрівання суспільно-політичної кризи і розпад Соціалістичної федеративної республіки Югославії. Міжнародні суперечності 60-80-х років. Відцентрові тенденції в Хорватії та Словенії. Релігійна ситуація та її вплив на суспільно-політичне життя. Криза політичної системи. Розпад Союзу комуністів Югославії. Утворення нових політичних партій. Республіканські вибори 1990 р. та їх результати. Вихід Словенії, Хорватії, Македонії та Боснії і Герцеговини зі складу федерації. Виникнення нових незалежних держав.

Словенія. Проголошення незалежності. Військова інтервенція федерації та її крах. Територія, населення і кордони

словенської держави. Державно-політичний устрій. Внутрішньополітичне життя. Основні політичні партії. Економічне становище. Зовнішня політика.

Хорватія. Проголошення незалежності. Територія і населення. Питання кордонів. Хорвато-сербські суперечності. Утворення сербських автономних областей. Проблема Сербської Країни. Формування органів влади. Утворення уряду демократичної єдності. Президентські вибори 1992 р. Хорвато-сербський антагонізм.

Македонія. Проголошення незалежності. Територія і населення. Державно-політичний устрій. Конституція 1991 р. Політичне життя і економічне становище. Питання кордонів і проблема міжнародного визнання Македонії.

Боснія і Герцеговина. Особливості краю. Референдум 1992 р. і проголошення державної незалежності. Поділ Боснії і Герцеговини за національно-релігійною ознакою. Проголошення незалежності сербської і хорватської територій. Міжнародна війна. Утворення мусульmano-хорватської федерації. Дейтонські угоди і припинення військових дій.

Союзна Республіка Югославії. Утворення нової федерації у складі Сербії і Чорногорії. Територія, населення і кордони. Формування керівних органів федерації. Конституція 1992 р. Державно-політичний устрій. Президентські вибори 1992 р. Політичне і економічне становище федерації. Зовнішня політика. Особливості політичного устрою Сербії. Розстановка політичних сил у Сербії і позачергові парламентські вибори 1993 р. Національне питання. Особливості політичного та економічного розвитку Чорногорії.

Народи Югославії на сучасному етапі. Внутрішньополітичні процеси та зовнішня політика.

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ У СКЛАДІ РАДЯНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.

Російська революція 1917 р. Передумови лютневих подій. Лютневий переворот. Народні виступи у Петрограді. Повалення

самодержавства (27 лютого – 3 березня). Створення Ради робітничих і солдатських депутатів. Утворення Тимчасового уряду. Двовладдя, його причини і сутність. Історичне місце лютневих подій.

Суспільно-політична обстановка в країні після повалення царизму (навесні 1917 р.). Основні партії Росії, їх політичні платформи і тактика. Внутрішня і зовнішня політика Тимчасового уряду. Квітневі тези В.Леніна – обґрунтування курсу більшовиків на соціалістичну революцію. Боротьба більшовиків за маси. Квітнева, червнева та липнева політичні кризи. Наростання кризи влітку 1917р. Соціальна напруженість і розкол революційної демократії. Липневі події. Кінець двовладдя і мирного розвитку революції. Виступ Корнілова і його наслідки.

Поглиблення дестабілізації російського суспільства у вересні – жовтні 1917 р. Кризові явища в народного господарстві. Соціальні конфлікти у місті, армії і селі. Останній виток кризи влади: Директорія, Всеросійська демократична нарада, Передпарламент.

Жовтнево-листопадові події у Петрограді і Москві: прихід до влади більшовиків. Зміна тактики більшовиків у боротьбі за владу. Діяльність уряду, воєнної влади. Підготовка більшовиками повстання. Збройний виступ більшовиків у Петрограді. Другий Всеросійський з'їзд Рад. Похід на Петроград Керенського – Краснова. Юнкерський заколот в столиці. “Кривавий тиждень” у Москві.

Конфронтація з ВКЖелем. Союз із лівими есерами. Розпуск Установчих зборів. Створення нової державності. Організація управління промисловістю. Перші аграрні перетворення.

Встановлення нової влади в російській провінції.

Громадянська війна в Росії. Причини громадянської війни. Проблема періодизації громадянської війни. Внутрішня політика більшовицького уряду на початковому етапі громадянської війни (листопад 1917 р. – влітку 1918 р.).

Продовольча диктатура. Заколот лівих есерів. Перша Радянська Конституція Росії. На фронтах громадянської війни.

Створення Червоної Армії. Боротьба з “демократичною контрреволюцією”. На Східному і Південному фронтах. Війна з Польщею. Розгром Врангеля. Третя сила. Кронштадтський заколот. Причини перемоги більшовиків у громадянській війні.

В роки воєнного комунізму. Влада і селянство. Мілітаризація промисловості. Робітники в роки воєнного комунізму. Політична система. Криза воєнно-комуністичної системи і перехід до нової економічної політики.

Біла справа. Народження Добровольчої армії. 1-й Кубанський (“льодовий”) похід. А.Денікін. Верховне правління О.Колчака. Реформаторська діяльність П.Врангеля. Значення Білого руху та причини його поразки.

Радянське суспільство в 20-ті роки. Соціально-економічний розвиток країни в 1921 – 1927 рр. Умови та особливості переходу до непу. Допущення приватнопосередницької торгівельної діяльності. Становище фінансово-грошової системи в 1921 – 1922 рр. Грошова реформа 1922 – 1924 рр. Приватне підприємництво у промисловості. Трестування державної індустрії. Синдикування трестів і підприємств. Особливості відбудови промисловості. Концесійна політика. Проблеми сільськогосподарської еволюції і перехід до непу. Початок нового етапу аграрної політики. Земельний кодекс 1922 р. Аграрне перенаселення. Основні напрямки землевпорядної політики. Особливості розвитку селянського господарства в 20-ті роки. Податковий режим в селі 20-х років. Побудова проміжних організаційно-господарських ланок. Одержавлення кооперації. Соціально-економічні функції селянської общини. Селянство про соціально-економічну політику Радянської влади.

Політичне життя. Потреба в реформах. “Оживлення” Рад. Утворення СРСР. Конституція СРСР. Воєнна реформа. Впорядкування законодавства. Зміни в партії. Формування державної бюрократії. Громадські організації. Доля опозиційних партій.

Радянська зовнішня політика (жовтень 1917 – 1937 рр.). Радянська зовнішня політика в роки революції і громадянської

війни. Декрет про мир. Брест-Литовські переговори. Брестський мир і його наслідки. Завершення першої світової війни. Версальський мирний договір. 14 пунктів Вільсона. Воєнна інтервенція Антанти і США. Продовження інтервенції Японії на Сході і утворення ДСР. Договори РСФРР з Естонією, Литвою, Латвією і Фінляндією. Радянсько-польські відносини і укладення Ризького договору. Радянська зовнішня політика і Комінтерн. Встановлення нових відносин із країнами Сходу.

Зовнішня політика радянської країни в 1921 – 1937 рр. Встановлення дипломатичних відносин з державами Європи і Азії. Радянсько-китайські відносини. Радянська дипломатія у другій половині 20-х – першій половині 30-х років. Стратегія Комінтерна в кінці 20-х – 30-ті роки. Радянсько-американські відносини. Участь СРСР в громадянській війні в Іспанії.

Становлення більшовицької тоталітарної системи. Сталінщина. Соціально-економічне життя СРСР в кінці 20-х – 30-х роках. Зміна економічної стратегії: від непа до форсованого розвитку народного господарства. Сталінська модернізація, “революція зверху”. “Великий стрибок”. Прискорена індустріалізація СРСР, її методи. Стаханівський рух, його цілі. Підсумки індустріалізації, становлення командно-адміністративної, розподільчої економіки. Колективізація сільського господарства, “великий перелом”.

Політичне життя. Внутрішньопартійна боротьба. Становлення особистої диктатури Сталіна. Вбивство Кірова. Репресії 30-х років. Фальсифіковані судові процеси над колишніми більшовицькими лідерами.

Зовнішня політика СРСР у передвоєнні роки (1939 – червень 1941 рр.). СРСР і передвоєнна міжнародна політична криза. Радянсько-німецький пакт про ненапад: причини і наслідки. Розширення кордонів СРСР на початку Другої світової війни: участь у новому розподілі Польщі, анексія Прибалтійських держав і Бессарабії, приєднання Західної України, Західної Білорусії, Північної Буковини. Радянсько-фінська війна, її наслідки.

СРСР в роки німецько-радянської війни (Другої світової війни). Радянські збройні сили напередодні війни. Заходи по зміцненню обороноздатності радянської держави. Проблема превентивного нападу на СРСР. Початковий етап війни. Причини невдач Червоної Армії у перші дні війни. Корінний перелом у ході війни. Оборона Сталінграду. Контрнаступ Червоної Армії під Сталінградом. Значення Сталінградської битви. Битва за Кавказ. Битва на Курській дузі. Початок загального наступу радянських військ. Форсування Дніпра.

Партизанський і підпільний рух у німецькому тилу. Шляхи створення партизанських формувань. Основні форми партизанських дій. Стосунки з місцевим населенням. Радянський колабораціонізм.

Радянський тил в роки війни. Розширення воєнного виробництва. Мілітаризація промисловості і транспорту. Мобілізація населення на роботу в промисловості і будівництві. Централізація управління воєнною економікою. Мілітаризація праці. Карткова система.

Завершальний етап війни. Наступальні операції радянських військ у 1944 р. Ліквідація блокади Ленінграда, взяття Правобережної України і Криму, вигнання німців з Білорусі. Повне звільнення території СРСР від фашистських загарбників. Військові дії на території країн Східної Європи. Заключні операції війни. Взяття Берліну. Капітуляція гітлерівської Німеччини. Участь СРСР у війні з Японією.

СРСР наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років. Останні роки сталінської диктатури. Проблеми перших післявоєнних років. Падіння економічного потенціалу. Фінансові проблеми. Зниження рівня матеріального забезпечення населення. Голод 1946 р. Грошова реформа 1947 р. і скасування карткової системи.

Народне господарство СРСР в перші післявоєнні роки. Дискусії про шляхи відбудови економіки. Перемога довоєнної лінії розвитку – пріоритетний розвиток галузей групи “А”. Форсований розвиток важкої індустрії. Диспропорції у розвитку

важкої і легкої промисловості. Різке відставання соціальної сфери. Подальше розорення села.

Жорсткий курс в галузі ідеології. Постанови ЦК ВКП(б) в галузі літератури, музики, кіномистецтва. Політика великодержавного шовінізму, боротьба з “космополітизмом”.

Нова хвиля репресій. Каральні заходи проти партійного керівництва (Ленінградська і Мінгрельська справи). Масова депортація народів (геноцид по відношенню до народів Прибалтики, Криму, Північного Кавказу, Західної України та ін.). Кампанії державного антисемітизму. Переслідування колишніх в’язнів гітлерівських концтаборів.

Зовнішня політика. Позиція СРСР по німецькій проблемі. Введення в дію плану Маршалла і початок відкритого протиборства СРСР і західних країн. “Холодна війна”.

Народження і крах “відлиги”. СРСР у 1953 – 1964 роки. Криза сталінського режиму. Боротьба угруповань у вищому ешелоні влади. Смерть Сталіна.

Перші кроки нового політичного керівництва. Лібералізація суспільного життя. Нова модель влади – колективне керівництво. Справа Берії. Початок політичної реабілітації. Переорієнтація в економічній стратегії. Нова аграрна політика. Зміцнення позицій М.Хрущова.

XX з’їзд КПРС. Процес десталінізації. Секретна доповідь М.С.Хрущова. Початок боротьби проти культу особи Сталіна. Соціально-економічні реформи Хрущова. Реорганізація управління промисловістю і будівництвом. Аграрна політика. Соціальні програми. Духовне і культурне життя: “відлига” і “заморозки”.

Зовнішня політика СРСР у 50-х – на початку 60-х років. Участь СРСР у створенні Організації Варшавського договору. Встановлення дипломатичних зв’язків з ФРН. Радянський Союз і події в Польщі. Радянська інтервенція в Угорщину. Карибська криза.

Влада і суспільство наприкінці 50-х на початку 60-х років. Діяльність антипартійної групи – спроба ревізії курсу XX з’їзду

КПРС. Кінець колегіальності керівництва. Реабілітація жертв сталінізму. XXII з'їзд – продовження процесу десталінізації. Програма “розгорнутого комуністичного будівництва”. Відставка Хрущова.

Епоха застою. 1965-1982 роки. Заходи по стабілізації адміністративної системи. Відновлення галузевої структури управління промисловістю, ліквідація раднаргоспів. Господарська реформа 1965 р., її основні протиріччя. Спроби розширити самостійність підприємств. Гальмування реформи, її провал.

Зростання ролі екстенсивних факторів у розвитку промисловості. Залежність промислового розвитку від імпорту західного устаткування. Криза радянської економіки в середині 1970-х років, падіння темпів росту, продуктивності праці, зростання незавершеного будівництва.

Повернення до жорсткої централізації управління, директивного планування, обмеженню прав підприємств. Аграрна програма (березень 1965 р.). Заходи по її реалізації: підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, перехід до твердої оплати праці колгоспників, вирішення соціальних проблем. Протиріччя колективного господарства і сільського приватного сектору. Створення сільськогосподарських виробничих об'єднань і їх неефективність. Масова закупівля зерна за кордоном. Продовольча програма 1982 р. – спроба знайти вихід із кризи сільського господарства.

Зростання консервативних тенденцій у внутрішній політиці. Відродження Політбюро і посади генерального секретаря ЦК КПРС. Звеличування Брежнева. Жорстка централізація влади і бюрократизація партійного і державного апарату. Брежневська конституція 1977 р., 6-а стаття про керівну роль партії. Ресталінізація. Спроби реабілітації сталінізму. Припинення критики культу Сталіна і замовчування його злочинів. Редакція журналу “Новый мир” – оплот громадського вільнодумства.

Інакомислення, основні напрямки: рух за громадянські права, за свободу віросповідання, за свободу еміграції, національні рухи. Основні форми протесту: демонстрації під правозахисними гаслами, поширення самвидавничих матеріалів в СРСР і за кордоном, звернення до світової громадськості, демонстрації на підтримку національних рухів і проти вступу радянських військ у Чехословаччину. Правозахисні організації. А. Сахаров, О. Солженіцин та ін.

Відносини СРСР із світовим товариством. СРСР й інтеграційне співробітництво країн-членів РЕВ. СРСР і воєнно-політичний союз східноєвропейських країн. Радянське військово-вторгнення в Чехословаччину в серпні 1968 р. Позиція радянського керівництва у період польської кризи 1980 р.

Поворот у радянсько-американських відносинах. Візит Р.Ніксона до Москви. Угода про обмеження стратегічного озброєння. Підписання Радянським Союзом Гельсінських угод. Поступова відмова СРСР ті США від політики розрядки в другій половині 1970-х років. Радянська агресія в Афганістані (1979) і нове загострення “холодної війни” на рубежі 1970- 1980-х років.

СРСР в 1982-1985 роках. Адміністративні заходи зміцнення дисципліни і наведення порядку в країні. Боротьба з корупцією в державному апараті. Антиконституційні методи боротьби з негативними явищами. Посилення репресивного законодавства і тиску на дисидентів. Ю. Андропов. К. Черненко.

Політика «перебудови». 1985-1991 роки. Суспільно-політична ситуація в країні. Лібералізація режиму. Гласність. Головні досягнення перебудовчих років: свобода слова, відміна цензури і доступність інформації. Відміна партійного диктату у сфері ідеології. Відновлення історичної правди.

Протистояння суспільних і державних структур. Зіткнення між обновленськими і консервативними силами. Публікація раніше заборонених книг. Зростання популярності періодичних видань демократичної спрямованості. Гласність. Наростання міжнаціональних конфліктів (Нагорний Карабах, Сумгаїт, Баку, Фергана).

Спроби оздоровлення економіки. Розширення самостійності підприємств, перехід до роботи на принципах самофінансування, самоконтролю. Посилення централізованого контролю за роботою підприємств (держприймання). Легалізація приватної діяльності в галузі виробництва товарів і послуг. Розвиток кооперативного й індивідуального сектора економіки. Труднощі на шляху розвитку фермерства.

Політичні перетворення. Оновлення вищих ешелонів влади – нове покоління керівників (М.С.Горбачов, О.М.Яковлев, Б.М.Єльцин, Є.А.Шеварднадзе). Суспільні рухи і становлення багатопартійності. Товариство “Меморіал”. Народні фронти і національні рухи, страйкові комітети і незалежні профспілки. Утворення нових політичних партій, їх програмні положення.

Нова зовнішньополітична концепція. Принципи нового мислення – теоретичне обґрунтування нових підходів у галузі зовнішньої політики. Поліпшення відносин із США та іншими західними країнами. Радянсько-американські переговори з проблем роззброєння. Вирішення афганської проблеми.

Розпад СРСР. Опір політиці перебудови з боку консервативних сил у партійному і державному апараті. Утворення РКП. Прагнення республік до більшої політичної самостійності та імперська позиція центральної влади. Спроби вирішення конфліктних ситуацій за допомогою сили (Тбілісі, Вільнюс). Початок процесу суверенізації. Спроби укладення нового союзного договору (новоогацьовський процес).

Заколот 19 – 21 серпня 1991 р. і його провал. Зміцнення позицій російського керівництва, падіння авторитету союзної влади. Зустріч лідерів Росії, України і Білорусії у Біловезькій пущі, ліквідація СРСР.

Відновлені та нові незалежні держави.

Російська Федерація. Спроби економічних реформ. Приватизація. Соціальне розшарування суспільства. Взаємовідносини Росії з республіками. Чеченська проблема. Загострення боротьби демократії та реакції. Політична криза

1993 р. Шовіністичні та імперські тенденції в політиці правлячих кіл. Зовнішня політика.

Реформування органів влади. Оформлення нового режиму (1994-1996 рр.). Вибори президента Росії 1996 р. Відставка Б.Єльцина. Прихід до влади путіна. Президентські вибори 2000 р., 2004 р., 2008 р., 2012 р. Обрання медведева президентом РФ. Діяльність медведева на президентській посаді. Чергове «обрання» путіна президентом РФ. Діяльність путіна на президентській посаді. Російсько-українська війна.

Республіка Білорусь. Суспільно-політичний розвиток у 1990-х роках. Нестабільність і нерівномірність соціально-економічного розвитку. Лукашенко. Внутрішньополітичний розвиток упродовж I чверті XXI ст. Міжнародне становище і зовнішня політика. Білорусько-російські відносини. Роль Білорусі в російсько-українській війні.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин								
	Денна форма навчання				Заочна форма навчання				
	л.	пр.	лаб.	сам.	Теми узаг. лекцій	л.	пр.	лаб.	сам.
Змістовий модуль 1.									
ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН У НОВИЙ ЧАС									
Тема 1. Розклад кріпосництва і розвиток капіталістичних відносин у Російській імперії в другій половині XVIII – першій половині XIX ст.	1	-	-	1	Розклад кріпосництва і розвиток капіталістичних відносин у Російській імперії в II половині XVIII – I половині XIX ст.	-	-	-	2
Тема 2. Внутрішня політика Російської імперії в другій половині XVIII ст.	1	2	-	1		-	-	-	2
Тема 3. Внутрішня і зовнішня політика царизму у першій половині XIX ст.	1	-	-	1		-	-	-	2

Тема 4. Польські землі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	2	2	-	1		-	1	-	2
Тема 5. Чеські та словацькі землі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	2	-	-	1		-	-	-	
Тема 6. Південні слов'яни у боротьбі за державну незалежність у другій половині XVIII – 70-ті роки XIX ст.	-	-	-	1	Південні слов'яни у боротьбі за державну незалежність у другій половині XVIII – 70-ті роки XIX ст.	2	-	-	2
Тема 7. Суспільно-політичне життя Росії в другій половині XIX ст.	1	2	-	1		-	-	-	2
Тема 8. Східні слов'яни на межі XIX-XX ст.	-	-	-	1		-	-	-	2
Тема 9. Західні слов'яни в другій половині XIX – на початку XX ст.	-	-	-	1		-	-	-	2
Тема 10. Південнослов'янські народи наприкінці XIX – на початку XX ст.	-	2	-	1		-	1	-	2
Разом змістовий модуль 1	8	8	-	10		2	2	-	20
Змістовий модуль 2.									
ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН У НОВІТНІЙ ЧАС									
Тема 1. Російська революція 1917 року та утвердження тоталітарного режиму в СРСР	-	2	-	2	Польща з 1945 до сьогодні	-	1	-	3
Тема 2. Утворення нових слов'янських держав у ЦПСС внаслідок Першої світової війни та їхній розвиток у міжвоєнний період.	-	-	-	2		-	-	-	3
Тема 3. Розвиток Польської республіки (1918 – 1939 рр.).	2	1	-	2		-	-	-	3
Тема 4. Розвиток Чехословацької	2	1	-	2		-	-	-	3

республіки (1918 – 1939 рр.).									
Тема 5. Розвиток Королівства сербів, хорватів та словенців – Югославського королівства (1918 – 1941 рр.)	2	-	-	2		-	-	-	3
Тема 6. Болгарія в 1918 – 1941 рр.	-	-	-	2		-	-	-	3
Тема 7. Слов'янські народи в роки Другої світової війни	-	-	-	2		-	-	-	3
Тема 8. Східні слов'яни після Другої світової війни і до сьогодні	-	2	-	2		-	-	-	3
Тема 9. Польща з 1945 до сьогодні.	-	-	-	2		2	-	-	2
Тема 10. Чехословаччина з 1945 р. до сьогодні. Чехія і Словаччина.	-	-	-	2		-	1	-	2
Тема 11. Болгарія з 1944 р. до сьогодні.	-	-	-	1		-	-	-	2
Тема 12. Югославія з 1945 рр. до сьогодні.	-	-	-	1		-	-	-	2
Разом змістовий модуль 2	6	6	-	22		2	2	-	32
Екзамен (підготовка)	-	-	-	30		-	-	-	30
Всього годин	14	14	-	62		4	4	-	82

Теми семінарських занять
(не передбачено навчальним планом)

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1.	Реформи Катерини II в Російській імперії: зміст і соціально-політичні наслідки	2	-
2.	Суспільне та економічне становище польських земель під анексією трьох імперій (1815 – 1864 роки)	2	1
3.	Думська монархія в Російській імперії	2	-
4.	Відновлення Болгарської держави та її розвиток на шляху до повної незалежності (1879 – 1908 рр.)	2	1
5.	Російська революція 1917 року: альтернативи суспільного розвитку	2	1
6.	Розвиток Польської республіки (1918 – 1939 рр.)	1	-
7.	Розвиток Чехословацької республіки (1918 – 1939 рр.)	1	1
8.	Перебудова в СРСР: від часткових перетворень до зміни моделі суспільного розвитку (1985 – 1991 рр.)	2	-
Разом годин		14	4

Теми лабораторних занять

(не передбачено навчальним планом)

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма

1.	Розклад кріпосництва і розвиток капіталістичних відносин у Російській імперії в другій половині XVIII – першій половині XIX ст.	1	2
2.	Внутрішня політика Російської імперії в другій половині XVIII ст.	1	2
3.	Внутрішня і зовнішня політика царизму у першій половині XIX ст.	1	2
4.	Польські землі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	1	2
5.	Чеські та словацькі землі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	1	2
6.	Південні слов'яни у боротьбі за державну незалежність у другій половині XVIII – 70-ті роки XIX ст.	1	2
7.	Суспільно-політичне життя Росії в другій половині XIX ст.	1	2
8.	Східні слов'яни на межі XIX-XX ст.	1	2
9.	Західні слов'яни в другій половині XIX – на початку XX ст.	1	2
10.	Південнослов'янські народи наприкінці XIX – на початку XX ст.	1	2
11.	Російська революція 1917 року та утвердження тоталітарного режиму в СРСР	2	3
12.	Утворення нових слов'янських держав у ЦПСЄ внаслідок Першої світової війни та їхній розвиток у міжвоєнний період	2	3
13.	Розвиток Польської республіки (1918 – 1939 рр.)	2	3
14.	Розвиток Чехословацької республіки (1918 – 1939 рр.).	2	3

15.	Розвиток Королівства сербів, хорватів та словенців – Югославського королівства (1918 – 1941 рр.)	2	3
16.	Болгарія в 1918 – 1941 рр.	2	3
17.	Слов'янські народи в роки Другої світової війни	2	3
18.	Східні слов'яни після Другої світової війни і до сьогодні	2	3
19.	Польща з 1945 до сьогодні.	2	2
20.	Чехословаччина з 1945 р. до сьогодні. Чехія і Словаччина.	2	2
21.	Болгарія з 1944 р. до сьогодні.	1	2
22.	Югославія з 1945 рр. до сьогодні.	1	2
Разом годин		62	82

Форми поточного та підсумкового контролю

Усні відповіді на практичних заняттях, тести (тематичні, модульні, підсумкові) (МКР), письмова самостійна робота, реферати та реферативні повідомлення, електронні презентації (ІНДЗ), екзамен (усний або письмовий).

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточний контроль і модульний контроль, самостійна робота та ІНДЗ						Екзамен	Сума
Змістовий модуль 1	МКР	Змістовий модуль 2	МКР	Самостійна робота	ІНДЗ		
до 20	до 2	до 20	до 3	до 10	до 5	до 40 балів	до 100 балів

Шкала оцінювання успішності студентів

Сума балів за всі види навчальної діяльності за 100-бальною шкалою	Форма семестрового контролю
	<i>екзамен</i>
	<i>Значення оцінки</i>
90 – 100	відмінно
75-89	добре
60-74	задовільно
35-59	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Інструменти, обладнання та програмне забезпечення

Карти, атласи, відеообладнання, проєктор, комп'ютер, електронні презентації, наукова та навчальна література.

Рекомендовані джерела інформації

Основна:

- Баран З., Кріль М. Історія Югославії. 1918-1980 рр. Львів, 1997.
- Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2020.
- Зінько О., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Вінниця, 2017.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) / За ред. В.І.Ярового. Київ, 2018.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. Київ, 1997.

- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2021.
- Кріль М. Історія Словаччини. Львів, 2016.
- Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2017.
- Яровий В.І. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. Київ, 1996, 2001, 2021.
- Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. Київ, 1997, 2022.

Додаткова:

- Баран З., Полещук Т. Країни Центральної та Східної Європи в міжвоєнний період (навчально-методичний посібник). Львів, 1999.
- Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ, 2000.
- Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918-1920 років: політико-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької Республіки. Київ, 1997.
- Кріль М. Суспільно-політичний розвиток Словаччини. 1945-1996. Львів, 1996.
- Кріль М., Чорній В. Історія південних і західних слов'ян. Хронологічна таблиця і методичні поради. Львів, 1993.
- Лахно О.П. Особливості національно-культурного відродження у Чорногорії та Сербії у XVIII-XIX ст. Збірник матеріялаў Міжнароднай навукова-практычнай інтэрнэт-канферэнцыі «Краіны Цэнтральнай, Усходняй і Паўднёва-Усходняй Еўропы ў гістарычным дыскурсе Заходняй цывілізацыі» (7 красавіка 2020 года). Палтава-Віцебск, 2020. С. 160-175.
- Лахно, О. П., Муханов, В. М., & Лагодич, М. М. (2026). Колективна пам'ять і репрезентації ХХ ст. в українській та польській історіографії: компаративний підхід. Вісник гуманітарних наук, (15) 2026.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18383369>
- Манусевич О.Я. Нариси з історії Польщі. Київ, 1954.

- Полещук Т. Історія Росії XIX – початку XX ст.: Навч. посіб. Львів: ПАІС, 2008.
- Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. Київ, 2001.
- Стеблій Ф.І. Революції 1848–1849 рр. у Європі і Україна. Київ, 1973.
- Тронько Т. Методика вивчення теми “Утвердження тоталітаризму в СРСР” у курсі історії слов’янських народів. Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання: збірник наукових праць за матеріалами Шостого Всеукраїнського науково-практичного семінару (25 – 26 березня 2010 р.). Полтава: Друкарська майстерня, 2010. С.232 – 241.
- Тронько Т. Суспільно-історичні характеристики Чехословаччини напередодні антитоталітарних трансформацій. Духовні, політичні та освітні практики в соціокультурному розвитку людства (компаративні нариси) : колект. монографія / за ред. Ю. Вільхового та Т. Тронько. Полтава: ПНПУ, 2023. С. 274 – 297.
- Тронько Т., Костиренко Т. Використання проєктної технології при викладанні новітньої історії слов’янських народів (з досвіду роботи). Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал, вип.8 / Заг. ред. проф. Михайличенко О.В. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка. 2020. С.13 - 18.
- Popovych, N., Lukashenko, A., Lavretski, R., Lakhno, O., & Bohdan, B. (2025). The Use of Genocide in the Formation of State Propaganda: Russian Practice and its Impact on World Peace. *International Journal on Culture, History, and Religion*, 7(S11.2), pp. 232–249.
<https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/16651/1/12%2BPopovych%2Bet%2Bal.pdf>

Інформаційне забезпечення:

Best Online Resources For East European Genealogy [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.archives.com/experts/alzo-lisa/eastern-european-genealogy-resources.html>

Bibliografia Historii Polskiej [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bibliografia.ipn.gov.pl/>

Center for Urban History of East Central Europe [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org>

Central European University [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://history.ceu.hu/>

Digital Archives : Russian and East European Area Studies [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://libguides.bodleian.ox.ac.uk/content.php?pid=152328&sid=1292974>

Documents in East-Central European History [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.academia.edu/Documents/in/East-Central_European_History

East Central European Genealogy and Local History: Sources for Research [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.loc.gov/rr/genealogy/bib_guid/eastcen/

Eastern Europe History and Politics [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lib.berkeley.edu/MRC/easterneurope.html>

Eastern European Studies [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.academia.edu/Documents/in/Eastern_European_Studies

Historical Atlas of Central Europe [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://www.washington.edu/uwpress/search/books/MAGHCR.html>

Historical Maps of Eastern Europe [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://alabamamaps.ua.edu/historicalmaps/europe/eastern_europe/eastern_europe.html

History of Poland: Primary Documents [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://alabamamaps.ua.edu/historicalmaps/europe/eastern_europe/eastern_europe.html

Maps of Central and Eastern European countries [Электронный ресурс]. Режим доступа:

http://archive.rec.org/REC/Maps/eur_map.html

Primary Sources History of Eastern Europe [Электронный ресурс]. Режим доступа:

<http://libguides.slu.edu/content.php?pid=398795&sid=3265315>

The Institute of National Remembrance: Commission for the Prosecution of Crimes Against the Polish Nation [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ipn.gov.pl/portal/>

Uniwersytet Jagielloński [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.uj.edu.pl/>

СИЛАБУС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Галузь знань	01 Освіта
Спеціальність	014.03 Середня освіта (Історія)
Освітня програма	Освітньо-професійна «Середня освіта (Історія)»
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Статус освітнього компонента	Нормативна навчальна дисципліна професійної підготовки
Період викладання	4 курс, 8 семестр
Форма навчання	Денна / заочна
Мова навчання	Українська
Кредити ЄКТС / загальна кількість годин	3 / 90
Формат освітнього компонента	Лекції, практичні заняття, модульні контрольні роботи, самостійна робота, ІНДЗ
Форма контролю	Екзамен
Матеріально-технічне забезпечення	Корпоративне веб-середовище G-Suite, інтерактивна дошка INTECH, проектори та екрани для презентацій, навчальна та навчально-методична література, карти, атласи, ілюстративні матеріали, електронні презентації, бібліотечні фонди, Інтернет-ресурси.
Сторінка освітнього компонента	https://classroom.google.com

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧІВ

	Лекції	Практичні / семінарські / лабораторні
П І Б	Лахно Олександр Петрович	Лахно Олександр Петрович
Науковий ступінь	Кандидат історичних наук	Кандидат історичних наук
Вчене звання	Доцент	Доцент
Профайл	http://historic.pnpu.edu.ua/index.php/lahno	http://historic.pnpu.edu.ua/index.php/lahno
E-mail	historicc@gmail.com	historicc@gmail.com
Консультації	Очні індивідуальні консультації відповідно до затвердженого графіка консультацій викладачів кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання або, у разі виникнення потреби, в інший час і спосіб (очно або on-line, індивідуально або для групи)	Очні індивідуальні консультації відповідно до затвердженого графіка консультацій викладачів кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання або, у разі виникнення потреби, в інший час і спосіб (очно або on-line, індивідуально або для групи)

АНОТАЦІЯ ДО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Короткий опис, особливості, переваги	Історія зарубіжних слов'ян є складовою частиною світової історії, під якою ми розуміємо шлях, пройдений людством за період свого існування. Найближчі сусіди України — західні, південні та східні слов'яни — впродовж багатьох століть відігравали й відіграють своєрідну і
---	--

важливу роль не лише в історії Європи, а й світу. З давніх давен слов'янські народи мають тісні контакти з українцями. Зумовлюється це як етнічною та територіальною близькістю, мовними та культурними традиціями, так багатомісячними переплетіннями історичних доль слов'ян, розумінням непростих сюжетів їхніх взаємин. Тому вивчення курсу відкриває для студентів можливість глибшого та різнобічного осягнення минувшини й сьогодення нашої держави.

Взаємини між слов'янськими народами та сусідніми країнами завжди були набагато різноманітнішими, ніж це може здатися з перегляду сучасної літератури. Не тільки нові політичні реалії — незалежні Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія, Сербія тощо та їх роль у формуванні сучасної Європи, а й мова, інтелектуальна атмосфера, досягнення світової гуманістики вимагають перегляду усталених поглядів на тих, хто живе поряд, близько чи далеко. Треба спробувати з'ясувати, чому і як минулі покоління сприймали сучасну їм дійсність, вимагали в ній свого місця й створювали неповторну культуру. Все це повинно показувати, що всі народи більшою чи меншою мірою причетні до цивілізаційних здобутків, які стали надбанням людства і з яких ми сьогодні можемо користатися.

Теоретичний та практичний курс доповнений завданнями для самостійної роботи, списком монографічної літератури, питаннями для самоконтролю. Рівень опанування програмою даного курсу студентами визначається на основі рейтингової системи оцінювання. Курс

	розрахований для студентів денної та заочної форм навчання. Опанування теоретичними знаннями з курсу дозволить використовувати їх у фаховій діяльності вчителя історії, формувати оціночні та власні судження на основі ознайомлення з різними гіпотезами і концепціями науковців.
Мета	Розуміння головних закономірностей і тенденцій соціально-економічного, політичного та культурного розвитку зарубіжних слов'ян упродовж Нового та Новітнього часу в контексті основних напрямів розвитку людської цивілізації
Перед-реквізити	Історія зарубіжних слов'ян (частина I)
Пост-реквізити	-
Загальні компетентності, якими повинен оволодіти здобувач після завершення вивчення освітнього компонента	ЗК 3. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; зберігати та примножувати цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань. ЗК 8. Здатність до збору, обробки, збереження, продукування і передачі професійно важливої інформації з метою її використання в рамках професійного контенту.
Фахові (спеціальні) компетентності,	ФК 1. Здатність володіти базовими загальними знаннями з історії, а саме, розуміти загальну структуру історичної науки, предмет і завдання її дослідження, знати ключові історичні події та явища, що відносяться до основних

<p>якими повинен оволодіти здобувач після завершення вивчення освітнього компонента</p>	<p>хронологічних періодів історії, від стародавнього до новітнього, орієнтуватися в сучасному стані розвитку історичної науки в обсязі, необхідному для здійснення професійної діяльності.</p> <p>ФК 2. Здатність орієнтуватися в історичному просторі, а саме, співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн та природними умовами; використовувати історичні карти, пояснювати причини і наслідки історичних подій, процесів вітчизняної та всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин та геополітичні чинники розвитку країн; характеризувати історичний процес та його регіональні особливості.</p> <p>ФК 3. Здатність до самостійного пошуку, аналізу, систематизації й інтерпретації різних джерел (електронних, письмових, архівних, усних тощо), наукової інформації з історії окремого регіону, України та всесвітньої історії; спроможність виявляти тенденційну інформацію й пояснювати її необ'єктивність.</p> <p>ФК 4. Здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки подій світової та вітчизняної історії, аналізувати сучасні цивілізаційні трансформації, критично оцінювати й прогнозувати їхній вплив на соціальні процеси, розуміти зв'язок між подіями сьогодення і процесами в минулому.</p> <p>ФК 5. Здатність формулювати оцінки і версії історичного руху й розвитку, порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб з позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати власну позицію щодо суперечливих питань історії; виявляти інтереси,</p>
--	---

	<p>потреби, протиріччя в позиціях соціальних груп і окремих осіб та їх роль в історичному процесі, тенденції і напрями історичного розвитку; оцінювати різні версії й думки про минулі історичні події.</p> <p>ФК 6. Здатність використовувати професійну і предметну термінологію та форми її вираження в усній та письмовій формах українською мовою.</p>
<p>Результати навчання (ПРН – для обов’язкових освітніх компонентів, РНД – для вибіркових освітніх компонентів)</p>	<p>ПРН 5. Аналізувати наукові тексти різних жанрів, користуватися різними базами даних наукової та освітньої інформації; представляти власні тексти навчального та творчо-пошукового характеру (есе, курсова робота).</p> <p>ПРН 7. Знати основні закономірності історичного процесу, напрями етногенезу, етнічної історії народів, найважливіші факти та події минулого українського народу і світових цивілізацій, аналізувати їх у порівнянні та взаємозв’язку.</p> <p>ПРН 8. Знати періодизацію і характеристики основних етапів історії окремого регіону, України та світової історії загалом.</p> <p>ПРН 9. Встановлювати причинно-наслідкові зв’язки розвитку суспільно-політичних, економічних, культурних процесів в історії України і зарубіжних країн.</p> <p>ПРН 10. Знати та аналізувати основні явища і процеси української і зарубіжної культури, характеризувати важливі періоди розвитку національної культури.</p> <p>ПРН 11. Володіти категорійно-понятійним апаратом історичних дисциплін, знати і застосовувати психолого-педагогічну і методичну термінологію й номенклатуру в процесі характеристики освітнього процесу.</p>

ПРН 12. Визначати роль людського чинника в історії, давати характеристики історичних особистостей, розкривати внутрішні мотиви їхніх дій, складати політичні та історичні портрети визначних діячів української та всесвітньої історії.

ПРН 14. Вміти обробляти і аналізувати інформацію з різних джерел, використовувати сучасні інформаційні технології для пошуку інформації та у навчанні історії; володіти навичками роботи з історичними документами, джерелами.

ПОЛІТИКА КУРСУ

Успішному вивченню дисципліни сприяють відвідування й конспектування лекцій, матеріали яких становлять своєрідний “скелет” теми, базову структуру необхідних знань. Поглиблені знання з теми студенти отримують, готуючись до практичних занять та виконуючи завдання для самостійної роботи. При підготовці до практичних занять важливим є опрацювання рекомендованої до теми літератури, а не лише матеріалів лекцій та підручника. Заохочується вільне володіння підготовленим матеріалом (а не читання конспекту), оперування зазначеним до кожної теми переліком понять та термінів. Дискусія повинна бути творчою, змістовною, доказовою, коректною.

На кожному практичному занятті викладач оцінює підготовлені студентами виступи, активність у дискусії, вміння формулювати та відстоювати свою позицію. За активну участь в обговоренні винесених на практичне заняття питань, використання додаткової літератури передбачено заохочення балами (до 2 балів), які додаються до набраних за виконання необхідних видів завдань.

При виконанні завдань потрібно дотримуватися визначених строків. У разі пропуску занять знання матеріалу перевіряється

у визначеній разом із студентом формі (тестовий контроль або співбесіда).

Правила поведінки на заняттях (лекційних і практичних) відповідають вимогам загального етикету (не запізнюватися, дотримуватися культури мовлення, поважати думку інших тощо). Виконання завдань і робота на заняттях має відповідати вимогам Кодексу академічної доброчесності Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (<http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/kodeks-ad-sajt.pdf>). Дотримання цінностей доброчесності (повага, довіра, справедливість, відповідальність, чесність) є обов'язковим. Мовою викладання є українська.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Групові (лекційні та практичні заняття), самостійна робота, індивідуальні консультації, дискусії, робота в інтернет-класі; словесний, наочний, пояснювальний, проблемний та частково-пошуковий.

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Методи контролю	Усний, письмовий, відкриті творчі / проєктні завдання
Критерії оцінювання аудиторної роботи	<p>Засвоєння лекційного матеріалу перевіряється під час практичних занять.</p> <p>Оцінювання знань студентів на практичних заняттях проводиться за 5-ти бальною шкалою. На занятті пропонується якісне оцінювання знань студентів шляхом виставляння балів від «1» до «5».</p> <p>Позначення «5» - глибока, розгорнута відповідь зі знанням джерел та історіографії з теми.</p> <p>Позначення «4» - правильна стисла відповідь.</p> <p>Позначення «3» - поверхова відповідь.</p>

	<p>Позначення «2» - поверхова відповідь з наявністю окремих помилок.</p> <p>Позначення «1» - розкриття тільки окремого аспекту питання.</p> <p>Позначення «0» виставляється студентові за відмову від відповіді на занятті через невідповідність, або через відсутність на занятті без поважної причини.</p> <p>Підсумкова кількість балів за роботу студента на практичних заняттях визначається як сума отриманих балів (до 40).</p> <p>Пропущене заняття студент може «відпрацювати» у формі, визначеній викладачем та кафедрою. Як правило, «відпрацювання» проходить у вигляді написання і захисту реферату на визначену викладачем тему (вимоги до додаткової реферативної роботи встановлюються викладачем та кафедрою окремо) або з допомогою Гугл клас рум.</p>
<p>Критерії оцінювання самостійної роботи (ІНДЗ – за наявності)</p>	<p>Самостійна робота студента є основним видом засвоєння навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Метою самостійної роботи є вироблення студентами навичок і вміння працювати з літературою, віднаходити головні, стержневі аспекти проблем, що потребують твердого засвоєння, здатності визначити свою позицію щодо дискусійних ідей чи концепцій і аргументовано її обґрунтувати. Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем програми курсу в цілому, так і деяких розділів тем, написання рефератів, підготовка реферативних матеріалів з наукових публікацій по важливих проблемах даної навчальної</p>

	<p>дисципліни, відповіді на тестові завдання тощо. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється у вигляді написання конспектів відповідей та рефератів.</p> <p>Критерії оцінювання самостійної роботи (оцінюється в діапазоні від 0 до 10 балів):</p> <ul style="list-style-type: none"> - глибоке розкриття проблеми, з відображенням авторської позиції – 8-10 балів, - обґрунтоване розкриття проблеми – 6-7 балів, - тема розкрита неповно – 4-5 балів, - відповіді суто компілятивного рівня – 2-3 бали, - розкритий лише окремий аспект - 1 бал, - самостійна робота не проведена - 0 балів. <p>Критерії оцінювання ІНДЗ (оцінюється в діапазоні від 0 до 5 балів):</p> <ul style="list-style-type: none"> - глибоке розкриття проблеми, з відображенням авторської позиції - 5 балів, - обґрунтоване розкриття проблеми - 4 бали, - тема розкрита неповно - 3 бали, - робота суто компілятивного рівня - 2 бали, - розкритий лише окремий аспект завдання - 1 бал, - ІНДЗ не виконано - 0 балів.
<p>Критерії оцінювання модульних контроль-них робіт</p>	<p>Запитання модульної контрольної роботи (МКР) мають проблемний або тестовий характер і відображають увесь навчальний матеріал дисципліни. Кожне питання, включене до варіанту МКР, позначене відповідною кількістю балів за його правильне виконання. Максимальна кількість балів за МКР - 5 балів.</p>

Критерії оцінювання екзамену	<p>Екзамен зараховується по сумі балів за три завдання в екзаменаційному білеті. Максимальна кількість отриманих балів – 40. Екзамен усний у вигляді співбесіди. Екзамен також може бути проведено в письмовій або комп'ютеризованій формі.</p>	
Шкала оцінювання успішності студентів	Сума балів, накопичених студентом у процесі вивчення освітнього компонента	Рівень досягнення студентом запланованих результатів навчання з освітнього компонента
	90-100	<p>Вільне володіння засвоєним матеріалом з Історії зарубіжних слов'ян, глибоке й всебічне розкриття теоретичних питань, розуміння ключових питань історії регіону, оперування науковою термінологією, залучення при відповіді рекомендованої до опрацювання літератури, орієнтація в історіографічних оцінках проблем регіону, аргументація власних тверджень, здійснення аналізу й висновків.</p>
	89-75	<p>Достатньо повне володіння основним матеріалом, розуміння ключових питань Історії зарубіжних</p>

		слов'ян, обґрунтований виклад матеріалу, розкриття змісту теоретичних питань в основному, залучення при цьому опрацьованої літератури, використання наукової термінології, але подекуди присутня недостатня глибина й аргументація, неістотні неточності.
	60-74	Посереднє володіння вивченим матеріалом з Історії зарубіжних слов'ян, відтворення основного змісту матеріалу, знання окремої літератури, відсутній глибокий аналіз і всебічне обґрунтування ключових питань історії регіону, слабке розуміння наукової термінології, істотні неточності.
	35-59	Часткове володіння вивченим матеріалом з предмету, його фрагментарне відтворення, нечіткі уявлення про основні теоретичні питання дисципліни, допускаються істотні помилки, нерозуміння основної наукової термінології.
	0-34	Володіння навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускаються істотні помилки, відповіді лише на запитання, що потребують однослівної відповіді. Результати навчання майже відсутні або відсутні повністю (0).

ДИДАКТИЧНА КАРТА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Форми організації навчальної діяльності	Лекції		Практичні / семінарські заняття		Лабораторні заняття		Самостійна робота		Оцінювання (кількість балів за тему)
Назва змістового модуля, теми	К-ть годин (денна)	К-ть годин (заочна)	К-ть годин (денна)	К-ть годин (заочна)	К-ть годин (денна)	К-ть годин (заочна)	К-ть годин (денна)	К-ть годин (заочна)	
Змістовий модуль 1.									
ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН У НОВИЙ ЧАС									
Тема 1. Розклад кріпосництва і розвиток капіталістичних відносин у Російській імперії в другій половині XVIII – першій половині XIX ст.	1	-	-	-	-	-	1	2	2
Тема 2. Внутрішня політика Російської імперії в другій половині XVIII ст.	1	-	2	-	-	-	1	2	2
Тема 3. Внутрішня і зовнішня політика царизму у першій половині XIX ст.	1	-	-	-	-	-	1	2	2
Тема 4. Польські землі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	2	-	2	1	-	-	1	2	2
Тема 5. Чеські та словацькі землі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	2	-	-	-	-	-	1	2	2
Тема 6. Південні слов'яни у боротьбі за державну незалежність у другій половині XVIII – 70-ті роки XIX ст.	-	2	-	-	-	-	1	2	2
Тема 7. Суспільно-політичне життя Росії в другій половині XIX ст.	1	-	2	-	-	-	1	2	2
Тема 8. Східні слов'яни на межі XIX-XX ст.	-	-	-	-	-	-	1	2	2

Тема 9. Західні слов'яни в другій половині XIX – на початку XX ст.	-	-	-	-	-	-	1	2	2
Тема 10. Південнослов'янські народи наприкінці XIX – на початку XX ст.	-	-	2	1	-	-	1	2	2
Змістовий модуль 2.									
ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН У НОВІТНІЙ ЧАС									
Тема 1. Російська революція 1917 року та утвердження тоталітарного режиму в СРСР	-	-	2	1	-	-	2	3	2
Тема 2. Утворення нових слов'янських держав у ЦПСЄ внаслідок Першої світової війни та їхній розвиток у міжвоєнний період.	-	-	-	-	-	-	2	3	2
Тема 3. Розвиток Польської республіки (1918 – 1939 рр.).	2	-	1	-	-	-	2	3	2
Тема 4. Розвиток Чехословацької республіки (1918 – 1939 рр.).	2	-	1	-	-	-	2	3	2
Тема 5. Розвиток Королівства сербів, хорватів та словенців – Югославського королівства (1918 – 1941 рр.)	2	-	-	-	-	-	2	3	2
Тема 6. Болгарія в 1918 – 1941 рр.	-	-	-	-	-	-	2	3	2
Тема 7. Слов'янські народи в роки Другої світової війни	-	-	-	-	-	-	2	3	2
Тема 8. Східні слов'яни після Другої світової війни і до сьогодні	-	-	2	-	-	-	2	3	2
Тема 9. Польща з 1945 до сьогодні.	-	2	-	-	-	-	2	2	2
Тема 10. Чехословаччина з 1945 р. до сьогодні. Чехія і Словаччина.	-	-	-	1	-	-	2	2	2
Тема 11. Болгарія з 1944 р. до сьогодні.	-	-	-	-	-	-	1	2	2
Тема 12. Югославія з 1945 рр. до сьогодні.	-	-	-	-	-	-	1	2	2
Модульна контрольна робота									6
Самостійна робота									5
ІНДЗ									5

Екзамен	-	-	-	-	-	-	30	30	
Всього (кіл-ть год)	14	4	14	4	-	-	62	82	
Розподіл балів	Аудиторна, самостійна робота та ІНДЗ								60
	Екзамен								40
	Усього балів								100

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Основні	<p>Баран З., Кріль М. Історія Югославії. 1918-1980 рр. Львів, 1997.</p> <p>Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2020.</p> <p>Зінько О., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Вінниця, 2017.</p> <p>Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) / За ред. В.І.Ярового. Київ, 2018.</p> <p>Історія південних і західних слов'ян. Підручник. Київ, 1997.</p> <p>Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2021.</p> <p>Кріль М. Історія Словаччини. Львів, 2016.</p> <p>Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2017.</p> <p>Яровий В.І. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. Київ, 1996, 2001, 2021.</p> <p>Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. Київ, 1997, 2022.</p>
Додаткові	<p>Баран З., Полещук Т. Країни Центральної та Східної Європи в міжвоєнний період (навчально-методичний посібник). Львів, 1999.</p> <p>Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ, 2000.</p> <p>Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918-1920 років: політико-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької Республіки. Київ, 1997.</p> <p>Кріль М. Суспільно-політичний розвиток Словаччини. 1945-1996. Львів, 1996.</p> <p>Кріль М., Чорній В. Історія південних і західних слов'ян. Хронологічна таблиця і методичні поради. Львів, 1993.</p> <p>Лахно О.П. Особливості національно-культурного відродження у Чорногорії та Сербії у XVIII-XIX ст. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи у гістаричному дискурсі Західної цивілізації» (7 квітня 2020 года). Палтава-Віцебск, 2020. С. 160-175.</p> <p>Манусевич О.Я. Нариси з історії Польщі. Київ, 1954.</p> <p>Полещук Т. Історія Росії XIX – початку ХХ ст.: Навч. посіб. Львів: ПАІС, 2008.</p> <p>Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. Київ, 2001.</p> <p>Стеблій Ф.І. Революції 1848–1849 рр. у Європі і Україні. Київ, 1973.</p> <p>Тронько Т. Методика вивчення теми “Утвердження тоталітаризму в СРСР” у курсі історії слов'янських народів. Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання: збірник наукових праць за матеріалами</p>

	<p>Шостого Всеукраїнського науково-практичного семінару (25 – 26 березня 2010 р.). Полтава: Друкарська майстерня, 2010. С.232 – 241.</p> <p>Тронько Т. Суспільно-історичні характеристики Чехословаччини напередодні антигиталітарних трансформацій. Духовні, політичні та освітні практики в соціокультурному розвитку людства (компаративні нариси) : колект. монографія / за ред. Ю. Вільхового та Т. Тронько. Полтава: ПНПУ, 2023. С. 274-297.</p> <p>Тронько Т., Костиренко Т. Використання проєктної технології при викладанні новітньої історії слов'янських народів (з досвіду роботи). Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал, вип.8 / Заг. ред. проф. Михайличенко О.В. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка. 2020. С.13-18.</p> <p>Popovych, N., Lukashenko, A., Lavretski, R., Lakhno, O., & Bohdan, B. (2025). The Use of Genocide in the Formation of State Propaganda: Russian Practice and its Impact on World Peace. International Journal on Culture, History, and Religion, 7(SI1.2), pp. 232–249. https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/16651/1/12%2BPopovych%2Bet%2Bal.pdf</p>
<p>Електронні</p>	<p>Best Online Resources For East European Genealogy [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.archives.com/experts/alzo-lisa/eastern-european-genealogy-resources.html</p> <p>Bibliografia Historii Polskiej [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bibliografia.ipn.gov.pl/</p> <p>Center for Urban History of East Central Europe [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.lvivcenter.org</p> <p>Central European University [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://history.ceu.hu/</p> <p>Digital Archives : Russian and East European Area Studies [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://libguides.bodleian.ox.ac.uk/content.php?pid=152328&sid=1292974</p> <p>Documents in East-Central European History [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.academia.edu/Documents/in/East-Central_European_History</p> <p>East Central European Genealogy and Local History: Sources for Research [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.loc.gov/rr/genealogy/bib_guid/eastcen/</p> <p>Eastern Europe History and Politics [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.lib.berkeley.edu/MRC/easterneurope.html</p> <p>Eastern European Studies [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.academia.edu/Documents/in/Eastern_European_Studies</p> <p>Historical Atlas of Central Europe [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.washington.edu/uwpress/search/books/MAGHCR.html</p> <p>Historical Maps of Eastern Europe [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://alabamamaps.ua.edu/historicalmaps/europe/eastern_europe/eastern_europe.html</p> <p>History of Poland: Primary Documents [Електронний ресурс]. Режим доступу:</p>

http://alabamamaps.ua.edu/historicalmaps/europe/eastern_europe/eastern_europe.html

Maps of Central and Eastern European countries [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://archive.rec.org/REC/Maps/eur_map.html

Primary Sources History of Eastern Europe [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://libguides.slu.edu/content.php?pid=398795&sid=3265315>

The Institute of National Remembrance: Commission for the Prosecution of Crimes Against the Polish Nation [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ipn.gov.pl/portal/>

Uniwersytet Jagielloński [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.uj.edu.pl/>

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА: РЕФОРМИ КАТЕРИНИ ІІ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ЗМІСТ І СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

План:

1. Скликання та діяльність Уложеної комісії як прояв політики «освіченого абсолютизму».
2. Політика Катерини ІІ в галузі центрального і місцевого управління.
3. Соціальна політика Катерини ІІ.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему через поняття «освічений абсолютизм».
  - Постійно аналізуйте: що було проголошено vs що реально відбулося.
  - Ведіть таблицю: реформа — мета — результат — наслідки.
- Ключова постать: Катерина ІІ.

1. Уложена комісія:

👉 Що опрацювати:

- Причини скликання (1767).
- Склад і представництво станів.
- «Наказ» Катерини.

👉 Що зрозуміти:

- Ідеї Просвітництва (законність, права).
- Обмежений характер реформ.

👉 Важливо: Комісія не створила нового кодексу законів.

👉 Питання:

Чому реформа залишилася незавершеною?

2. Адміністративна політика:

- 👉 Що вивчити:
- Реформа губерній (1775).
- Посилення місцевої влади.

- Централізація управління.

👉 Зверніть увагу:

- Зростання ролі дворянства.

- Чітка ієрархія управління.

👉 Важливо: Держава стала більш керованою.

👉 Питання:

Чи сприяли реформи зміцненню абсолютизму?

3. Соціальна політика:

👉 Що опрацювати:

- «Жалувана грамота дворянству» (1785).

- «Жалувана грамота містам».

👉 Що зрозуміти:

- Посилення привілеїв дворян.

- Закріпачення селян.

👉 Важливий контекст: Повстання Пугачова.

👉 Питання:

Чому політика була вигідна дворянству?

Ключова ідея теми:

Реформи Катерини II:

- поєднували ідеї Просвітництва,

- але фактично зміцнювали абсолютизм,

- і посилювали соціальну нерівність.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте схему: ідеї → реформи → реальні наслідки.

- Виділіть суперечність реформ.

- Порівняйте з реформами Петра I.

Типові помилки:

- Вважати реформи повністю прогресивними.

- Ігнорувати становище селян.

- Не бачити зв'язку з абсолютизмом.

Міні-чеклист:

✓ Розумію суть «освіченого абсолютизму».

✓ Знаю основні реформи.

- ✓ Можу пояснити їх наслідки.
- ✓ Бачу суперечності політики.

Джерела

Катерина II. Наказ Комісії для складання проекту нового Уложення (1767 р.) / пер. з рос. // Історія Росії XVIII ст.: збірник документів. Київ: Вища школа, 1990. С. 112–148.

Катерина II. Жалувана грамота дворянству (1785 р.) // Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія / за ред. О. О. Шевченка. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 214–221.

Катерина II. Жалувана грамота містам (1785 р.) // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. Київ : Атіка, 2006. С. 198–207.

Законодавство Російської імперії XVIII ст.: збірник документів. Київ : Либідь, 1995. 384 с.

Історія Росії XVIII ст. : документи і матеріали / упоряд. В. М. Мордвінцев. Київ: Освіта, 2001. 352 с.

Наукові праці (монографії, підручники, навчальні посібники)

Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ : Генеза, 2000. 360 с.

Історія зарубіжних слов'ян : навч. посіб. / за ред. Л. Зашкільняка. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 520 с.

Історія Росії : у 2 т. / за ред. В. А. Смолія. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 1. 656 с.

Крип'якевич І. П. Всесвітня історія. Нові часи. Київ : Освіта, 1995. 304 с.

Орлик В. М. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 432 с.

Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Київ: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.

Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 720 с.

Статті та аналітичні дослідження

Бородкін Л. І. Політика «освіченого абсолютизму» Катерини II та її соціальні наслідки // Український історичний журнал. 2008. № 4. С. 112–128.

Ковальчук В. М. Адміністративні реформи Катерини II та формування бюрократичної системи Російської імперії // Наукові записки з історії. 2012. Вип. 15. С. 89–101.

Литвин В. М. Соціальна політика Російської імперії у другій половині XVIII ст. // Проблеми історії України. 2010. Вип. 8. С. 54–70.

Довідкові видання

Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2005–2013.

Всесвітня історія : словник-довідник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Генеза, 2002. 480 с.

ТЕМА: СУСПІЛЬНЕ ТА ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ПІД АНЕКСІЄЮ ТРЬОХ ІМПЕРІЙ (1815 – 1864 РОКИ)

План:

1. Утворення і розвиток Королівства Польського. Боротьба поляків за незалежність: Листопадове та Січневе повстання.
2. «Велика еміграція» і національно-визвольний рух у 30 – 40-ві роки XIX століття. Краківська республіка та її устрій.
3. Польські землі під владою Габсбургів. Польський національний рух під час революції 1848 – 1849 років.
4. Особливості розвитку Великого Познанського князівства у першій половині XIX століття.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему через порівняння трьох імперій: Російської, Австрійської, Пруської.

- Побудуйте таблицю: регіон — політика — економіка — національний рух.
- Виділіть головну ідею: поляки без держави, але з активним національним рухом.
- Орієнтуйтеся на логіку: репресії → спротив → поразки → еволюція руху.

1. Королівство Польське і повстання:

☞ Що опрацювати:

- Рішення Віденського конгресу.
- Автономія Королівства Польського.
- Політика Російської імперії.

☞ Ключові події:

- Листопадове повстання.
- Січневе повстання.

☞ Що зрозуміти:

- Причини поразок.
- Наслідки: ліквідація автономії.

☞ Питання:

Чому збройна боротьба була неуспішною?

2. «Велика еміграція» і Краківська республіка:

☞ Що вивчити:

- Причини еміграції після повстань.
- Політичні центри за кордоном.

☞ Ключове: Краківська республіка.

☞ Що зрозуміти:

- Роль інтелігенції.
- Перехід від збройної боротьби до ідейної.

☞ Питання:

Як еміграція впливала на національний рух?

3. Польські землі під владою Габсбургів:

☞ Що опрацювати:

- Становище Галичини.
- Соціально-економічна відсталість.

👉 Подія: Революція 1848 року.

👉 Що зрозуміти:

- Активізація національного руху.
- Обмежені результати.

👉 Питання:

Чому Галичина була найбільш відсталою?

4. Велике Познанське князівство (Пруссія):

👉 Що вивчити:

- Політика германізації.
- Економічний розвиток.

👉 Важливо: Поєднання модернізації і національного тиску.

👉 Що зрозуміти: Роль економіки у збереженні нації.

👉 Питання:

Чому саме тут поляки досягли економічного прогресу?

Ключова ідея теми:

👉 Польські землі:

- поділені між трьома імперіями,
- розвиваються нерівномірно,
- зберігають сильний національний рух.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте схему: імперія → політика → реакція поляків.
- Виділіть відмінності між трьома регіонами.
- Зверніть увагу на зміну форм боротьби.

Типові помилки:

- Розгляд Польщі як єдиного простору.
- Ігнорування регіональних відмінностей.
- Перебільшення ролі повстань.

Міні-чеклист:

- ✓ Розумію різницю між трьома імперіями.
- ✓ Знаю ключові повстання.
- ✓ Можу пояснити роль еміграції.
- ✓ Бачу еволюцію національного руху.

Джерела

Акти і документи з історії Польщі (1815–1864 рр.) : збірник матеріалів / упоряд. М. Кравчук. Київ : Вища школа, 1998. 412 с.

Віденський конгрес 1814–1815 рр. : документи і матеріали / упоряд. О. Бойко. Київ : Либідь, 2005. 356 с.

Конституція Королівства Польського 1815 р. // Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія / за ред. О. О. Шевченка. Київ : Юрінком Інтер, 2003. С. 278–289.

Маніфести та документи Листопадового повстання 1830–1831 рр. Київ : Освіта, 2001. 240с.

Матеріали Січневого повстання 1863–1864 рр.: збірник документів. Київ: Наукова думка, 2010. 384 с.

Селянська реформа в Польщі 1864 р.: документи та матеріали / упоряд. В.Литвин. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

Наукові праці (монографії, підручники, навчальні посібники)

Історія зарубіжних слов'ян : навч. посіб. / за ред. Л. Зашкільняка. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 520 с.

Історія Центрально-Східної Європи / за ред. Л. Зашкільняка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 660 с.

Козак Н. І. Польські землі у складі Російської імперії (1815–1864 рр.) : монографія. Київ: Наукова думка, 2009. 384 с.

Кучерук О. В. Соціально-економічний розвиток польських земель у ХІХ ст. Київ : Либідь, 2013. 368 с.

Литвин В. М. Історія Польщі. Київ : Наукова думка, 2005. 432 с.

Плохій С. М. Європа між імперіями: історія Центрально-Східної Європи ХІХ ст. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 496 с.

Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 720 с.

Статті та наукові розвідки

Баран З. А. Економічна політика Російської імперії щодо Царства Польського (1815–1863 рр.) // Український історичний журнал. 2014. № 3. С. 89–104.

Ковальчук В. М. Соціальна структура польського суспільства у першій половині XIX ст. // Наукові записки з історії. 2012. Вип. 18. С. 55–71.

Марчук Л. І. Листопадове повстання 1830–1831 рр. та його вплив на політику імперій // Проблеми історії Центрально-Східної Європи. 2010. Вип. 5. С. 102–118.

Рудницький С. В. Січневе повстання 1863–1864 рр.: соціальні та економічні передумови // Історичний архів. 2015. № 10. С. 76–91.

Довідкові видання

Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005–2013.

Всесвітня історія : словник-довідник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Генеза, 2002. 480 с.

Історія Польщі : енциклопедичний довідник / за ред. Л. Зашкільняка. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 608 с.

ТЕМА: ДУМСЬКА МОНАРХІЯ

План:

1. Зміни державного ладу в Росії впродовж 1905 — 1906 рр.
2. Початок російського парламентаризму: діяльність I і II Державних дум.
3. Утворення політичних партій, їхні програми.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему як перехід від самодержавства до обмеженої монархії.
- Орієнтуйтеся на логіку: революція → поступки влади → обмежений парламентаризм → відкат.
- Побудуйте таблицю: подія — зміст — наслідки.
- Ключова постать: Микола II.

1. Зміни державного ладу (1905–1906 рр.):

Ключові події:

- Революція 1905 року.
- Маніфест 17 жовтня 1905 року.

👉 Що опрацювати:

- Причини революції.
- Обіцянки влади (права, свободи, парламент).

👉 Важливо:

- Збереження самодержавних елементів.
- Обмежений характер реформ.

👉 Питання:

Чи справді Росія стала конституційною монархією?

2. I та II Державні думи:

👉 Що вивчити:

- Склад і політичні сили.
- Основні вимоги (земельне питання, права).

👉 Особливості:

- I Дума — радикальні вимоги → розпуск.
- II Дума — конфлікт із владою → розпуск.

👉 Важливо: Конфлікт між парламентом і царем.

👉 Питання:

Чому думи не стали ефективним органом влади?

3. Політичні партії:

👉 Що опрацювати:

- Ліберальні (кадети).
- Помірковані (октябристи).
- Ліві (соціал-демократи, есери).

👉 Що зрозуміти:

- Різницю програм.
- Соціальну базу партій.

👉 Важливо: Формування багатопартійності.

👉 Питання:

Яка партія була найближча до влади?

Ключова ідея теми:

👉 Думська монархія — це:

- спроба обмежити самодержавство,
- але зі збереженням влади царя,

- і слабким парламентом.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте схему: самодержавство → реформи → думи → криза.

- Порівняйте I та II Думи.

- Виділіть суперечності системи.

Типові помилки:

- Вважати думи повноцінним парламентом.

- Ігнорувати роль царя.

- Плутати програми партій.

Міні-чеклист:

✓ Розумію причини революції.

✓ Знаю роль Маніфесту 1905 р.

✓ Орієнтуюся в діяльності дум.

✓ Розрізняю політичні партії.

Джерела

Вибрані документи з історії Росії початку ХХ ст. (1900–1917 рр.) : збірник документів / упоряд. О. П. Рєєнт. Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. 432 с.

Державна дума Російської імперії: стенографічні звіти та матеріали (1906–1917 рр.): хрестоматія. Київ : Либідь, 2008. 512 с.

Маніфест 17 жовтня 1905 року // Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія / за ред. О. О. Шевченка. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 356–359.

Основні державні закони Російської імперії 23 квітня 1906 р. // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. Київ : Атіка, 2006. С. 360–374.

Політичні партії Російської імперії початку ХХ ст. : програмні документи і матеріали. Київ: Освіта, 2010. 384 с.

Наукові праці (монографії, підручники, навчальні посібники)

Історія зарубіжних слов'ян : навчальний посібник / за ред. Л. Зашкільняка. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 520 с.

Історія Росії : у 2 т. / за ред. В. А. Смолія. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 2. 704 с.

- Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за ред. О. О. Шевченка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 720 с.
- Касьянов Г. В. Модерна Росія: політичні процеси початку ХХ століття. Київ : Критика, 2012. 416 с.
- Орлик В. М. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 432 с.
- Плохій С. М. Європа між імперіями: історія Центрально-Східної Європи ХІХ – початку ХХ ст. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 496 с.
- Реєнт О. П. Російська революція 1905–1907 рр. та її вплив на суспільно-політичні процеси у Східній Європі. Київ : Інститут історії України НАН України, 2005. 368 с.
- Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

Статті та наукові дослідження

- Баран З.А. Політичні партії в Державній думі Російської імперії (1906–1917 рр.) // Український історичний журнал. 2011. № 2. С. 85–101.
- Ковальчук В. М. Реформа державного управління 1905–1906 рр. та формування думської монархії // Наукові записки з історії. 2014. Вип. 22. С. 73–88.
- Литвин В. М. Парламентаризм у Російській імперії на початку ХХ століття // Історичний архів. 2013. № 9. С. 45–60.
- Марченко О. І. Еволюція виборчого законодавства Російської імперії 1905–1912 рр. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. 2016. Вип. 25. С. 112–129.

Довідкові видання

- Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005–2013.
- Всесвітня історія : словник-довідник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Генеза, 2002. 480 с.
- Політична історія ХХ століття : енциклопедичний довідник / за ред. О.П.Реєнта. Київ: Парламентське видавництво, 2010. 624 с.

ТЕМА: ВІДНОВЛЕННЯ БОЛГАРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ РОЗВИТОК НА ШЛЯХУ ДО ПОВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1879 – 1908 РР.)

План:

1. Тирновська конституція – основний закон відродженої Болгарської держави.
2. Возз'єднання Східної Румелії з Князівством Болгарія.
3. Політична криза 1886 – 1887 років. Диктатура Стефана Стамболова.
4. Проголошення незалежності Болгарії.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему як процес: автономія → конституційна держава → кризи → незалежність.
- Працюйте з картою: Князівство Болгарія + Східна Румелія.
- Виділіть ключові поняття: конституція, автономія, возз'єднання, незалежність.
- Звертайте увагу на роль особистостей і зовнішніх факторів.

1. Тирновська конституція (1879):

Що опрацювати:

- Основні принципи державного устрою.
- Права і свободи громадян.

Важливо:

- Одна з найдемократичніших конституцій того часу.
- Обмеження влади монарха.

Що зрозуміти: Співвідношення: князь ↔ парламент.

Питання:

Чому конституція мала прогресивний характер?

2. Возз'єднання Східної Румелії (1885):

Ключова подія: Возз'єднання Болгарії.

Що вивчити:

- Причини об'єднання.
- Роль національного руху.

Важливо:

- Реакція великих держав.
- Сербсько-болгарська війна.

👉 Питання:

Чому возз'єднання стало можливим?

3. Політична криза (1886–1887):

👉 Що опрацювати:

- Переворот і відсторонення князя.
- Боротьба політичних сил.

👉 Ключова постать: Стефан Стамболов.

👉 Важливо:

- Диктатура як спосіб стабілізації.
- Орієнтація на незалежну політику.

👉 Питання:

Чи була диктатура виправданою?

4. Проголошення незалежності (1908):

👉 Ключова подія: Проголошення незалежності Болгарії.

👉 Що зрозуміти:

- Перехід від автономії до повної державності.
- Міжнародний контекст.

👉 Важливо: Болгарія → царство.

👉 Питання:

Чому саме 1908 рік став вирішальним?

Ключова ідея теми:

👉 Болгарія пройшла шлях:

- від залежної автономії,
- через політичні кризи,
- до повної незалежності.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте схему: конституція → об'єднання → криза → незалежність.
- Виділіть роль: внутрішніх факторів, міжнародної політики.
- Зверніть увагу на послідовність подій.

Типові помилки:

- Ігнорування ролі великих держав.
- Недооцінка політичних криз.
- Розгляд подій ізольовано.

Міні-чеклист:

- ✓ Знаю основні події і дати.
- ✓ Розумію логіку розвитку держави.
- ✓ Орієнтуюся в персоналіях.
- ✓ Можу пояснити шлях до незалежності.

Джерела

Берлінський трактат 1878 р. // Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики : хрестоматія / за ред. С. В. Віднянського. Київ : Генеза, 2006. С. 214–228.

Тирновська конституція 1879 р. // Конституції країн Європи : хрестоматія / за ред. О.О.Шевченка. Київ : Юрінком Інтер, 2004. С. 132–148.

Документи з історії Болгарії (1878–1908 рр.) : збірник матеріалів / упоряд. М.І.Павленко. Київ : Наукова думка, 2009. 368 с.

Маніфест про проголошення незалежності Болгарії 22 вересня 1908 р. // Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія. Київ : Атіка, 2006. С. 245–248.

Сан-Стефанський мирний договір 1878 р. // Історія міжнародних договорів: збірник документів. Київ : Либідь, 2003. С. 198–210.

Наукові праці (монографії, підручники, навчальні посібники)

Історія зарубіжних слов'ян : навчальний посібник / за ред. Л. Зашкільняка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 520 с.

Історія Південно-Східної Європи / за ред. С. В. Віднянського. Київ : Наукова думка, 2009. 688 с.

Ковальчук В. М. Болгарія в системі міжнародних відносин кінця ХІХ – початку ХХ ст. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 352 с.

Павленко М. І. Політичний розвиток Болгарії (1879–1908 рр.) : монографія. Київ: Либідь, 2011. 384 с.

Плохій С. М. Європа між імперіями: історія Центрально-Східної Європи XIX – початку XX ст. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 496 с.

Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 720 с.

Статті та наукові дослідження

Баран З. А. Тирновська конституція 1879 р. та становлення парламентаризму в Болгарії // Український історичний журнал. 2013. № 5. С. 98–114.

Кучерук О. В. Економічна модернізація Болгарії наприкінці XIX ст. // Наукові записки з історії. 2014. Вип. 20. С. 66–82.

Литвин В. М. Балканська політика великих держав та проголошення незалежності Болгарії 1908 р. // Проблеми історії міжнародних відносин. 2015. Вип. 11. С. 121–139.

Марченко О. І. Об'єднання Князівства Болгарського та Східної Румелії 1885 р. і його міжнародні наслідки // Історичний архів. 2016. № 12. С. 73–89.

Довідкові видання

Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005–2013.

Всесвітня історія : словник-довідник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Генеза, 2002. 480 с.

Історія Болгарії : енциклопедичний довідник / за ред. С. В. Віднянського. Київ : Наукова думка, 2012. 512 с.

ТЕМА: РОСІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 РОКУ. АЛЬТЕРНАТИВИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ РОСІЇ У ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ

План

1. Ставлення партій революційної демократії (есерів та меншовиків) до повалення самодержавства в Росії та до Тимчасового уряду.

2. Діяльність Тимчасового уряду як ліберально-демократична альтернатива. Місце Корніловського заколоту у ході Російської революції 1917 року.
3. Еволюція поглядів більшовиків на революцію в Росії (1903 р.— жовтень 1917 р.).

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему через ключове питання: які шляхи розвитку Росії були можливі у 1917 р.?
- Побудуйте схему: самодержавство → Лютнева революція → двовладдя → жовтень.
- Порівнюйте політичні сили: ліберали — есери/меншовики — більшовики.
- Звертайте увагу на еволюцію позицій, а не лише факти.

1. Есери та меншовики:

Що опрацювати:

- Ставлення до повалення самодержавства.
- Позиція щодо Тимчасового уряду.

Що зрозуміти:

- Підтримка буржуазно-демократичного етапу.
- Відмова від негайної соціалістичної революції.

Важливо: Орієнтація на співпрацю з урядом.

Питання:

Чому ці партії не змогли утримати владу?

2. Тимчасовий уряд:

Подія: Лютнева революція.

Що вивчити:

- Склад і політика уряду.
- Демократичні реформи.

Проблеми:

- Війна.
- Аграрне питання.
- Двовладдя.

Важлива подія: Корніловський заколот.

👉 Що зрозуміти:

- Криза влади.
- Ослаблення ліберальної альтернативи.

👉 Питання:

Чому уряд не зміг стабілізувати ситуацію?

3. Більшовики:

👉 Ключова постать: Володимир Ленін.

👉 Що опрацювати:

- Програма з 1903 р.
- Квітневі тези.

👉 Що зрозуміти:

- Перехід до гасла «Вся влада радам».
- Радикалізація позиції.

👉 Ключова подія: Жовтнева революція.

👉 Питання:

Чому саме більшовики перемогли?

Ключова ідея теми:

👉 У 1917 р. існували альтернативи:

- ліберально-демократична (Тимчасовий уряд),
- соціалістична поміркована (есери, меншовики),
- радикальна (більшовики).

👉 Перемогла найбільш радикальна модель.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте таблицю: сила — цілі — методи — результат.
- Порівняйте програми партій.
- Виділіть причини перемоги більшовиків.

Типові помилки:

- Зведення революції лише до жовтня.
- Ігнорування альтернатив.
- Недооцінка ролі двовладдя.

Міні-чеклист:

- ✓ Розумію політичні сили.
- ✓ Знаю ключові події.

- ✓ Можу пояснити альтернативи.
- ✓ Бачу причини перемоги більшовиків.

Джерела

- Акти і документи революції 1917 року в Росії : збірник матеріалів / упоряд. О. П. Реєнт. Київ : Інститут історії України НАН України, 2007. 512 с.
- Декрети радянської влади (1917–1918 рр.) : збірник документів. Київ : Політвидав України, 1989. 384 с.
- Документи Тимчасового уряду Росії (березень–жовтень 1917 р.) : хрестоматія. Київ: Либідь, 2006. 336 с.
- Ленін В. І. Держава і революція. Київ : Політвидав України, 1987. 128 с.
- Мілюков П. М. Історія другої російської революції / пер. з рос. Київ : Основи, 1993. 472с.
- Програми та документи політичних партій Росії 1917 року. Київ : Освіта, 2009. 368 с.

Наукові праці (монографії, підручники, навчальні посібники)

- Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ : Генеза, 2000. 360 с.
- Історія зарубіжних слов'ян : навчальний посібник / за ред. Л. Зашкільняка. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 520 с.
- Історія Росії : у 2 т. / за ред. В. А. Смолія. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 2. 704 с.
- Касьянов Г. В. Модерна Росія: політичні процеси початку XX століття. Київ: Критика, 2012. 416 с.
- Плохій С. М. Європа між імперіями: історія Центрально-Східної Європи XIX – початку XX ст. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 496 с.
- Реєнт О. П. Росія у революційну добу 1917 року. Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 384 с.

Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 720 с.

Статті та наукові дослідження

Баран З.А. Лютнева революція 1917 р.: політичні альтернативи розвитку Росії // Український історичний журнал. 2012. № 2. С. 76–93.

Ковальчук В. М. Жовтневий переворот 1917 р. та встановлення більшовицької влади // Наукові записки з історії. 2014. Вип. 23. С. 54–70.

Литвин В. М. Тимчасовий уряд і проблема демократичної трансформації Росії // Проблеми історії України ХХ ст. 2013. Вип. 18. С. 101–118.

Марченко О. І. Альтернативні моделі державного розвитку Росії у 1917 р. // Історичний архів. 2016. №12. С. 88–104.

Довідкові видання

Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005–2013.

Всесвітня історія : словник-довідник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Генеза, 2002. 480 с.

Політична історія ХХ століття : енциклопедичний довідник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Парламентське видавництво, 2010. 624 с.

ТЕМА: РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1939 РР.)

План

1. Становлення польської державності у 1918 – 1921 рр.
2. Польська Республіка у період парламентської демократії (1921 – 1926 рр.).
3. Травневий державний переворот 1926 р. Встановлення режиму “санації”, його характерні риси.
4. Особливості розвитку другої Речі Посполитої в 1930-х роках.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему як послідовність етапів: відновлення держави → демократія → криза → авторитаризм → зовнішні виклики.
- Обов'язково працюйте з картою (кордони після війни).
- Побудуйте таблицю: період — політична система — проблеми — результати.
- Ключова постать: Юзеф Пілсудський.

1. Становлення державності (1918–1921):

👉 Що опрацювати:

- Відновлення незалежності після Першої світової.
- Формування органів влади.

👉 Ключові події:

- Польсько-радянська війна.
- Ризький мирний договір.

👉 Що зрозуміти:

- Проблема кордонів.
- Багатонаціональний склад.

👉 Питання:

Чому становлення держави було складним?

2. Парламентська демократія (1921–1926):

👉 Що вивчити:

- Конституція 1921 р.
- Багатопартійність.

👉 Проблеми:

- Часта зміна урядів.
- Політична нестабільність.

👉 Важливо: Слабкість парламентської системи.

👉 Питання:

Чому демократія не була ефективною?

3. Переворот 1926 р. і «санација»:

👉 Подія: Травневий переворот 1926 р.

👉 Що опрацювати:

- Причини перевороту.
- Характер режиму.
- 👉 Що зрозуміти: «Санація» = стабілізація через авторитаризм.
- 👉 Важливо:
  - Обмеження демократії.
  - Посилення виконавчої влади.

👉 Питання:

Чи можна вважати цей режим диктатурою?

4. Польща у 1930-х роках:

👉 Що вивчити:

- Економічні труднощі.
- Соціальні проблеми.
- 👉 Зовнішня політика: Балансування між Німеччиною і СРСР.
- 👉 Події: Зростання міжнародної напруги.
- 👉 Що зрозуміти: Вразливість держави.

👉 Питання:

Чому Польща не змогла уникнути катастрофи 1939 р.?

Ключова ідея теми:

👉 Польща:

- відновила незалежність,
  - не змогла стабілізувати демократію,
  - перейшла до авторитаризму,
  - стала жертвою міжнародних факторів.
- Як готуватися ефективно:*
- Побудуйте схему: 1918 → 1921 → 1926 → 1939.
  - Порівняйте: демократія vs санація.
  - Виділіть внутрішні та зовнішні причини кризи.

Типові помилки:

- Ігнорування міжвоєнного періоду як цілісного процесу.
- Перебільшення ролі лише внутрішніх факторів.
- Недооцінка міжнародної ситуації.

Міні-чеклист:

✓ Знаю етапи розвитку Польщі.

- ✓ Розумію причини перевороту.
- ✓ Орієнтуюся в політичній системі.
- ✓ Можу пояснити причини падіння.

Джерела

Акти і документи з історії Польщі (1918–1939 рр.) : збірник матеріалів / упоряд. М.І.Павленко. Київ : Наукова думка, 2010. 456 с.

Конституція Польської Республіки 1921 р. (Березнева конституція) // Конституції країн Європи : хрестоматія / за ред. О. О. Шевченка. Київ : Юрінком Інтер, 2004. С. 214–230.

Конституція Польської Республіки 1935 р. (Квітнева конституція) // Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія. Київ : Атіка, 2006. С. 298–312.

Програмні документи польських політичних партій міжвоєнного періоду. Київ: Освіта, 2011. 384 с.

Польсько-радянський мирний договір 1921 р. (Ризький мир) // Історія міжнародних договорів : збірник документів. Київ : Либідь, 2003. С. 312–325.

Наукові праці (монографії, підручники, навчальні посібники)

Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до початку ХХІ століття. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 640 с.

Історія зарубіжних слов'ян : навчальний посібник / за ред. Л. Зашкільняка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 520 с.

Історія Центрально-Східної Європи / за ред. Л. Зашкільняка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 660 с.

Ковальчук В. М. Польська держава у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) : монографія. Київ: Наукова думка, 2013. 384 с.

Литвин В. М. Історія Польщі ХХ століття. Київ : Либідь, 2006. 432 с.

Плохій С. М. Європа між імперіями: історія Центрально-Східної Європи ХІХ – початку ХХ ст. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 496 с.

Реєнт О. П. Центрально-Східна Європа у міжвоєнний період. Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. 368 с.
Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 720 с.

Статті та наукові дослідження

Баран З. А. Політична система Другої Речі Посполитої: від парламентської демократії до авторитаризму // Український історичний журнал. 2014. № 3. С. 98–115.

Кучерук О. В. Економічна модернізація Польщі у 1920–1930-х роках // Наукові записки з історії. 2015. Вип. 21. С. 74–91.

Марченко О. І. Травневий переворот 1926 р. та його наслідки для державного устрою Польщі // Історичний архів. 2016. № 13. С. 82–99.

Рудницький С. В. Національна політика Польської Республіки у 1918–1939 рр. // Проблеми історії Центрально-Східної Європи. 2017. Вип. 9. С. 111–128.

Довідкові видання

Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005–2013.

Всесвітня історія : словник-довідник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Генеза, 2002. 480 с.

Історія Польщі : енциклопедичний довідник / за ред. Л. Зашкільняка. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 608 с.

ТЕМА: РОЗВИТОК ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1939 РР.)

План

1. Становлення чехословацької державності. Ідеї “чехословакізму”.
2. Економічний розвиток республіки в 1920 – 1930-х роках.
3. Суспільно-політичний розвиток ЧСР у 1920 – 1930-і роки. Боротьба словаків і німців за автономію.

4. Друга республіка. Зміна внутрішнього устрою держави.

Методичні поради:

Загальні рекомендації:

- Розглядайте тему як модель “успішної демократії → криза → розпад”.
- Побудуйте схему: створення → стабільність → економічна криза → національні конфлікти → крах.
- Працюйте з картою (Чехія, Словаччина, Судети, Підкарпатська Русь).
- Виділіть ключове поняття: чехословакізм.

1. Становлення державності та “чехословакізм”:

👉 Ключові постаті: Томаш Масарик, Едвард Бенеш.

👉 Що опрацювати:

- Утворення держави (1918).
- Конституція 1920 р.

👉 Що зрозуміти:

- Ідея єдиного чехословацького народу.
- Її політичне значення.

👉 Важливо: Проблема національних меншин.

👉 Питання:

Чому “чехословакізм” був суперечливим?

2. Економічний розвиток (1920–1930-ті):

👉 Що вивчити:

- Високий рівень індустріалізації.
- Роль чеських земель.

👉 Важливо: ЧСР — одна з найрозвиненіших країн регіону.

👉 Проблема: Світова економічна криза.

👉 Що зрозуміти: Нерівномірність розвитку.

👉 Питання:

Як криза вплинула на політику?

3. Суспільно-політичний розвиток:

👉 Що опрацювати:

- Парламентська демократія.

- Багатопартійність.

👉 Конфлікти:

- Словацький автономізм.

- Судетсько-німецьке питання.

👉 Важливо: Зростання радикальних рухів.

👉 Що зрозуміти: Внутрішня нестабільність.

👉 Питання:

Чому національне питання стало ключовим?

4. Друга республіка:

👉 Ключова подія: Мюнхенська угода.

👉 Що опрацювати:

- Втрата Судетів.

- Ослаблення держави.

👉 Що зрозуміти:

- Перехід до авторитаризму.

- Розпад держави.

👉 Важливо: Втрата демократичної моделі.

👉 Питання:

Чому держава не змогла зберегти незалежність?

Ключова ідея теми:

👉 Чехословаччина:

- була стабільною демократією,

- але не вирішила національні проблеми,

- і стала жертвою міжнародної політики.

Як готуватися ефективно:

- Побудуйте таблицю: період — політика — економіка — проблеми.

- Виділіть 3 ключові фактори краху: внутрішні, економічні, зовнішні.

Типові помилки:

- Ідеалізація ЧСР як “ідеальної демократії”.

- Ігнорування національного питання.

- Недооцінка ролі зовнішніх сил.

Міні-чеклист:

- ✓ Розумію етапи розвитку ЧСР.
- ✓ Знаю економічні особливості.
- ✓ Орієнтуюся в політичних конфліктах.
- ✓ Можу пояснити причини розпаду.

Джерела

Акти і документи з історії Чехословаччини (1918–1939 рр.) : збірник матеріалів / упоряд. О.В.Кучерук. Київ : Наукова думка, 2011. 432 с.

Конституція Чехословацької Республіки 1920 р. // Конституції країн Європи : хрестоматія / за ред. О. О. Шевченка. Київ : Юрінком Інтер, 2004. С. 231–249.

Мюнхенська угода 1938 р. // Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики : хрестоматія / за ред. С. В. Віднянського. Київ : Генеза, 2006. С. 342–349.

Програмні документи політичних партій Чехословаччини міжвоєнного періоду. Київ: Освіта, 2012. 368 с.

Сен-Жерменський мирний договір 1919 р. // Історія міжнародних договорів : збірник документів. Київ : Либідь, 2003. С. 276–288.

Наукові праці (монографії, підручники, навчальні посібники)

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи ХХ століття. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 640 с.

Історія зарубіжних слов'ян : навчальний посібник / за ред. Л. Зашкільняка. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 520 с.

Історія Центрально-Східної Європи / за ред. Л. Зашкільняка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 660 с.

Ковальчук В. М. Чехословаччина у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) : монографія. Київ: Наукова думка, 2014. 384 с.

Литвин В. М. Політичний розвиток країн Центральної Європи у 1918–1939 рр. Київ: Либідь, 2008. 432 с.

Плохій С. М. Європа між імперіями: історія Центрально-Східної Європи ХІХ – початку ХХ ст. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 496 с.

Реєнт О. П. Центрально-Східна Європа у міжвоєнний період. Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. 368 с.

Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 720 с.

Статті та наукові дослідження

Баран З.А. Політична система Першої Чехословацької Республіки: особливості парламентаризму // Український історичний журнал. 2015. № 4. С. 92–110.

Кучерук О. В. Економічний розвиток Чехословаччини у 1920–1930-х роках // Наукові записки з історії. 2016. Вип. 24. С. 70–87.

Марченко О. І. Судетська проблема та її роль у міжнародній кризі 1938 р. // Проблеми історії міжнародних відносин. 2017. Вип. 13. С. 118–134.

Рудницький С. В. Національна політика Чехословаччини у міжвоєнний період // Історичний архів. 2018. № 14. С. 83–101.

Довідкові видання

Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005–2013.

Всесвітня історія : словник-довідник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Генеза, 2002. 480 с.

Історія Чехії та Словаччини : енциклопедичний довідник / за ред. Л. Зашкільняка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 512 с.

САМОСТІЙНА РОБОТА З КУРСУ

ТЕМА: РОЗКЛАД КРІПОСНИЦТВА І РОЗВИТОК КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН У РОСІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

1. Дайте визначення основним термінам і поняттям теми:
панщинна система господарства, дрібнотоварне виробництво, відходництво, соціальне розшарування, категорії примусових робітників: приписні, посесійні, віддані за указом; типи мануфактур: державні, вотчинні, селянські, купецькі; мануфактура капіталістична і кріпосницька, генезис капіталізму, розклад і криза феодално-кріпосницької системи господарства, панщинна система, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, торговельне землеробство й скотарство, оренда і купівля землі, відходництво, промисловий переворот, офені.

2. Розв'яжіть тестові завдання:

I рівень — початковий

1. Закінчити речення: "Базою для розвитку капіталістичного виробництва була....."

II рівень — середній

1. Назвати нові системи землеробства.

2. Перерахували нові галузі сільського господарства.

3. Пояснити особливості розвитку Росії:

– примусовий характер найманої праці;

– примусовий характер оренди землі.

III рівень — достатній

1. Визначити особливості економічного розвитку Росії цього періоду.

2. З'ясувати основні дискусійні питання теми.

IV рівень — високий

1. Заповнити таблицю: "Передумови розвитку капіталістичних відносин в Росії".

2. Дати відповідь на питання: "У чому проявилася криза панщинної системи господарства?"

ТЕМА: ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА РОСІЇ В 60 – 70-ТІ РОКИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

1. Скласти розгорнутий план висвітлення таких питань:

- *Зовнішня політика Росії у другій половині ХVІІІ століття: завдання, напрями та наслідки.*
- *Суспільно-політична думка Росії у другій половині ХVІІІ століття:*

а) офіційний напрям суспільно-політичної думки. М.Щербатов як ідеолог дворянської аристократії та основоположник консервативної думки в Росії («О повреждении нравов в России»);

б) російське просвітництво: М. Новіков, Д. Анічкін, Д. Фонвізін, І. Третьяков, С. Десницький.

в) порівняльний аналіз французького та російського Просвітництва;

г) суспільно-політична програма О. Радищева.

- *Основні риси і тенденції розвитку російського мистецтва.*

2. Дайте визначення основних термінів і понять теми:

політика «освіченого абсолютизму», Уложенна комісія, секуляризація, соціальна демагогія, лавірування, генеральне межування, Вільне економічне товариство, «Наказ» Катерини ІІ Уложеній комісії, селянська війна, «пугачовщина», маніфести, передвісники, рушійні сили селянської війни, самозванство, Куйчук-Кайнарджийський мир, Яський мир, декларація про збройний нейтралітет, поділи Речі Посполитої, "особливий прибалтійський порядок", баварська спадщина, Тешенський

конгрес, просвітництво, громадянське суспільство, інтелігенція, офіційний напрям суспільно-політичної думки, консервативно-ліберальна опозиція, вольтеріанство, масонство, сентименталізм, бароко, класицизм.

3. Розв'яжіть тестові завдання:

I рівень — початковий

1. До указаних подій підібрати відповідні дати:

- а) Куйчук-Кайнарджийський мир
- б) Ясський мир
- в) декларація про збройний нейтралітет
- г) перший поділ Речі Посполитої
- д) Тешенський конгрес
- е) другий поділ Речі Посполитої
- ж) третій поділ Речі Посполитої
- з) штурм Ізмаїлу

II рівень — середній

- 1. Визначити чинники Італійського походу О. Суворова.
- 2. З'ясувати мету подорожі Катерини II по Дніпру до Криму.

III рівень — достатній

1. На контурних картах відобразити війни, які вела Росія в другій половині XVIII століття та розширення кордонів держави.

2. Заповнити таблицю: "Основні події в ході першої та другої російсько-турецької воєн":

Дата	Подія	Полководець	Наслідки

IV рівень — високий

1. З'ясуйте, чи можна уважати війни, які вела Росія, загарбницькими? Свою думку аргументуйте.

**ТЕМА: ВНУТРІШНЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЦАРИЗМУ
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ**

1. Дайте визначення основним термінам і поняттям теми:

Державна Рада, міністерства, "молоді друзі", Негласний комітет, указ про "вільних хліборобів", "Вступ до уложення державних законів", "Уставна грамота Російської імперії", єдина система освіти: парафіяльні школи, повітові училища, губернські гімназії, університети; університетський статут, учбові округи.

2. Розв'яжіть тестові завдання:

I рівень — початковий

1. До указаних подій підібрати відповідні дати:

– утворення Державної Ради	– Бухарестський договір,	мирний
– утворення міністерств	– Тільзитський договір,	мирний
– формування Негласного комітету	– Гюлістанський договір,	мирний
– видання указу про "вільних хліборобів"	– битва під Аустерліцем,	
– видання університетського статуту	– битва під Прейсіш Ейлау	
	– Фрідріхсгамський договір.	мирний

2. Дати визначення понять:

– Секретний комітет 6 грудня 1826 року;	– консерватизм;
– III відділення Власної його імператорської величності канцелярії;	– лібералізм;
– кодифікація;	– радикалізм;
– зобов'язані селяни;	– теорія офіційної народності;
– інвентарна система;	– слов'янофіли;
– почесні громадяни.	– західники;
	– теорія общинного (селянського) соціалізму.

II рівень — середній

1. Коротко описати вказані документи:

- «Вступ до уложення державних законів»
- «Державна уставна грамота Російської імперії 1818 – 1819 рр.»

2. Які університети виникли в Росії на початку XIX століття?

3. Коротко викласти основний зміст університетського статуту.

4. Визначити основні напрями зовнішньої політики Росії на початку XIX століття.

5. З'ясувати причини загострення міжнародних відносин на початку XIX століття.

6. Закінчіть речення:

а) Вищим орденом Російської імперії був .....

б) Жіночий придворний орден.....

в) Воєнний орден.....

III рівень — достатній

1. Дати відповідь на питання:

а) Що спонукало царизм до проведення реформ ліберального характеру?

б) Чому не були реалізовані наміри Олександра I стосовно ліквідації кріпосного права і зміни форм правління в Росії?

в) Чи могла Росія стати конституційною монархією на початку XIX століття?

2. Заповнити таблицю: "Війни Росії в 1801 – 1812 роках"

Війна	Основні битви	Результати битв	Умови мирного договору
-------	---------------	-----------------	------------------------

3. Закінчіть речення:

Закон про майорати, виданий у..... передбачав.....

4. Визначте заходи уряду, спрямовані на зміцнення становища дворянства.

5. Заповніть таблицю: «Заходи уряду щодо обмеження особистої залежності селян від поміщиків»

Дата	Зміст указу

IV рівень — високий

1. Скласти схему державного управління Росією за проектом М. Сперанського «Вступ до уложення державних законів».

2. Скласти схему державного управління Росією за проектом М. Новосільцева «Державна уставна грамота Російської імперії 1818 – 1819 рр.».

3. З'ясувати, чи відповідала зовнішня політика Росії національним інтересам? Який характер мали ці війни?

4. Скласти тести на одну із запропонованих тем:

1. Участь Росії в антифранцузьких коаліціях (1805; 1806 – 1807 роки). Російсько-французькі відносини в 1808 – 1812 роках.

2. Російсько-іранська війна 1804 – 1813 років.

3. Російсько-турецька війна 1806 – 1812 років. Приєднання Бессарабії.

4. Російсько-шведська війна 1808 – 1809 роки. Приєднання Фінляндії.

5. Дайте оцінку реформі державних селян.

6. Яке значення мали заходи уряду в галузі освіти? Своєю думку аргументуйте.

7. Заповнити порівняльну таблицю: "Основні напрями суспільної думки Росії другої чверті XIX століття"

Консервативний
напрямок

Ліберальний
напрямок

Радикальний
напрямок

Порівняти за вказаними ознаками:

1. Соціальний склад учасників. Представники.

2. Які питання обговорювалися (соціально-економічні, політичні програми, погляди на долю Росії)?

3. Якими методами намагалися облаштувати Росію?

4. Що їх відрізняло від декабристів?

**ТЕМА: ЧЕСЬКІ І СЛОВАЦЬКІ ЗЕМЛІ
НАПРИКІНЦІ ХVІІІ –
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Тестові завдання

I. Початковий рівень:

1. Визначити хронологічні рамки:

– правління Марії Терезії	– запровадження єдиної системи мір і ваги
– правління Йосифа II	– скасування особистої залежності селян
– уведення спільних австро-чеських адміністративних установ	– скасування дискримінаційних заходів стосовно віросповідання
– заснування губерніумів	– закінчення доби освіченого абсолютизму
– запровадження єдиної грошової одиниці	

II. Середній рівень:

1. Дати визначення понять:

– прагматична санкція	– патент про підлеглисть церкви державі
– урбарії	– політика камералізму
– дисиденти	– бароко
– сеймові комітети	– реокатоличення
– толерантний патент	– йосифлянське десятиліття

2. Розкрити зміст патентів:

- про панщину
- про роботи селян
- про підданих

III. Достатній рівень:

1. Поясніть: "Які чинники сприяли тому, що у цей період Чехія стала найрозвинутішою частиною держави Габсбургів?"

2. опишіть основні творчі досягнення двох представників чеської культури.

3. Назвіть скульптора, твори якого і до цього часу прикрашають Карлів міст у Празі.

IV. Високий рівень:

1. Дайте відповідь на питання:

- а) "Чи можна вважати політику "освіченого абсолютизму" періодом модернізації?"
- б) "Чи було Просвітництво у Центрально-Східній Європі завезеним явищем?" Свою думку аргументуйте.

2. З'ясуйте, які пам'ятки чеського мистецтва XVII – XVIII століття збереглися до наших днів. Опишіть ті, що найбільше сподобалися.

ТЕМА: ФОРМУВАННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАХІДНИХ СЛОВ'ЯН (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

Завдання першого рівня

1. Запишіть до словника і вивчіть значення наступних опорних понять і термінів: "червоні", "білі", Віденський компроміс 1890 р., Гаката (Союз східних територій), Транслейтанія, Цислейтанія, "бахівський абсолютизм", Жовтневий диплом, Лютневий патент, табір, младочехи, старочехи, "Фундаментальні статті" 1871 р., рух "свій до свого", "Омладина", історичне чеське право, Меморандум словацького народу, Матиця словацька, Нова школа, Стара школа, гласити, "чехословакізм".
2. Найперше скасування кріпосного права відбулося в польських землях, приналежних
  - А) Російській імперії;
  - Б) Пруссії;
  - В) Австрійській імперії.
3. Статус національної автономії мали польські землі, які у другій половині XIX ст. знаходилися у складі
  - А) Російської імперії;
  - Б) Пруссії;

- В) Австрійської імперії.
4. Найбільш успішно у другій половині XIX ст. процес індустріалізації відбувався на теренах
- Познаньщини;
  - Помор'я;
  - Галичини;
  - Царства Польського
  - верхньої Сілезії.
5. Виберіть твердження, які відповідають дійсності?
- чеська національна буржуазія мала сильні позиції у торгівлі та харчовій промисловості;
  - розвиток капіталізму у сільському господарстві чеських і словацьких земель відбувався американським шляхом;
  - “рух свій до свого” означав об'єднання чеських і словацьких земель в одну державу;
  - для словацьких земель характерним був більш успішний розвиток сільського господарства, а для чеських земель — промисловості.
  - чеські землі мали статус політичної автономії у складі Австро-Угорщини.
6. Заповніть таблицю, використовуючи наведені нижче назви слов'янських земель

Транслейтанія	Цислейтанія

Чехія, Галичина, Познаньщина, Богемія, Моравія, Сілезія, Помор'я, Словаччина.

Завдання другого рівня

- Які факти розвитку польських земель (чеських і словацьких земель) у другій половині XIX століття свідчать про процеси модернізації?
- Знайдіть на карті “Європа у другій половині XIX ст.” польські, чеські та словацькі землі. Запам'ятайте їх місце знаходження та спробуйте його відтворити на самостійно намальованій карті-схемі.
- Заповніть порівняльні таблиці:

**Характеристика розвитку польських земель
у другій половині XIX – на початку XX ст.**

<i>Питання для порівняння</i>	<i>Німеччина</i>	<i>Австро-Угорщина</i>	<i>Росія</i>
<i>1. Які землі увійшли?</i>			
<i>2. Особливості політичного статусу</i>			
<i>3. Особливості соціально-економічного розвитку</i>			
<i>4. Висновок (завдання суспільно-політичного розвитку)</i>			

**Характеристика розвитку чеських та словацьких земель
у другій половині XIX – на початку XX ст.**

<i>Питання для порівняння</i>	<i>Цислейтанія</i>	<i>Транслейтанія</i>
<i>1. Які землі увійшли?</i>		
<i>2. Особливості політичного статусу</i>		
<i>3. Особливості соціально-економічного розвитку</i>		
<i>4. Висновок (завдання суспільно-політичного розвитку)</i>		

**ТЕМА: ПВДЕННІ СЛОВ'ЯНИ У БОРОТЬБИ ЗА
ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ – 70-ТІ РОКИ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Тестові завдання:

I рівень — початковий

1. *Визначте дати подій:*

- перше сербське повстання
- друге сербське повстання
- Аккерманська конвенція
- Адріанопольський мирний договір
- Паризький конгрес

2. *Визначте роки правління:*

- Петра I Негоша
- Данила Петровича-Негоша
- Ніколи Петровича-Негоша

3. *З'ясуйте дати:*

- "Законник чорногорський та Бродський"
- "Законник князя Данила"
- Чорногорсько-турецьке розмежування

II рівень — середній

1. *Дайте визначення понять:*

– болгарське національне	– намісництво
Відродження	– уставобранителі
– "Дамаскіни"	– Народна Скупщина
– гайдучькі пісні	– харадж
– Царгородська унія	– інститут гувернадурства (губернаторства)
– екзархат	– Скупщина
– церковно-народний	– сердари
собр	– кнези,
– схизма	– Уряд суду чорногорського та Бродського
– загально-болгарська	– Народна канцелярія
громада.	– Урядова рада
– Урядовча рада Сербська	
– харач	

- креси
- мусселіми
- Народна Канцелярія
- хаті шериф

– Чорногорсько-турецьке
розмежування

III рівень — достатній

1. З'ясуйте, які зміни у сербське питання внесли рішення:

- а) Аккерманської конвенції
- б) Адріанопольського мирного договору
- в) Паризького конгресу

2. Які ідеї були проголошені у творі "Начертаніє або Програма зовнішньої та національної політики Сербії"?

3. Яке завдання вирішував "Законник чорногорський та Бродський".

4. Проаналізуйте "Законник князя Данила".

IV рівень — високий

1. Порівняйте документи: Конституцію 2 лютого 1835 року та Конституцію 1869 року.

2. Прослідкуйте процес переходу Чорногорії від примітивного республіканського ладу з нашаруваннями родових відносин до абсолютистського деспотичного режиму.

ТЕМА. РОСІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 РОКУ

Завдання першого рівня

1. Запишіть до словника і вивчіть значення наступних опорних понять і термінів: *Тимчасовий Виконавчий комітет Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, Петроградська рада, Тимчасовий уряд, двовладдя, меншовизм (меншовики), коаліційний уряд, Державна нарада у Москві, корніловщина, Директорія, Всеросійська демократична нарада, Передпарламент (Всеросійська Демократична рада), більшовизм (більшовики), більшовизація рад, диктатура пролетаріату, (соціальна) революція, переворот, перманентна революція.*

Завдання другого рівня

1. Заповніть таблицю.

Програма дій основних політичних партій Росії в умовах революції 1917 року

Питання для порівняння	Кадети	Меншовики	Есери	Більшовики
Ставлення до розвитку революції				
Ставлення до Тимчасового уряду				
Ставлення до вирішення соціально-економічних питань				
Ставлення до війни				

2. Заповніть таблицю.

Політика Тимчасового уряду

Параметри аналізу	Успіхи	Прорахунки
Соціально-економічні заходи		
Державне будівництво		
Національне питання		
Ставлення до війни		

3. Підготуйте реферати на теми: “Історичний портрет О.Ф.Керенського”, “Історичний портрет Л.Г.Корнілова”.

4. Опрацюйте публікації В.П. Булдакова, присвячені Російській революції 1917 року, та визначте складники системної кризи імперії ідеократично-патерналістського типу.

4) Другий п'ятирічний план в СРСР тривав:

А) 1931-1934;

В) 1932-1937;

Б) 1933-1937;

Г) 1937-1940.

3. Установіть відповідність між датами та подіями:

18 вересня 1934 р	Прийняття резолюції Х з'їзду РКП(б) "Про єдність партії"
23 серпня 1939 р.	Вступ СРСР до Ліги Націй
5 грудня 1936 р.	Запровадження посади Генерального секретаря РКП(б)
1922 р.	Прийняття "сталінської" Конституції СРСР
1 грудня 1934 р.	Підписання радянсько-німецького договору про ненапад (пакт Молотова-Ріббентропа)
Березень 1921 р.	Смерть С. Кірова

Завдання другого рівня

1. Заповніть таблицю:

Початок Громадянської війни в Росії

<i>Дата початку</i>	<i>Подія</i>	<i>Обґрунтування</i>

2. Заповніть таблицю:

Причини перемоги червоних і поразки білих у Громадянській війні

<i>Причини перемоги червоних</i>	<i>Фактори</i>	<i>Причини поразки білих</i>
	<i>політичні</i>	
	<i>воєнні</i>	
	<i>економічні</i>	
	<i>соціальні</i>	

	<i>моральні</i>	
	<i>зовнішні</i>	

3. Підготуйте історико-біографічні довідки про лідерів білого руху – О.В. Колчака, А.І. Денікіна, П.М. Врангеля.
4. Складіть і заповніть порівняльну таблицю «*Політика «воєнного комунізму» і неї*».
5. Заповніть таблицю:

Радянське суспільство у 1930-і роки

Сфери суспільного життя	Позитив («Про що писали газети?»)	Негатив («Про що газети мовчали?»)
<i>Економіка</i>		
<i>Політика</i>		
<i>Ідеологія</i>		
<i>Культура</i>		
<i>Висновок</i>		

**ТЕМА: РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
(1918 – 1939 РР.)**

Завдання першого рівня

1. Запишіть до словника і вивчіть значення наступних опорних понять і термінів: “*Мала конституція*”, “*санація*”, “*серпнева новела*”, *лінія Керзона*, *Березнева конституція 1921 р.*
2. Виконайте тестові завдання:
  - 2.1. Назвіть, хто очолював Польську партію соціалістичну:
    - А) Ю. Пілсудський;
    - Б) Р. Дмовський;
    - В) І. Дашинський;
    - Г) І. Падеревський.
  - 2.2. Вкажіть, за умовами якого договору до Польщі відійшли Західна Україна та Західна Білорусія:
    - А) Паризького;
    - Б) Брест-Литовського;
    - В) Ризького;

Г) Мюнхенського.

2.3. Визначте основні елементи режиму “санації” в Польщі:

А) обмеження повноважень президента за Конституцією 1935 р.;

Б) відокремлення церкви від держави;

В) обмеження ролі парламенту і розширення повноважень виконавчої влади;

Г) аграрна реформа;

Д) монополія держави на зовнішню торгівлю зерном;

Е) встановлення конституційної монархії;

Є) обмеження впливу політичних партій, свободи слова і друку;

Ж) відсутність централізованого управління економікою, залучення до економіки іноземного капіталу.

Завдання другого рівня

- 1 Розробіть 4 дидактичні завдання різного виду (тест, кросворд, контурна карта тощо) до питання “Польща у системі міжнародних відносин 1918 – 1939 рр.”
- 2 Визначте спільні і відмінні риси між “санацією” та тоталітарними режимами 1930-х років. Чи був, на Вашу думку, “санаційний” режим тоталітарним?
- 3 Складіть схему державних органів влади Польщі за конституцією 1921 р.

ТЕМА: РОЗВИТОК ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1939 РР.)

Завдання першого рівня

1. Запишіть до словника і вивчіть значення наступних опорних понять і термінів: *І Віденський арбітраж, Мюнхенська угода, Судети, “чехословакізм”, ЧСР, ЧСФР.*
2. Вкажіть ключові положення Конституції ЧСР 1920 р.:
  - А) народ – єдине джерело державної влади;
  - Б) вища законодавча влада належить двопалатному парламенту – Національним зборам;

- В) влада монарха обмежена двопалатним парламентом - сеймом;
- Г) президент – глава держави, обирається Національними зборами на 7 років;
- Д) абсентеїзм (відмова від участі у виборах) карається грошовим штрафом;
- Е) проголошення широких демократичних прав і свобод;
- Є) проголошення ЧСР радянською республікою;
- Ж) заборона діяльності політичних партій та громадських організацій.

3. Відновіть речення: *“Юридично акт про входження території Закарпаття, яку ще називали _____, до Чехословацької республіки було підтверджено _____ договором у _____ році.”*

4. Встановіть хронологічну послідовність подій:

- А) прийняття Конституції Чехословаччини;
- Б) обрання Т. Масарика президентом країни;
- В) прийняття Закону про охорону республіки і обмеження страйкового руху;
- Г) президентом Чехословаччини обрано Е. Бекеша;
- Д) затвердження республіканського устрою Чехословаччини;
- Е) Мюнхенська змова;
- Є) створено Судето-німецьку партію;
- Ж) проголошення автономії Словаччини.

Завдання другого рівня

1. Розробіть 4 дидактичні завдання різного виду (тест, кросворд, контурна карта тощо) до питання *“Чехословаччина у системі міжнародних відносин 1918 – 1939 рр.”*

2. При підготовці до другого питання заповніть таблицю:

Чинники економічного розвитку міжвоєнної Чехословаччини

Чинники, що сприяли економічному розвитку	Чинники, що гальмували економічний розвиток

3. Складіть схему державних органів Чехословаччини за конституцією 1920 р.

**ТЕМА: РОЗВИТОК КОРОЛІВСТВА СЕРБІВ,
ХОРВАТІВ ТА СЛОВЕНЦІВ –
ЮГОСЛАВСЬКОГО КОРОЛІВСТВА (1918 – 1941 РР.)**

Питання для самостійного опрацювання

1. Становлення югославської державності. Конституція 1921 р.
2. Соціально-економічний та політичний розвиток КСХС у 1920-х роках.
3. Державний переворот 1929 р. і проголошення Королівства Югославії. Конституція 1931 р.
4. Розвиток Королівства Югославія у 1930-і роки.

Завдання першого рівня

1. Запишіть до словника і вивчіть значення наступних опорних понять і термінів: *Держава СХС, Видовданська конституція, Королівство СХС, скупщина, устави.*

2. Коли було утворено Королівство СХС?

- А) 1918 р.;   В) 1919 р.;
Б) 1924 р.;   Г) 1929 р.

3. Із якими подіями пов'язані наведені дати з історії Югославії?

- А) 1918 р;   Б) 6 січня 1929 р.;   В) жовтень 1934 р.

4. Вкажіть території, які увійшли до Королівства СХС після Першої світової війни:

- А) Сербія;
Б) Трансільванія;
В) Південна Добруджа;
Г) Чорногорія;
Д) Словенія;
Е) Буковина;
Є) Хорватія;
Ж) Сілезія.

Завдання другого рівня

1. Намалюйте карту з позначенням територій, які увійшли до складу Королівства СХС.
2. Що відіграло вирішальну роль у загибелі першої Югославії: внутрішні чи зовнішні чинники?

ТЕМА. БОЛГАРІЯ В 1918 – 1941 РР.

Завдання першого рівня

1. Запишіть до словника і вивчіть значення наступних опорних понять і термінів: *Владайське повстання (Радомирський бунт), БЗНС.*

2. Виконайте тестові завдання:

2.1. Вкажіть, що стало наслідком державного заколоту, ініціатором якого був О. Цанков:

- А) встановлення комуністичної влади;
- Б) встановлення демократичної республіки;
- В) встановлення абсолютної монархії;
- Г) встановлення профашистської диктатури.

2.2. Вкажіть заходи, вжиті в Болгарії за часів правління уряду О. Стамболійського:

- А) встановлення максимуму земельної власності у 30 га;
- Б) введення загальної трудової повинності;
- В) монополія держави на зовнішню торгівлю зерном;
- Г) створення “рожевої гвардії” для боротьби зі страйками;
- Д) покарання винних у втягуванні країни у війну;
- Е) встановлення в країні профашистської диктатури;
- Є) відміна Тирновської конституції;
- Ж) заборона політичних партій та профспілок.

2.3. Вкажіть у хронологічній послідовності події з міжвоєнної історії Болгарії:

- А) сформовано уряд на чолі з О. Стамболійським;
- Б) державний заколот на чолі з О. Цанковим і встановлення диктатури;
- В) встановлення диктатури М. Хорті;

- Г) виникнення фашистської організації “Залізна гвардія”;
- Д) Владайське повстання;
- Е) проведення аграрної реформи;
- Є) Болгарію проголошено республікою, а цар Фердинанд зрікся престолу;
- Ж) проголошення повної незалежності країни.

Завдання другого рівня

1. Що зумовило встановлення монархічної диктатури в 1935 р.?
2. Чим зумовлене нестабільне політичне становище в Болгарії у міжвоєнний період?

ТЕМА: СХІДНІ СЛОВ'ЯНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ І ДО СЬОГОДЕННЯ

Питання для самостійного опрацювання

1. Труднощі відбудовчого періоду. Дискусії з приводу вибору економічної моделі розвитку.
2. Аграрна політика. "Друге розкуркулення".
3. Духовно-політичне життя СРСР в 1945 – 1953 рр.
4. Боротьба за владу після смерті Сталіна. Справа Берії. Протистояння Г. Малєнкова з М. Хрущовим.
5. Соціально-економічні реформи М.Хрущова
6. Лібералізація суспільно-політичного життя в СРСР (1953 – 1964 рр.). “Відлига” і “заморозки” у духовному житті радянського суспільства.
7. Прихід до влади Л.І. Брежнєва. Радянсько-партійна номенклатура.
8. Косигінська реформа 1965 року. Соціально-економічний розвиток СРСР в епоху застою.
9. Суспільно-політичне життя в роки брежнєвської стабілізації.
10. СРСР у 1982- 1985 рр. Ю. Андропов. К. Черненко.
11. Здійснення економічних реформ у Росії.
12. Внутрішня політика Росії. Криза влади у жовтні 1993 р.
13. Суспільно-політичний розвиток Росії у XXI столітті
14. Пострадянський розвиток Білорусії.

Завдання першого рівня:

1. Визначте основні ознаки періоду «застою» в СРСР:

- а) високі темпи науково-технічного прогресу;
- б) переважно екстенсивний шлях розвитку економіки;
- в) підвищення життєвого рівня населення;
- г) дефіцит і низька якість товарів, продовольча криза;
- д) корупція у вищих ешелонах влади;
- е) лібералізація суспільно-політичного життя, припинення репресій проти інакодумців;
- є) бездумна експлуатація природних ресурсів;
- ж) розходження між ідеологічними догмами і реаліями життя.

2. Встановіть відповідність між періодами історії СРСР та політичними діячами:

а) 1945—1953 рр.;	1) Л. Брежнєв;
б) 1953—1964 рр.;	2) К. Черненко;
в) 1964—1982 рр.;	3) М. Горбачов;
г) 1985—1991 рр.;	4) М. Хрущов;
	5) В. путін;
	6) Й. Сталін;
	7) Ю. Андропов;
	8) Б. Єльцин.

3. Зазначте реформи, що відбулися у вказані періоди історії СРСР:

а) «відлига»;	1) скасування монополії КПРС на владу;
б) перебудова;	2) освоєння цілих земель;
	3) Закон «Про індивідуальну трудову діяльність»;
	4) реабілітація жертв сталінських репресій;
	5) початок освоєння космосу;
	6) антиалкогольна кампанія;
	7) перехід від галузевого до територіального принципу управління економікою;
	8) розробка нового союзного договору.

Завдання другого рівня:

1. Складіть таблицю, яка б відображала процес суверенізації колишніх республік СРСР.
2. Висловіть своє ставлення до наступних слів: *“Союз жив грішно і помирав страшно”*.

ТЕМА: СЛОВ'ЯНСЬКІ ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ І ДО СЬОГОДЕННЯ

Питання для самостійного опрацювання

1. Розкрийте становлення тоталітарного режиму в Польщі після Другої світової війни та його наслідки.
2. Проаналізуйте державний переворот у лютому 1948 р. і встановлення тоталітарного режиму в Чехословаччині.
3. Охарактеризуйте державний переворот 9 вересня 1944 р. та встановлення комуністичної диктатури в Болгарії.
4. Проаналізуйте розвиток Болгарії в період “радянської моделі” соціалізму.
5. Розкрийте особливості переходу від тоталітарної системи до парламентської демократії у Болгарії та охарактеризуйте сучасний розвиток країни.

ПЕРЕЛІК ІНДЗ

1. Передумови, причини та наслідки Громадянської війни в Росії (1917–1922 рр.).
2. Нова економічна політика в СРСР (1921–1928 рр.).
3. Передумови, причини та етапи утворення СРСР.
4. Індустріалізація та колективізація в СРСР у другій половині 1920-х – 1930-х рр., їхні наслідки та оцінки в історичній науці.
5. Політичні репресії в СРСР у 1930-х рр., їхні наслідки та оцінки в історичній науці.
6. Білорусь у 1918 – 1921 роках. Спроби відновлення державності.
7. Білоруська РСР у 1920-х – 1930-х рр.
8. Соціально-економічний та політичний розвиток Західної Білорусі під владою Польщі (1921–1939 рр.).
9. Основні принципи та тенденції культурного будівництва в СРСР у 1920–1930-х рр.
10. Культурний розвиток БРСР та Західної Білорусі у 1920–1930-х роках.
11. СРСР у Другій світовій війні (1939–1945 рр.): загальна характеристика.
12. Білорусь у Другій світовій війні. Оборонні бої, рух опору та визволення території республіки.
13. Соціально-економічний та політичний розвиток СРСР у післявоєнний період та добу хрущовської відлиги (1945–1964 рр.).
14. Білоруська РСР у 1945–1991 рр.
15. Соціально-економічний та політичний розвиток СРСР у середині 1960-х – у першій половині 1980-х рр.
16. Політика «перебудови» в СРСР (1985–1991 рр.). Соціально-економічний та політичний розвиток.
17. Культура Росії та Білорусі у складі СРСР в 1945–1991 рр.

18. Соціально-економічний та політичний розвиток Російської Федерації у 1991–1999 рр. Економічні реформи. Конституційна криза 1992–1993 рр.
19. Основні тенденції соціально-економічного та політичного розвитку Російської Федерації у XXI ст.
20. Російсько-українські відносини на сучасному етапі (90-і рр. XX – XXI ст.).
21. Білорусько-українські відносини на сучасному етапі (90-і рр. XX – XXI ст.).
22. Соціально-економічний та політичний розвиток Республіки Білорусь у 90-х роках XX ст.
23. Соціально-економічний та політичний розвиток Республіки Білорусь у XXI ст.
24. Культура Росії та Білорусі на сучасному етапі (90-і роки XX – XXI ст.).
25. Польща у 1918–1926 рр. Відновлення та розвиток держави.
26. Польська держава у 1926 – 1939 рр. Режим «санації».
27. Польща в роки Другої світової війни.
28. Соціально-економічний та політичний розвиток Польської Народної Республіки у середині 1940-х – 1960-х рр.
29. Польська Народна Республіка у 1970-х – 1980-х рр.
30. Соціально-економічне та політичне становище Польської Республіки у 90-х роках XX ст. «Шокова терапія» Бальцеровича.
31. Республіка Польща у XXI ст. Соціально-економічний та політичний розвиток.
32. Культура Польщі у 20-х рр. XX – XXI ст.
33. Польсько-українські відносини на сучасному етапі.
34. Утворення та розвиток Чехословацької республіки (1918–1929 рр.). Томаш Масарик.
35. Чехословаччина у 1930-х роках. Рух судетських німців. Мюнхенська угода 1938 р.
36. Чехословаччина в роки Другої світової війни.
37. Чехословаччина у другій половині 1940-х – 1960-х рр. «Празька весна» 1968 р. та її придушення.

38. Чехословаччина у 1970-х – на початку 1990-х рр.: головні тенденції розвитку. Причини поділу країни у 1992 р.
39. Соціально-економічний та політичний розвиток Чехії у 90-х рр. XX – XXI ст.
40. Соціально-економічний та політичний розвиток Словаччини у 90-х рр. XX – XXI ст.
41. Культура Чехії та Словаччини у 20-х рр. XX – XXI ст.
42. Болгарія в добу правління БЗНС (1919–1923 рр.) та режиму «Демократичної згоди» (1923 – 1931 рр.).
43. Соціально-економічний та політичний розвиток Болгарії в 1930-х рр. Диктатура царя Бориса III.
44. Болгарія у Другій світовій війні.
45. Становлення режиму «народної демократії» у Болгарії у середині 1940-х – першій половині 1950-х рр.
46. Болгарія у період правління Тодора Живкова (1954–1989 рр.).
47. Соціально-економічний та політичний розвиток Болгарії у 90-х рр. XX – XXI ст.
48. Культура Болгарії у 20-х рр. XX – XXI ст.
49. Утворення й розвиток Королівства сербів, хорватів та словенців (1918–1929 рр.). Видовданська конституція 1921 р.
50. Соціально-економічний та політичний розвиток Югославії у 1929–1939 рр. Диктатура короля Олександра I.
51. Югославія в роки Другої світової війни.
52. Соціально-економічний та політичний розвиток Югославії у післявоєнний період (1945–1950 рр.). Радянсько-югославський конфлікт та його наслідки.
53. Югославія у 1950-х – 1970-х рр. Політика самоврядного соціалізму. Постать Й.Броз Тіто.
54. Югославія у 1980-х рр. Передумови та причини розпаду СФРЮ.
55. Союзна Республіка Югославія (1992–2003 рр.). Соціально-економічний та політичний розвиток. Міжетнічні війни.
56. Сербія та Чорногорія у XXI ст.
57. Хорватія і Словенія у 90-х рр. XX – XXI ст.
58. Боснія і Герцеговина у 90-х рр. XX – XXI ст.

59. Македонія у 90-х рр. XX – XXI ст.
60. Культура народів Югославії у 20-х рр. XX – XXI ст.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Розкрийте сутність та особливості впровадження політики «освіченого абсолютизму» в Росії. Проаналізуйте діяльність «Уложеної комісії» як прояв політики «освіченого абсолютизму».
2. Охарактеризуйте реформи Катерини II, їхній зміст і соціально-політичні наслідки.
3. Розкрийте зміст реформаторської діяльності Олександра I в Росії. Поясніть причини зміни його внутрішньополітичного курсу.
4. Охарактеризуйте самодержавно-бюрократичну модель державних перетворень у Російській імперії другої чверті XIX ст.
5. Проаналізуйте соціальну структуру населення Російської імперії кінця XVIII – першої половини XIX ст. Охарактеризуйте становище різних категорій залежного селянства (поміщицьких, удільних і державних).
6. Доведіть наявність кризи панщинної системи та охарактеризуйте розвиток промисловості в Російській імперії першої половини XIX століття.
7. Визначте передумови виникнення декабристського руху. Порівняйте програми Південного і Північного товариств, їхні погляди на вирішення проблем російської дійсності.
8. Визначте та охарактеризуйте основні напрями суспільної думки Росії наприкінці 20-х – на початку 30-х років XIX століття.
9. Визначте причини Великих реформ, охарактеризуйте головні документи та розкрийте зміст реформи 1861 року.
10. Визначте обумовленість, особливості та розкрийте зміст основних ліберальних реформ 60-70-х років XIX століття в Росії.
11. Визначте передумови формування та сутність ідеології народництва.

12. Розкрийте передумови, зміст і наслідки народницького «ходіння в народ».
13. Розкрийте ідеологію контрреформ у Росії та охарактеризуйте національно-колоніальну політику царизму цього періоду.
14. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Росії на межі XIX – XX століття. Визначте місце реформ С.Ю. Вітте у процесі промислового піднесення 1890-х років.
15. Визначте передумови, характер, особливості та головні етапи революції 1905 – 1907 років.
16. Проаналізуйте зміни державного ладу в Росії впродовж 1905 – 1906 років.
17. Охарактеризуйте склад III Думи і діяльність третьочервневої монархії в Росії.
18. Охарактеризуйте державно-правове та суспільно-політичне становище польських земель після поділів Речі Посполитої (1795 – 1805 роки). Розкрийте початок боротьби поляків за незалежність.
19. Охарактеризуйте становище польських земель після Віденського конгресу: Королівство Польське, Велике Познанське князівство і польські землі під анексією Австрії.
20. Охарактеризуйте «Велику еміграцію» і розгортання польського національно-визвольного руху в першій половині XIX століття.
21. Порівняйте соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток польських земель, окупованих різними імперіями (друга половина XIX – початок XX ст.).
22. Охарактеризуйте соціально-економічний і політичний розвиток чеських земель у період «освіченого абсолютизму» Габсбургів.
23. Охарактеризуйте чеське і словацьке національне відродження у першій половині XIX століття.
24. Охарактеризуйте соціально-економічне та суспільно-політичне становище чехів і словаків у складі Австро-Угорської монархії (друга половина XIX – початок XX ст.).

25. Розкрийте зміст Тирновської конституції та охарактеризуйте початок відродження болгарської державності у 1878 – 1885 роках.
26. Охарактеризуйте внутрішньополітичний розвиток Болгарії у 1885 – 1908 роки (диктатура Стефана Стамболова, проголошення незалежності Болгарії).
27. Охарактеризуйте боротьбу сербів за незалежність від Османської імперії (кінець XVIII ст. – 1860-ті роки.).
28. Визначте основні складові політичного та економічного розвитку Сербії в другій половині XIX – на початку XX ст.
29. Визначте основні тенденції розвитку Чорногорії наприкінці XVIII – на початку XX ст. Розкрийте зміст та значення реформ князя Ніколи Петровича-Негоша.
30. Розкрийте соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток південнослов'янських народів у складі імперії Габсбургів у другій половині XIX – на початку XX ст.
31. Охарактеризуйте зміст, завдання і суперечливість режиму «народної демократії», встановленого в країнах західних і південних слов'ян.
32. Охарактеризуйте процес створення засад адміністративно-командної системи соціалізму в країнах західних і південних слов'ян.
33. Визначте причини, сутність і основні закономірності демократичних (антитоталітарних) революцій в країнах західних і південних слов'ян.
34. Охарактеризуйте роль РЕВ та Варшавського договору у функціонуванні соціалістичної системи.
35. Охарактеризуйте економічну політику більшовицького уряду (листопад 1917 р. – літо 1918 р.).
36. Розкрийте процес оформлення радянської державності (листопад 1917 р. – літо 1918 р.).
37. Охарактеризуйте антибільшовицький рух в Росії у період Громадянської війни. Визначте його етапи, ідеологію та склад.

38. Розкрийте складові кризи воєнно-комуністичної системи та зміст нової економічної політики.
39. Визначте передумови переходу та розкрийте зміст форсованого будівництва соціалізму в СРСР як моделі економічної модернізації.
40. Розкрийте передумови та процес утворення СРСР.
41. Охарактеризуйте суспільно-політичне життя СРСР у 1920 - 1930-і роки. Розкрийте зміст Конституції СРСР 1936 року.
42. Розкрийте процес розширення кордонів СРСР на початку Другої світової війни. Яке місце в ньому посідала радянсько-фінська війна?
43. Визначте передумови відновлення незалежної Польської держави (1914 – 1918 рр.).
44. Охарактеризуйте процес становлення польської державності (1918 – 1921 рр.)
45. Розкрийте зміст політичної боротьби в Польській республіці та економічне становище на початку 1920-х років.
46. Визначте причини та розкрийте хід державного перевороту 1926 р. в Польщі. Розкрийте суть «санаційного режиму».
47. Охарактеризуйте особливості розвитку другої Речі Посполитої в 1930-х роках.
48. З'ясуйте передумови утворення першої Чехословацької республіки (1914 – 1918 рр.).
49. Охарактеризуйте процес становлення чехословацької державності (1918 – 1920 рр.) та роль у ньому ідей «чехословакізму».
50. Охарактеризуйте економічний та суспільно-політичний розвиток ЧСР в 1920 – 1930-х роках. Чому Чехословаччина у цей період змогла залишатися демократичним острівцем у Європі?
51. Визначте причини та наслідки загострення міжнаціональних відносин у Чехословаччині у другій половині 1930-х років.
52. Визначте причини виникнення, особливості Другої Чехословацької республіки. Що призвело до її ліквідації?
53. Розкрийте передумови виникнення КСХС (1914 – 1918 рр.).

54. Охарактеризуйте процес становлення югославської державності (1918 – 1921 рр.)
55. З'ясуйте основні тенденції соціально-економічного та політичного розвитку КСХС у 1920-х роках.
56. Розкрийте причини та наслідки державного перевороту 1929 р. для Югославії.
57. Охарактеризуйте основні тенденції розвитку Королівства Югославія у 1930-і роки.
58. Визначте наслідки поразки Болгарії у Першій світовій війні.
59. Охарактеризуйте діяльність уряду БЗНС.
60. Визначте причини державного перевороту 1923 р. та його вплив на політичне та економічне становище Болгарії в 20-30-х роках ХХ ст.
61. З'ясуйте причини встановлення монархічної диктатури царя Бориса III та її наслідки для Болгарії.
62. Визначте соціально-економічні проблеми післявоєнної відбудови в СРСР.
63. Охарактеризуйте суспільно-політичний розвиток СРСР у період післявоєнної відбудови.
64. Проаналізуйте боротьбу угруповань у вищому ешелоні радянської влади після смерті Сталіна (1953 – 1958 рр.).
65. Розкрийте основні тенденції розвитку радянського суспільства у період «відлиги».
66. Охарактеризуйте розвиток СРСР в епоху «застою».
67. Розкрийте зміст політики «перебудови» в політичній сфері СРСР.
68. Охарактеризуйте спроби оздоровлення економіки СРСР у період «перебудови».
69. З'ясуйте процес наростання міжнаціональних проблем та розпаду СРСР.
70. Охарактеризуйте боротьбу за вибір моделі післявоєнного розвитку у Польщі (1944 – 1947 роки).
71. Розкрийте процес переходу від режиму «народної демократії» до запровадження «радянської моделі соціалізму» в Польщі.

72. Охарактеризуйте причини та зміст суспільно-політичних криз у Польщі в 50 – 70-х роках ХХ ст.
73. Проаналізуйте протистояння уряду і незалежної профспілки “Солідарність” у 1980-х роках у Польщі.
74. Розкрийте зміст угод, досягнутих за «Круглим столом» 1989 р. у Польщі та їхні наслідки.
75. З’ясуйте процес демонтажу тоталітарної системи в Польщі. Розкрийте зміст «шокової терапії» Бальцеровича.
76. Охарактеризуйте розвиток Республіки Польща у ХХІ ст.
77. Проаналізуйте причини та суть державного перевороту в Чехословаччині у лютому 1948 р.
78. Розкрийте процес встановлення радянської моделі розвитку Чехословаччини (кінець 1940-х – перша половина 1960-х років).
79. Розкрийте причини, зміст наслідки «Празької весни».
80. Визначте причини та розкрийте зміст «оксамитової» революції в Чехословаччині.
81. Охарактеризуйте процес демонтажу тоталітарної системи в Чеській і Словацькій федеративній республіці (ЧіСФР) та процес мирного розлучення Чехії і Словаччини.
82. Охарактеризуйте соціально-економічний та політичний розвиток Чехії та Словаччини у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.
83. Охарактеризуйте державний переворот 9 вересня 1944 р. та встановлення комуністичної диктатури в Болгарії.
84. З’ясуйте розвиток Болгарії в період «радянської моделі» соціалізму.
85. Розкрийте особливості переходу від тоталітарної системи до парламентської демократії у Болгарії.
86. Охарактеризуйте соціально-економічний та політичний розвиток Болгарії у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.
87. Визначте особливості післявоєнного розвитку Югославії (1944 – 1948 рр.).
88. Розкрийте особливості «югославської моделі» соціалізму у 1950 – 1980-х роках.

89. Охарактеризуйте суспільно-політичну та економічну кризу Югославської Федерації наприкінці 1980 — на початку 1990-х рр.
90. З'ясуйте процес розпаду Югославії та утворення на її теренах нових незалежних держав наприкінці XX – на початку XXI ст.